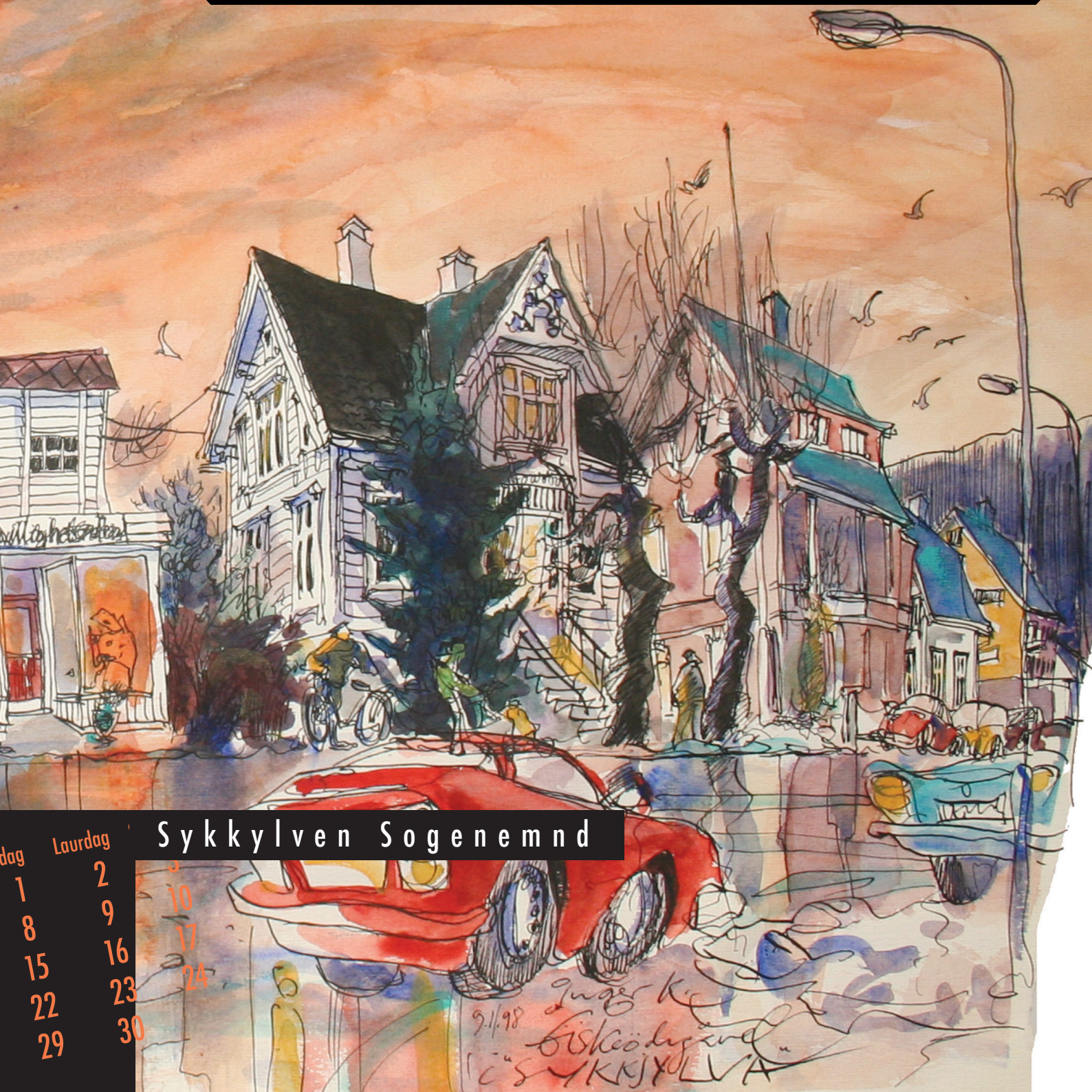

Årbok

FOR SYKKYLVEN 2010

Sykkylven Sogenemnd

dag
1
8
15
22
29

Laurdag
2
9
16
23
30

3
10
17
24

21.98
Bisköpslund
SYKKYLVEN

Innhald

	Forord	side	3
Vigdis Knardal:	Månen lyser enno over Alaskakysten	side	4
Bertha Kvammen:	Minne frå gamleskulen på Brunstad	side	11
Eldar Høidal:	Frå samtalelag til venstreforeining	side	14
Eli Brunstad Høydal:	Falkefangst i Straumsheimdalen	side	20
Eivind Nyborg:	Utvandrarlagnader frå Sykkylven	side	24
Ragnhild Langeland:	Biletkavalkade 2010	side	30
Odd Johan Frisvold:	Mor i kronprinsesse Märthas bunad	side	32
Odd Arne Rønes:	Veglaus fjordidyll	side	35
Bent H. Sandal:	Draumen om den gilde turistvegen	side	43
Per Svein Tandstad:	Historiske Straumsdalen	side	46
Per Welle:	Den store orgeldugnaden	side	50
Thor Willy Strømme:	Fotopar - Hjellegjerde 1962 - 2010	side	53
Terje Aarset:	"Heimen min" - eit hundreårsminne	side	54
Jostein Drabløs:	Evakueringa	side	59
Per Fauske:	Ein vekstur til Nordfjordeid	side	64
Thor Willy Strømme:	Strømper til 17. mai	side	66
Per Arne Grebstad:	Friar i moderne dress og jordmor i langbukse	side	68

Sogenemnda 2010

Eldar Høidal (leiar), Edel Pernille Ystenes (nestleiar), Leonhard Vårdal, Stein Arne Fauske, Thor Willy Strømme og Heidi Heggem.

Årbokredaksjonen 2010

Kjetil Tandstad (redaktør, telefon 70 25 29 29/90 20 12 31) kjetil.tandstad@online.no, Eldar Høidal, Thor Willy Strømme, Manuel Navarro og Kjell Løseth.

Utgjevar: Sykkylven Sogenemnd

Skrift på tekst er Frutiger 11 pt. Titlar er sette med Frutiger Bold.
Utforming/Produksjon: EldArt Grafisk. Prent: Nordberg Trykk AS.

ISBN 978-82-92269-15-2

Forsidebilette

Kyrkjegata, teikna av Inger Giskeødegård.

Forord

Endå ein gong er Årbok for Sykkylven tilbake frå trykkeriet breiddfull med lokalt stoff frå i dag og attover til den fjerne fortid. Denne gongen kan Sykkylven og verda vere ein slags undertittel for artiklane i heftet. I mange av artiklane spelar utlandet ei sterk rolle i forteljinga. Det gjeld artikkelen som Vigdis Knardal har skrive og som gir att opplevingane som far hennar, Johan B. Sætre, brukte å fortelje. Han var kveitefiskar på vestkysten av Alaska og han kom heim med ei gripande historie om brå død, men også om pliktruskar og vennskapsbanda som rakk over Atlanteren og over mange generasjonar.

Eivind Nyborg rusla på ein karrig gravplass ved gruva den vesle gruvebyen Silverton i Colorado USA. Han kom over eit kjent sykkylvsnamn og med god hjelp av historieinteresserte menneske på staden fann han ut meir om dramatiske lagnader til sykkylvingar som aldri kom seg heim.

Elles vil lesaren kunne vere med til veglause Rønset, som vart gjort til riksdyll gjennom Oddgeir Bruasets fjernsynsserie "Der ingen skulle tru at nokon kunne bu" og vi vil få glimt

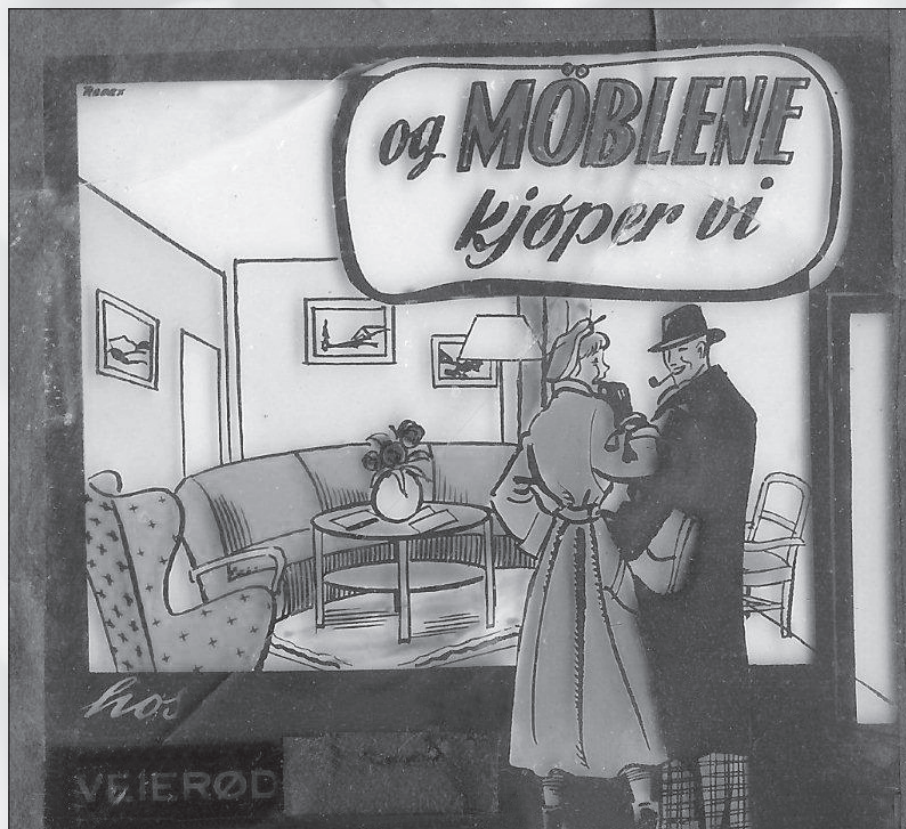
frå Søkkelven Samtalelag som vart skipa i 1883 og som var den første starten for partiet Venstre i Sykkylven.

Per Arne Grebstad kåserer om konfeksjonsbygda Sykkylven medan Eli Brunstad Høydal har undersøkt nokre spennande ringmurar i Straumsheimsdalen, som kan vere noko så eksotisk som mange hundre år gamle fangstanlegg for kongelege jaktfalkar. Som vanleg har vi også med ein fotokavalkade frå hendingar i året som gjekk.

Dette berre for å nemne nokre av artiklane i årboka for 2010. Også i år er tilgangen på stoff større enn årboka kan svelje. Mange har spennande historier å bidra med. Det fører til at nokre artiklar må vente til neste år. Akkurat det er eit luksusproblem vi godt kan leve med.

Ei varm takk til alle bidragsytarar og velkomne igjen!

Kjetil Tandstad
redaktør

Slik vart mange sykkylvsmøblar marknadsført landet rundt. Klassisk kinoreklame-vignett for møblar frå Saga Film, Oslo. (Norsk Møbelfaglig Senter)

Vigdis Knardal, fødd 1946, kjem opphavleg frå Sætre i Sykkylven, og har budd og arbeidd som lærar på Rovde i Vanylven sidan 1969. I denne artikkelen fortel ho kva far hennar fortalde om eigne og andre sine opplevingar i Alaska.

Og månen lyser enno over Alaskakysten

Av Vigdis Knardal

Heile bygda anga av sommar og helg. Vi var på sykkylvstur, kom med Hundeidvikferja og køyrde inn til Ikornnes. Laurdag og non, kunne eit menneske ha det betre?

Sykkylvsfjorden spegla fjell og tindar og openbera seg i all si prakt. All naturen skein inn i hjartet mitt. Dette kunne ingen ta frå oss. Kor stolt eg var av denne vakre heimbygda mi! Småborna våre i baksetet gledde seg til å kome ut i den varme dagen, sprette som trygge lam på den tørre marka og inn i fanget til besta og besten. Inne på kjøkkenet visste vi alle så vel at sosakjøtgryta hennar besta venta, og var så inderleg god, og turrvaflene og bløtkaka.

Det måtte truleg vere året 1976. Men i alle dagar, kva var det som hang der i flaggstonga? Det sopte mest ned i bakken og var både gult og raudt. Tangen stod der med kvite bokstavar. Eg såg farbror Karl ute i tunet, kor kjekt det var når han var heime på ferie, alltid ordna han med eitt kvart og stadig var han klar med moro og nye påfunn. Han hadde kome over den gamle vimpelen til ein av båtane som dei hadde hatt for mangfaldige år sidan. I rein gjensynsglede og velkomsthelsing til oss heiste, han den like godt til topps i flaggstonga.

Far fortel

I ungdommen, rett etter framhaldsskulen, hadde far min, Johan B. Sætre, vorte fiskar på norskekysten og ved Island i 10 år. Han eigde båtar i lag med far og bror. Å utvandre til Amerika var noko han korkje hadde lyst eller planar om. Men ein gong var han beden i eit bryllaup på Fjellsætra. Synske-Karl Tandstad var og i dette bryllaupet. Du kjem til å reise til Amerika, sa han.

Sjølv om far ikkje hadde tenkt det skulle gå slik, stod han likevel ein januardag i 1924 reiseklar til å krysse Atlanteren, saman med bror min og fleire andre sykkylvingar. Amerikaferda vart

full av opplevingar, og du skal no få del i noko av det far fortalde:

Farbror Jens

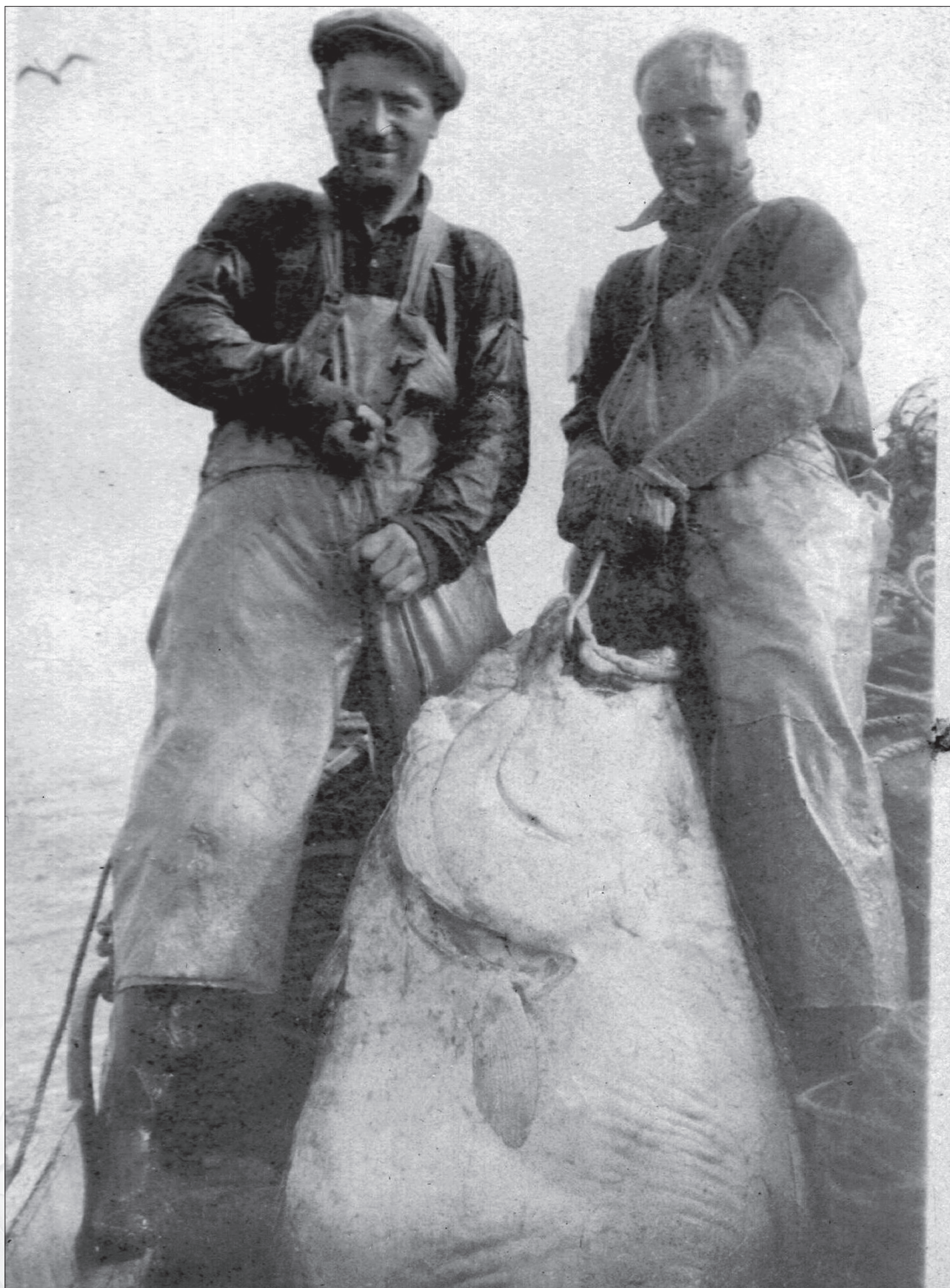
"I 1907 hadde farbroren min, Jens Bastian Kurset emigrert til USA, berre 18 år gamal. Jens Kurset var fødd i Hundeidvik den 23. mai i 1889, og var yngst av åtte sysken. Systera Anna, som var mi farsyster, hadde og utvandra. Ho gifta seg med Elias Løvoll, og dei tok namnet Lowell.

Reisa over det amerikanske kontinentet baud på mange opplevingar og mykje arbeid. Men her vil eg fortelje deg om mitt møte med farbror Jens. Det var kjekt å få kome til farbror Jens, og eg var ofte i heimen deira i Juneau i Alaska. Han var slik ein snill, lun og godsleg mann, som ville andre så vel. Han hadde skifta ut Kursetnamnet og teke etternamnet Jackson. Jens hadde gifta seg med Ina frå Gamle-Karleby eller Kokkola i Finland. Ho var fødd den 11. mai 1889. Jentenamnet hennar var Ina Matilda Smedjabacka, og ho var svensk-talande.

Finland var på den tid under russisk kontroll. Jens og Ina hadde gifta seg i 1914 i Juneau, og hadde tre søner, Roy var fødd 14. nov. 1916, Howard 13. juli 1918 og Richard, som vart kalla Dick, var fødd den 5. februar 1922.

På vestkysten av Amerika dreiv eg mykje med kveite- og laksefiske, og om vintrane gjekk eg på kveldsskule. Eg ville lære meg språket skikkeleg. Eg tok eksamen og vart amerikansk borgar. Vi skulle kunne heile den amerikanske historia, og måtte ha vitne som stadfesta at vi var ærlege og truverdige menneske.

Jens var kveitefiskar. Han hadde fått seg sin eigen båt i 1924, bygd i Tacoma. Nede på hamna i Juneau låg skuta hans farbror, levebrødet, stoltheita, tryggheita og oppattkalla etter kona hans. Både båten og kona bar namnet Ina J. - Ina Jackson. Eg heldt mykje i lag med farbror på båten hans. Vi gjekk ut til havs så langt vi berre

Kveitefiske i Alaska. Johan B. Sætre til venstre. (Foto: Privat)

Johan B. Sætre og Ina og Dick Jackson i Juneau, Alaska. (Foto: Privat)

torde. Det galdt å få ut linene, fiskevegna og få fangsten om bord. Deretter var det å kome seg til lands så fort vi kunne for å selje fisken. Vart vi for seine, kunne fisken blotne opp, og då var det ingen som ville ha han. Sjølv om vi brukte is, hadde vi ikkje noko fryseri om bord i dei dagar. Mykje av laksen vart brukt til agn. Ja, hadde vi hatt all den laksen som vart kasta der oppe i Alaska!

Der var mange båtar og fiskarar som ville tene seg nokre kroner, men prisane var ikkje noko å skryte av. Farvatnet utanfor Alaska var og svært ureint, så der måtte ein vere lokalkjend. Båtane kappgjekk mellom holmar og skjer for å kome seg først til lands. Jens snakka ofte om at han ville skaffe seg større motor til båten.

Mang ein gong stod farbror ved roret og song. Han hadde slik fin songrøyst - han var hundeidvikar. Dei vakre amerikanske songane *Carolina moon keep shining*, *Sail along silvery Moon*, og *Silver Threads among the Gold* og kjende norske songar lydde over framandt hav, men i tankane kunne vi ligge ute på Kursetfludene ein vårveld ved solefall.

Sjuk til havs

Ein gong var eg og Ludvik Andestad med Jens på

Ina J. Vi var langt til havs. På denne turen vart Jens alvorleg sjuk. Vi kappa lina i stor hast og gjekk mot land så snøgt vi berre kunne greie, men det var ikkje snargjort.

Jens hadde fått lungebetennelse med svært høg feber, det forstod vi. Han snakka over seg. Vi hadde ikkje så mykje som ei globoidøskje om bord til å hjelpe oss med. No var det heimtur. Det stod om liv eller død. Anstad-Ludvik var ein dugande mann som sanneleg kunne styre ein båt, men han hadde ikkje papir til å føre båten Ina J. Vi torde ikkje late Anstad-Ludvig ta over roret, for viss vi kom ut for noko, kunne vi vere ille ute.

Farbror låg nede i kahytta. Anstad-Ludvik tok seg av han så godt det let seg gjere. Tørka sveitten, gav drikke! Tankane raste i hovudet mitt, ikkje eit minutt kunne vi misse. Korleis skulle dette gå? Eg tenkte på kona og dei små og unge sønene som gledde seg til vi kom heim. Dei venta på far sin, ville springe inn i fanget hans, kaste seg rundt halsen på ein kjær mann og far. Vart det sorg og sakn som skulle øydeleggje deira liv? Eg såg for meg henne Anna, kor vondt det vart viss ho miste bror sin. Eg tenkte på dei heime i Noreg. Dei visste ingenting der ute på Kurset korleis vi hadde det no. "I slik en natt da får du bønner, Gud."

Fiskebåten Ina J ved kai. Fiskebåten til Jens Kurset ligg i midten. (Foto: Privat)

Eg måtte vere oppmerksam og vaken til ei kvar tid i det ureine farvatnet, og der var båtar og garnlenker overalt. Det vart ei tung ferd og ein hard kamp for livet i time etter time. Ja, Ina J. – du skulle hatt større motor no! Eg gjekk så hardt skuta kunne makte, men eg visste altfor vel kor langt det var før vi kunne ha von om hjelp og berging.

I hamn

I 21 timar stod eg til rors på heimturen, og det var uhyggeleg å vite at farbror var så sjuk. Endeleg nådde vi hamn i Juneau. Vi fekk Jens opp på St. Anne's Hospital så fort vi berre greidde, og bodsende kona Ina med ein einaste gong. Dei var ringe, desse sjukestovene oppe i Alaska i dei dagar. Dei var ikkje akkurat noko hospital. Jens hadde dobbelsidig lungebetennelse, og der var ikkje vedunderkurar mot slikt, slik det er i dag. Vi vakte over senga til Jens i fleire døgn, i angst, redsel og fortviling. Kona låg over senga, gret og bad. Ho snakka til han for ein snill, god mann han alltid hadde vore. Han måtte ikkje forlate dei. Ho greidde ikkje misse han. Etter nokre døgn såg det ut som krisa var over. Det kunne verke som det tok til å letne litt. Sjukepleiaren meinte at no var det vending, vi kunne trygt gå ifrå, gå heim og legge oss å sove. Vi var unge og sterke, hadde vore ute så mang ei uversnatt i livet, men også utslitne og trøytte på kropp og sjel, heilt inn til inste merg og hjarterot - norske fiskarar langt oppe

Ina og Jens Jackson (Kurset) i Juneau, Alaska. (Foto: Privat)

i Alaska som hadde kjempa mot dødens krefter.

Sjokk

Men då vi vakna og kom på sjukestova igjen, kva var det som venta oss? Vantru, fortviling! Farbror Jens hadde forlate oss, 38 år gamal. Han var død. Det var den 4. mai 1927 og for alltid festa i minnet mitt. Det vart sagt at han hadde hatt seg fram frå senga utan tilsyn. Vi tenkte at han truleg hadde fått kald trekk på seg, for glasa hadde vore oppe og dei hadde nok lufta ut. Det var rekna som farlege greier når ein hadde lungebetennelse. Slik som eg sørgde over han! Ja, heile livet!

Far hadde alltid tårer i augo når han mintest dette, og vi som hørde på han, kjende kor klumpen i halsen vaks og vaks.

"Jens eller John B. Jackson frå Kurset vart lagd så altfor tidleg i si grav i Juneau. Han var høgt elska og vart sårt sakna". I dagsavisa for Alaska kunne ein den 11. mai 1927 lese minneordet over han. Solosongane som vart framførde i gravferda var *Beautiful Isle of Somewhere*, *Face to Face* og *My Jesus As Thou Wilt*.

Vi var seks norsk-amerikanarar som med sorg i hjarta bar farbror Jens til hans siste kvile. Namnet til Jens og namnet på båten, Ina J vart skrivne på minnestøtta over fiskarar i hamna i byen. Planane om å reise heim til Noreg vart skrinlagde. Her måtte ein gjere det ein kunne for å hjelpe sin nære familie. Roy var ti og eitt halvt år, Howard vart ni i juli og Dick var fem år gamal. Eg dreiv båten til farbror, heldt han i god stand, og brukte han så mykje eg berre greidde for å skaffe inntekter.

Eg gjekk mange turar langt opp i Alaska, og hadde med meg både gullgravarar og fangstfolk. Der var eit rikt dyreliv, og sjølv skaut eg til saman 49 hjortedyr. Enkja Ina fekk sin del av inntektene, så dei skulle ha noko å leve av. Sønene mine skal få gå på skule og lære seg noko, sa ho Ina. Ja, skal tru om dei kunne greie det? Dei var slike snille, flinke gutar, men no hadde livet vorte mykje vanskelegare for dei, dei var farlause.

Far reiste heim til Noreg i desember i 1931 etter åtte år i USA. Og det gjekk godt med gutane hans Kurset-Jens. I gamle brev frå mor Ina kan vi lese om dei alle. Sønene gjorde ferdig høgskulen i Juneau. Deretter tok alle tre høge utdanningar ved University of Washington i Seattle. Då den yngste også starta på universitetet, var det ingen grunn lenger for å bu i Juneau. Ina selde båten og barndomsheimen og flytta til Seattle tidleg på sommaren i 1940.

Amerikabesøk

Spennande, gripande soger frå Amerika sin vestkyst prega barndom og oppvekst. Vi slukte dei ved middagsbordet og ved nonsmaten. Amerikabrev frå slekt og vener gjekk over Atlanteren kvar jul, og så tok norskamerikanarane til å kome heim kvar sommar.

Det var sanneleg ikkje lite arbeid å ta i mot alle som kom, men for ei oppleving. Dei sa øtre når nokon rygga, og dei ville ha ball og løfse og heimebaka brød og graut laga av grynmjøl og havremjøl, vatn og litt mjøl og med sirupsauge i

midten. Slik ho bestemor laga! Det var ikkje berre å gå på butikken og kjøpe ferdigmat. Far hadde opp gjennom åra alltid god kontakt med Roy Jackson, son til Kurset-Jens. Far vart så rørt når Roy skreiv og uttrykte takksemnd for alt han hadde støtta og hjulpet dei etter dei miste far sin.

I min oppvekst fekk Roy Jackson ei stilling i FAO (Food and Agriculture Organization) i FN. FAO har sitt hovudsete i Roma og ansvar for matsituasjonen for verda sine fattige. Roy var direktør for fiskeriavdelinga i FAO. Han flytta då frå USA til Roma med heile familien sin. Han arbeidde hardt, hugsar eg far sa.

Roy hadde fleire turar til Russland, og i russisk greidde han seg godt, fortalde han, men norsk kunne han ikkje. Det kom kort frå Moskva og den store verda, der han spurde om han kanskje kunne vitje oss, viss han kom på gjennomreise til Ålesund. Når telefonen kom, og vi hørde det hadde laga seg slik, var det full planlegging i lag med syskenborna, Lars og Jakob Utgård, Olina Bueide og John Kurset.

Utedo

Eg hugsar enno kor varmt Roy snakka om dei dugande norske fiskarane og dei gode norske fiskebåtane. Han var slik ein snill, god mann, tykte eg, og han var stolt og glad i si norske slekt. Eitt år deltok Roy og tala på fiskerimessa i Trondheim. Han tykte det var stort å få snakke med og sitje ved same bord som kong Olav, den norske kongen. Ein gong han stod ute på tunet vårt og tok farvel, sa han det såleis til meg: "Aldri såg eg graset grønare enn her, ja, det kunne einast vere i Irland," la han til.

Sommaren 1965 la Roy og familien hans ferieturen til Noreg, og kom til Ikornnes i ein stor bil. Ein kommentar frå ein jamaldra skulekamerat som hadde møtt opp for å beundre bilen var: "Såg du kor breie bilen var? Han var mest utom vegakantane."

Denne gongen hadde Roy med seg frå Roma, kone, tre døtrer, ein son og svigermor si på 74 år. Faren hadde fortalt dei at på Ikornnes hadde vi utedo. "Ut der, ut der," sa han då dei kom, og ville ha dei til å gå på utedoet ved fjøset. Kor artig det var å høyre, og jubelen stod høgt då dei oppdaga at vi hadde toalett inne.

Vi hadde laga til senger, kokt og bræst etter alle kunstens reglar. Eg hadde på meg den fine bondepiketrakta mi, som eg hadde sydd sjølv,

Sæsstølen – med Heimstevatnet og Fremstevatnet -ein gong på trettitalet. (Foto: Johan B. Sætre.)

med grønt skjørt og kvit bluse og svart polkavest med sølvnål, og beundra vart eg. Då eg sa: "Nice to meet you," strålte dei mot meg, og trudde visst eg kunne alt. Mor prata i veg og bad meg oversette i ein køyr. Jau, det gjekk føre seg! For eit styr!

Seterjentens søndag

"Du vil ikkje prøve fela, då?" hørde vi far seie til Mrs Wicks, bestemora. Bror min blunka og gjorde teikn til meg. No skulle det bli felegnikking! Mrs Wicks spente bogen, og så kom tonane. Eg gløymer det aldri, eg hugsar enno kvar eg stod, eg torde ikkje røre meg der på kjøkkengolv med ein påleggsgaffel av sølv i høgre handa. Eg fraus nedetter rygggrada. Dei vakraste, klåraste, reinaste tonar strøymde frå fela: *Seterjentens søndag. På solen jeg ser, det lider alt frem. Snart er det ved høymessetide, og den som en gang fikk ønske seg hjem, blant folk som på kirkevei skride...*

Det var Ole Bull til ære for oss nordmennene. Så fekk vi vite at ho var pianist, og hadde også vore førstefiolinist i eit stort orkester i USA. Ein dag fortalde yngstejenta Kristin på 11 år til meg at ho hadde alle platene til Edvard Grieg på rommet sitt i Roma. Det var meir enn kva eg kunne

skryte av, men eg hadde iallfall ein god reiseradio. Den drog eg med meg over alt, redd for at der skulle vere fine songar og musikk eg kunne gå glipp av.

Spennande og utfordrande var det å ha gjester og huset fullt, og det vart mange bløtkakebord. Jakob Utgård var alltid ein trufast sjåfør med folkevogna si. Ein dag var vi på Aure for å vise fram gamle, vakre Sykkylvskyrkja. Eg hørde at far og Lars Utgård snakka amerikansk til kvarandre berre så det dura. Dei drøfta korleis dei skulle få tak i lykjelen, så vi kunne få kome oss inn.

Så bar det ut til henne Oli på Kurset, Oline Bueide, og ho tok imot amerikafolket med full oppdekning, slik som dei andre syskenborna i Hundeidvik. Eg hugsar far sa" at stiletthælur var eit dårleg skoty, men ho Oli på Kurset var den einaste han hadde sett som gjekk pænt på stiletthælur".

Alt skulle opplevast. Ein dag fekk Steve på 18 år fylgje Odd, bror min, på hytta ved Heimste Sæssvatnet. Då Sunnmørsposten var der og intervju Roy og familien, vart ikkje Steve med på biletet i avisa, sidan han var på fisketur. Roy fortalde om

sitt møte med gamle fedrelandet til far sin: "Heile livet har vi høyrte fortalt om dette landet - høyrte om den storslegne naturen og gjestmilda ein møter hos innbyggjarane. Det har vore ei stor oppleving for oss alle å møte landet og folket nett slik vi har høyrte det fortalt frå barndommen av."

Kredefiske

"Døkke vart litt seine, ej va te å attleta," sa ho mor, då gutane kom att. Eg visste ikkje å få han med meg heim att. Dette var visst noko av det likaste han hadde opplevd, svara bror min. Eg såg det på Steve, han var ikkje lysten på å reise. Han hadde vore i mange land, Amerika og Afrika, son til fiskeridirektøren i FAO, men rodd færingen og fiska krede med oter i Heimste Sæssvatnet, hadde han ikkje gjort før. Han hadde fått sett korleis kreda hoppa og beit." Kræå væ og kræå vo," sa vi, og no hadde han fått kjenne kor god og rein i smaken ho var denne steikte småkreda som endåtil kunne vere raud i fisken.

Han ville ikkje fare derifrå. Kor eg forstod han! Her i våre bygder var det han eigentleg hadde sine røter. Han hadde fått sett inn i vårt paradisi på jord, vårt eventyrland, noko av det mest verdfulle vi hadde, den vakre naturen. Framme i markane mellom Hundeidvik og Ikornnes hadde folket i ættledd etter ættledd vandra og sett sine spor. Dei hadde henta hesten heim til høyberg-inga, eller vore på leiting etter ein kalv eller ein sau som hadde gått seg bort. Kanskje hadde dei vore på sætra og mjølka kyrne, eller i seine laurdagskvelden vore på skyvjing og sett etter sætre-tausene? Slenkt ut fiskestonga med snøre og makkeongel i fjellvatna og venta på fangst.

Eg kjende det langt inne i meg, stolt, vemodig. Dei hadde fått eit glimt inn i forfedrane si verd, strev og glede. Vi opplevde kor dei alle saug til seg av den mektige naturen. Fagre fjell og fjord, ein heilag arv som vi skal forvalte rett til slekter som kjem. Eg er stolt over å seie til born og borneborn: "Denne bygda var det ho mor og ho bestemor dykkar kom ifrå. I denne bygda har eg mine sterke røter."

Familieband

Men tida sin gangar fær så lett av garde. Åra rullar i veg, og nye generasjonar skyt fram. Det var så mange brev som skulle ha vore skrivne.

Seinhausten 2009 får eg tak i ei gamal e-post-adresse, og med stor von sender eg brev til Dick Jackson, son til Kurset-Jens, bror til Roy og far min sitt syskenbarn. Dick har vore på to noregs-turar for mange år sidan. Han er utdanna sivilingeniør, og det vart sagt om han at interessa hans for tekniske nyvinningar var stor. Er det bra med han no? Vil eg få noko svar?

Og straks ligg der eit langt svar på data-maskinen: Ein takksam og oppegående og glad mann på 88 år som vonar at familiebanda ikkje må verte brotne, men knytte nærare saman på ny i generasjonar som kjem. Han gir meg svar på alt eg spør om. Brevet frå meg har han sendt rundt til sin store familie, og eg kjenner det som eg blir omslutta av velsigning frå alle som er så langt borte, men likevel så nær.

"Eg elsker å høyre deg fortelje saga om min farfar," skriv Laurie, dotter til Roy, som var heime hos oss sommaren 1965, og som mor og far var i bryllaup til i Roma i 1967.

Og Dick seier: Eg var berre fem år og forstod nok ikkje alvoret i situasjonen. Vi var på vitjing hos vener den ettermiddagen, men eg hugsar då far din kom og fortalde at far vår hadde gått bort. Eg høyrde ikkje kva far din sa, og måtte spørje bror min Howard kva som hende, og han sa berre enkelt: Pappa døde.

Men han er ikkje gløymd likevel, han Kurset-Jens og ho Ina J, båten som trengde større motor. Og månen lyser enno over Alaskakysten, der lukka ventar deg, og slekter som kjem. Kjem du til hamna i Juneau nokon gong, vil du då stanse ein augneblink, lese på minnetavla, ta av deg hua, sjå utover havet, lyfte blikket mot himmelen og helse frå Kursetlandet?

Så stansar eg her, eg har vore på ferd til barndommen sitt rike og forfedrar si verd.

Bertha Kvammen, fødd Brunstad, vart fødd i 1908 i Velledalen og døydde i 1982. Artikkelen under er minne frå Brunstadskulen, som ho skreiv ned på 1980-talet etter at skulen var flytta frå tuftene sine.

Minne frå gamleskulen på Brunstad

Av Bertha Kvammen

Ja, no er gamleskulen borte. Ein kan ikkje tru sine eigne auge. Denne skulen stod der då eg var fødd, det var noko av det fyrste eg såg. Og det var gamle folk som sa at der hadde dei og gått på skule. Det var utenkjeleg at han var vekk.

Det var ein som dei kalla Skule-Martines som var den fyrste læraren som eg hev høyrd gjete. Men etter honom kom den eine etter den andre. Den fyrste læraren som eg gjekk på skule med var Andreas Lyshol, han var frå Lyshol i Sykkylven. Eg hugsar han budde ei tid på Hjorthol, men så budde han i lærarværelset på skulen med heile sin familie. Der var slik utstyrt at dei kunne greie

seg. Der var ein god ovn, så der vart godt og varmt når det bles og var rennefok ute, bord og stolar og skap, det viktigaste dei trong. Det var no ikkje liknament til det som dei har i dag, men dei var nøgde med det som det var.

Alle var like

Eg trur at dei var meir nøgde før, endå så enkelt som dei hadde det før i tida. Alt slag lettvtint visste dei lite om før i tida. Og noko av det kom av at alle var like. Det var ingen som hadde vaskemaskin eller noko lettvtint i dei dagar.

Ein annan ting var at det var skralt med pengar å kjøpe for, og sparsame var dei attåt. Det var

Brunstadskulen vart bygd tidleg i 1890-åra midt i Brunstad-garden. Krinsen hadde rett til å nytte tomta "til Skolebrug". Her var det skule fram til våren 1959. Kjetil Pål Brunstad merka utvendig kledning før den vart teken av. Den 1. november 1980 starta ein med å ta av skifertaket og i løpet av dei neste 14 dagane vart resten av tømmeret demontert.

no så billeg alt då at dei trong ikkje så mykje pengar for å greie seg. No er det store trygder og det er likevel vanskeleg å få endane til å møtest. Arbeidslønnene er høge, men skattane er høge og, så det gjeng ut att ein del der. Ja, tidene er sikkert forandra.

Eg hugsar frå eg var ganske lita, eg leika med skuleborna i friminutta. Ja, eg bodde tett attmed skulen. Eg byrja i skulen då eg var seks år. Då var eg så langt koma med lesing at eg reinlas frå fyrste dag. Eg lærde ikkje å stove, men eg greidde meg godt likevel.

Det var ikkje innlagt vatn i skulen i den fyrste tid, men i den seinare tid var det det, og det vart ei stor lette. Alle skuleborna sprang ut i heimen min (Monsgarden), både opp i kjøkkenet og elles i kjellaren. Dei hadde ikkje tida å late att dørene, so vatnet fraus vekk i dagevis, det var ofte til stor møyse for å få tine det upp att.

Og eg hugsar dei lange vintrane med mykje snø og is, så vart mange born borne på ryggen til skulen om morgonane. Dei hadde med seg mat, så dei slapp å gå heim til middag. Då var det likast å bu tett ved, det er alltid fordelar med det.

Rundt skulehuset var eit gjerde og ein liten skuleplass der borna fekk leike seg som dei ville. På andre sida av vegen var det ein gard. Det var fordi borna ikkje skulle springe på marka. Men borna sprang like godt på marka som på skuleplassen. Det viste når far (Ole Bastiansen Brunstad, f. 1868 i Askjellgarden på Velle, d. 1948) skulde slå med slåmaskin. At han braut sundt kniven på all den steinen som var kasta på marka, var til stor plage. Far varskudde at dei ha'kje lov å kaste stein, men det var mest som dei gjorde på tvert.

Far vart ofte utålmodig av alt det trakkett som vart rundt husa, men det vart ikkje gjort noko med det. Løda stod tett attmed og det vart utslege mange ruter i gongen og det var mange ulemper, men far sa til slutt, det gjer ingen ting. Han ga seg i grunnen på det. Det var mykje ubye som vart gjort, og den som var nærast, måtte lide for alt. Alle trudde ungane deira var snille og kjekke, men ikkje alle var det.

Etter Lyshol som lærar kom Mathilde Linge. Ho var frå Vallidal, ho var der nokre år. Vi spekulerte på kven vi skulle få etterpå. No drøymde vi at vi fekk ein stor og tjukk fyr, og veit du kva vi fekk – heilt motsatt type, ein liten og spinkel ein.

Han var ill og sint frå fyrste dag. Det fyrste han sa då han kom på kateteret var: "De må ikkje tru at eg er so galen som eg ser ut for".

Men oss fekk oppleve at han var verre. Han heitte Joakim Myrhol, den nye læraren. Han kom ovanfrå Rabben ein dag. Han Rabbe-Johan var skulestyreformann og Myrhol hadde vore opp ein tur og snakka med han. Vi for og smaug og gøymde oss inne i skôtet på gamlestova fram i Tore[-garden] og gløtta fram for å sjå korleis den nye læraren såg ut. Ja, dei kan verte nysgjerrige, slike smårollingar med. Han Rabbe-Johan var stor og tjukk, og Myrhol var liten og spinkel, så det var rart å sjå forskjellen. Ja, det vart no så at det vart i Sølmon(-garden) han skulle bu, for der budde kjerringa, som var frå same bygda som han.

Det vart no ikkje lenge før ein og annan prøvde seg og terge han, for han var nokså snarsint. Det skulle ofte lite til før han rauk opp i sinne. Var det nokon som ikkje song i skulen, vart han jaga heim att. Det var ikkje snakk om han hadde sangstemme eller ikkje. Han skulde ikkje kome att før det vart snakka om det med foreldra.

Myrhol var ein liten, kvikk kar og var snerten å springe når det var eit kvart å kappast om. Som eg har sagt før, han bodde i Sølmon. Då var det ei middagstid at han Nygards-Arthur og Nils i Bøknut skulde gi han eit puss at dei gjekk inn i skulestova og so vart dei for seine til å kome seg ut att før han kom att. So fann dei på å springa upp på loftet til dess han var innkomen, og då gå ut att. Men Myrholen var lur, han slo att utdøra, låste døra og tok lykjelen ut og stappa den i lomma. So ropte han inn att etter middag.

Då vart karane oppe på loftet utolmodige og byrja å hoppe og trampe så lampen under loftet byrja å svanse og danse så vi hørde ingen ting av dei som skulde lese. Det vart snart så gale at ein ikkje kunne høyre mannemål. Myrholen forstod snart at dette måtte han prøve å få vekk.

Han gjekk utetter golvet og tok handa att i baklomma etter lykelen. "Eg lyt vel sleppe ut fan-gane mine", sa han. So låste han opp og let døra på vid vegg. Då kom dei nedetter trappa, og ville ut. Så sa han Arthur: "Du må'kje tru vi legg oss på knea for deg, din krake". Han var så grov i måla og vi hørde det godt innafrå skulestova. Han Nils berre let upp stovedøra og tok av seg hua og helste innover åt alle borna, han sa: "Mor'n sir!" Så

forsvann dei ut i det fri.

Dei brukte ei fille til å tørke av tavla, altså veggtavla, og ein gong kom ho plutselig vekk. Det var ein fante som skulde pirre læraren som hadde teke ho. Han Myrhol overhøyrde alle elevene om dei ha tekje filla, men ingen visste noko om det. Det var ein som hadde gått ut av skulen før som hadde teke tvoga og kasta henne opp på troppa. Eit par dagar etter hadde Myrhol vore ein tur på loftet. Der hadde han kome fram på filla. Då heldt han henne opp: "Her er floksa!!" Ja, då sette ongane i ein lått, avdi han vart so ivrig og glad for at han ha funne filla. Ja, han ha'kje vore gladare om han ha funne eit kvart verdismykke! Han likna på eit barn av og til, ja det var rart til oppførsel.

Oppkveikinga i omnen gjekk ofte på omgang, so eg og skulle prøve lycka. Eg brukte å kveikje opp i åttetida. Så gjekk eg heim att og so gjekk eg på skulen då klokka var ni.

Skulehuset er omtala i jordskifte datert 18. mai 1896, der det heiter om Monsgarden sin tunteig:

"I denne Teig ligger Kredsens Skolehus med Legeplads med til sammen et Areal af ca 4 Ar. Denne Skolehustomt med Legeplads er ved Hu-

Bertha og Pink på skuletrappa, sommaren 1967.

Til venstre: Brunstadskulen slik han er sett opp att i dag ved grendahuset i Velledalen. (Foto Kjetil Tandstad)

sets Opførelse overladt til Kredsen af Eierne af Brugs No 1 og oprettet et Kontraktforhold hvorved Kredsen har fri Raadighed over tomt og Legeplads til Skolebrug til enhver tid. Eierne af Brugs No 1 har som Indfæstning oppebaaret Kr. 90,00 nitti Kroner, og skal derhos have fuld Ret til at avvirke hva der maatte vokse paa Stykket samt den Gjødelse som maatte falde i det til Skolen hørende Privet. Dette Kontraktforhold bliver nu ved Udskiftningen at overføre paa Eierne og Brugeren af Brugs No 4, eftersom der nu er udlagt et tilsvarende Areal Jord af Brugs No 4 til Brugs No 1 derhos har Eierne af Brugs No 1 at udrede til Brugs No 4 af den modtagne Indfæstning et Beløb af Kr. 70,00 sytti Kroner."

Brunstadskulen vart bygd tidleg i 1890-åra midt i Brunstad-garden. Krinsen hadde rett til å nytte tomta "til Skolebrug". Her var det skule fram til våren 1959. Kjetil Pål Brunstad merka utvendig kledning før den vart teken av. Den 1. november 1980 starta ein med å ta av skifertaket og i løpet av dei neste 14 dagane vart resten av tømmeret demontert.

Syster til Bertha, Jenny Brunstad (1913-2000), skriv i dagboka si for 15. november 1980: "I dag tok dei resten av skulen, no er det berre murane att. Det vart nokso audt no, det hev stade der so lenge, so oss er vore vande med at det stend der.

Eldar Høidal fødd 1956, er lokalpolitikar, sykkelentusiast og tilsett som møbelhistorikar ved Norsk Møbelfaglig Senter. Han har skrive ei rekkje bedriftshistoriske bøker, blant anna bøkene om Ekornes og Stokke, bransjehistoria og historia til Norsk Treindustriarbeiderforbund.

Frå samtalelag til venstreforeining

Av Eldar Høidal

Gamle møteprotokollar kan vere gode historiske kjelder. Slik er det mellom anna med møteprotokollen til den første venstreforeininga i Sykkylven. Protokollen fortel om aktiviteten til ei lokal politisk foreining, men han gjev også innsyn i ein avgjerande fase i den norske historia.

Det første referatet i protokollen er frå 19. august 1883, eit halvt år før den norske venstreforeininga vart skipa. Då var namnet på foreininga Søkkelvens Samtalelag. Slike samtalelag voks fram over heile landet frå midten av 1870-åra og fleire stader gjekk desse laga gradvis over i den regionale og nasjonale Venstre-organisasjonen.¹

Offentleg samtale

Framveksten av samtalelag er uttrykk for avgjerande endringar i det norske samfunnet frå midten av attenhundretallet. Frå tida rundt 1840-åra vart det stadig oftare snakka om associationsaanden, det vil seie at folk kjende trong for å kome saman i organisasjonar. Desse var med å synleggjere nye interessekonfliktar og makttilhøve. Også lokalsamfunn som Sykkylven vart tettare integrerte i storsamfunnet. Det vart bygd vegar som batt landet betre saman, dampskips- og jarnbaneruter førte varer og folk raskare fram.

Samstundes vart det ei spesialisering i primærnæringane i landet. Bøndene produserte det som gav best utteljing på den nasjonale marknaden, medan dei tidlegare hadde produsert det dei trong i ein meir lukka sjølforsyningsøkonomi. Alt dette førte til at menneske i distrikta vart meir påverka av det som skjedde andre stader. Skulle dei sikre seg at deira interesser vart høyrde, måtte dei ta aktivt del i samfunnsdebatten. For nokre vart samtalelaga eit forum der dei prøvde å orientere seg i det nye landskapet.

På denne tida dreia ordsiftet i riksstyringa seg mykje om styringsforma i landet. Vi var i union

med Sverige på denne tida, og fram til 1880-åra hadde den svenske kongen mykje politisk makt. Han kunne til dømes nekte å godta (sanksjonere) lover som Stortinget hadde vedteke. Det var nett dette Kongen gjorde då fleirtalet i Stortinget ville at statsrådene skulle møte i Stortinget for å svare for seg overfor dei folkevalde. For kongen, statsrådene og dei politisk konservative vart dette oppfatta som ein trussel. Dei var redde for at statsrådene og regjeringmakta skulle miste si frie stilling. På den andre sida stod dei nasjonalt og demokratisk innstilte stortingsrepresentantene og talte for at makta skulle samlast i stortingsalen. Det var der dei folkevalde representantane sat. Desse fann altså etter kvart saman i Norges Venstreforening, som hadde ei forankring mellom anna i samtalelag og andre folkelege organisasjonar rundt om i landet.

Over til Venstre

Søkkelven Samtalelag vart også ein del av Venstrerørsla. Det politiske alternativet var Høgre, men det partiet rekrutterte svært få medlemmer eller veljarar på landsbygda på Sunnmøre. Dette var partiet for embetsmennene og dei velstående, for dei som ville halde på styringsforma der kongen var eit stabiliserande element. Dei var skeptiske til å gje for mykje makt til folkevalde organ. I Sykkylven fanst det knapt Høgre-folk i det heile. Tidlegare lensmann Bernt Tandstad fortalde at det kring førre hundreårsskiftet skal ha vore éin høgreman i sentrumskrinsen. Han var offiser. Alle dei andre med røysterett meinte at det var Venstre som best tok vare på interessene deira.²

I møteprotokollen til samtalelaget står det dette om føremålet: "Samtalelagets formaal er at arbeide for

a) en frisindet Politik paa grundlag af Kristendommen og Grundloven af 17. Mai 1814.

b) Jordbruget og i det hele Bygdens Opkomst og

Fremgang i enhver henseende.

c) Fremmøde ved valgene.³

Det siste var ikkje det minst viktige. For dei som ville ha endringar i styringsforma og meir makt til dei folkevalde organa, i første rekke Stortinget, var det viktig å mobilisere flest mogleg av dei røysteføre før vala. Røysterettsreglane, som vart utforma i 1814, gjaldt framleis i 1880-åra. Veljarane røysta på valmenn som kom saman på amtsnivå (fylke) for å velje stortingsrepresentantane. Røysteretten var avgrensa til menn over 25 år med eigd eller bygsla jord. I tillegg hadde embetsmenn røysterett, og borgarar med eigedom i byar.⁴

Også eit bondeparti

Sjølv om røysteretten berre galdt eigedomsmenn over 25 år, var samtaleforeininga i Sykkylven open for alle menn over 18 år. Laget var då tenkt som ein stad der medlemene gjennom foredrag og diskusjonar skulle vinne innsikt i samfunns-spørsmål slik at dei kunne gjere interessene sine best mogeleg gjeldande. Siktemålet var ikkje berre å skjerpe det politiske medvitet. Samtalelaget kom i det praktiske arbeidet sitt til å engasjere seg minst like mykje for det lokale landbruket som for det nasjonalpolitiske regimeskiftet. Diskusjonane om maktfordelinga i statsstyringa vart følgd med interesse, men dei meir nærliggande utfordringane i det daglege arbeidet på åkrar og i fjøs viser tydelegare att i møtetreferata.

På det første ordinære møtet i september 1883 heldt viseformannen Ole Vik eit foredrag om høstpløying. Vik meinte at pløying om hausten var beste måten for å få vekk uønska ugras i åkeren. På denne tida var det enno korndyrking på gardane i Sykkylven. Vik minte også dei fram-møtte om at gammal åkermark trong meir gjødsel enn ny åkermark.

Om det ikkje var høg politisk flukt over alle diskusjonane i samtalelaget, gjekk også det landbruksrelaterte opplysningsarbeidet inn i nasjonsbyggings- og demokratiseringsstrevet. Den norske gardbrukaren var sjølv grunnklossen i sjølvstendeverket. Å trygge bondens stilling materielt og økonomisk, var difor ei høgaktuell politisk sak.

1883 var eit viktig tidsskilte i bygdesoga. 1. juli

dette året vart Sykkylven skilt ut frå Ørskog og fekk stå på egne bein. Fleire av medlemene i samtalelaget var sentrale også i heradsstyringa, og dermed var det ikkje unaturleg at også kommunaløkonomiske tema vart drøfta. På det første møtet diskuterte dei korleis dei kunne gå fram for å redusere dei aukande fattigutgiftene i kommunen. På det beskjedne kommunebudsjettet vart kostnadene til fattigomsorga tungt. Av samla kommunale utgifter på 6.424 kroner i 1884, gjekk 2322 kroner til fattigvesenet. Til samanlikning vart 1900 kroner nytta til skulane.⁵ Det kom fram forslag om at gardbrukarane skulle etablere noko som kunne likne på ei arbeidsformidling. Når dei hadde arbeid som dei ville ha utført, kunne dei melde dette inn til ein kontaktperson. Når det kom friske folk som ville ha fattigstøtte, skulle desse i staden få tilbod om betalt arbeid, og eventuelt mat.⁶ Det er usikkert om denne arbeidsformidlinga kom i gang. Ho ville i tilfellet ha vore den første i sitt slag i kommunen.

Ny start

Eit tema som var mykje framme i samfunnsdebatten på Sunnmøre på denne tida var skadeverknadene av rusdrykken. Det var ei sak som også vart diskutert i Søkkelvens Samtalelag. På eit møte hausten 1883 kom det fram forslag om at det ikkje skulle skjenkast brennevin i Sykkylven jula 1883 og 1884. Å drikke til jul var ein seigilva skikk. Det gjekk religiøse vekkingar over Sunnmøre i 1880-åra, og særleg for dei nyvekta og religiøse var samankoplinga mellom julehøg-tida og rusdrykken problematisk. Medlemene i samtalelaget hadde forståing for forslaget, men fleirtalet meinte at eit skjenkeforbod for brennevin var å gå noko langt. Dei la til at utskjenkinga av brennevin hadde minska sterkt dei siste åra, så framlegget om skjenkestogg fekk ikkje tilslutnad.⁷

Venstre vart skipa på landsbasis i januar 1884. Då medlemene i det relativt nystarta samtalelaget møttest første gongen i 1884, var det under namnet Søkkelvens venstreforening. Organisasjonsendringa var så ukontroversiell at ho ikkje ein gong vart nærare omtala i møtetreferatet. Den einaste statuttendringa som vart bokført, var at styret vart utvida frå fire medlemer til åtte.⁸

Kampen mellom statsmaktene i Noreg nådde ein

viktig milepåle i 1884. Venstre sigra og den parlamentariske styringsforma vart gjennomført. Då hadde ikkje lenger Kongen veto i lovsaker. Venstrehøvdingen Johan Sverdrup sa at då var all makt samla i stortingssalen.

Denne striden hadde mobilisert grunnplanet til innsats. Etter at sigeren var sikra, var det berre naturleg at engasjementet minska noko. Det kan vere grunnen til at det ikkje vart ført inn møtereferat nokre år etter hausten 1884. Men Venstreprotokollen vart teken vare på, og i 1894 kom fleire av dei same karane saman for å skipe Søkkelvens venstreforening på nytt. Den gamle protokollen vart snudd rundt, og foreininga førte sitt første møtereferat inn i ei bok med mange blanke ark.

Frå då av verkar den lokale venstreforeininga å vere enno tettare vevd inn i Venstre-apparatet på regionalt og nasjonalt nivå. Mykje truleg har initiativet til revitaliseringa av den gamle venstreforeininga kome frå amtsforeininga i Molde. I paragraf 1 i foreininga sine statuttar heiter det: "Søkkelvens Venstreforening tilhører Romsdals amts Venstreforening og stiller sig som mål i forbindelse med denne at virke for politisk oplysning ved afholdelse af møder og udbrædelse af folkelige blade og skrifte samt for kraftig deltagelse i valgmannsvalg og kommunevalg."⁹ Bastian Weiberg-Aurdal var dei første åra etter nyskipinga leiar i Venstrelaget i Sykkylven. Nestleiar var P.C.N. Aure.

Kvinner utan røysterett

Det politiske arbeidet i kommunen gjekk den gongen lite etter rikspolitiske skiljelinjer. Kommunevallistene var lenge reine krinslister. Heller ikkje Venstre stilte eiga lista ved kommuneval. Organisasjonen var først og fremst innretta for mobilisering i samband med stortingsvala. Venstrelaget hadde heilt frå starten av i 1894 planar om å opprette lokalavdelingar i Sykkylven, med ein krinsformann i kvar. I 1896 var 10 lokale krinsgrupper på plass. Kvar krins hadde ein formann og tre rodemenn. Arbeidet deira gjekk ut på å få flest mogeleg av dei røysteføre fram til urnene. Framleis var det slik i Sykkylven at stort sett alle røystene gjekk til Venstre ved riksval, anten til dei moderate eller til det såkalla reine Venstre. Så lenge Venstre var det einaste partiet som hadde oppslutning i Sykkylven, kan ein med god

grunn også sjå på krinslistene som venstrelister. Slik fungerte det visst i praksis også. I april 1885 handsama heradsstyret eit brev frå Velledalens venstreforening omkring omlegging av vegen frå Straume til Øggardsvika.¹⁰ Det var venstreforeiningar også andre stader i kommunen, noko vi kjem tilbake til.

Etter statuttane var foreininga open for både menn og kvinner, men i medlemlistene var det berre mannsnamn. Det var enno ikkje innført røysterett for kvinner, men kvinnene kom etter kvart meir aktivt med i samfunnsdebatten. På nasjonalt nivå var det fleire i Venstre som tok til orde for at også kvinner flest burde få ta del i val. Men midt i 1890-åra var enno ikkje spørsmålet om allmenn røysterett for menn avgjort. Så fleire meinte at ein først måtte få det spørsmålet avgjort før ein gjekk vidare og sette kvinneleg røysterett høgt på dagsordenen. Denne linja fekk tilslutning i Søkkelven venstreforening.

Lokallaget hadde ikkje noko høgt aktivitetsnivå. Nystartåret vart det berre avvikla eitt møte. I 1895 var det ikkje notert noko i møteboka. Det neste møtet var i 1896 og det kom til etter initiativ frå amtsvenstrelaget. Hovudsak på møtet var diskusjon om forslaget til valprogram fra Norges Venstreforening. Lokallaget støtta landsvenstre sitt syn i saka om eige norsk konsulatvesen. Noreg hadde stor grad av sjølråderett innafor rammene av unionen, men når det gjaldt utanrikspolitikk var det svenskane som kontrollerte det meste. Dei to landa hadde felles utanriksminister som alltid var svensk. Striden omkring dette var med å løyse opp dei siste restane av unionsband mellom dei to broderlanda. Igjen følgde Venstre ei folkeleg, demokratisk linje, som altså lokalforeininga i Sykkylven slutta opp om. Men når det gjaldt synet på kvinneleg røysterett, var ikkje sykkylvingane mellom dei mest nytenkande. I referatet frå møtet der stortingsprogrammet vart handsama, heiter det; "Derefter udtalte man at man ikke fandt det betimelig fortiden at tilstaa kvinder stemmeret."¹¹

Venstredominans

Venstrelaget var lenge det einaste politiske partilaget i Sykkylven. Sykkylven var på slutten av 1800-talet eit samfunn med små sosiale forskjellar. Dei yrkesaktive var stort sett gardbrukarar med små gardsbruk. Elles var her nokre lærarar,

kjøpmenn og handverkarar.¹² Også desse kjende seg mest heime i Venstre-leiren. Fløypartia Høgre og Arbeidarpartiet hadde lite å hente i Sykkylven før 1900. Difor var det ingen som stilte spørsmålsteikn ved at det var venstreforeininga som tok seg av 17.maimarkeringa i kommunen. På eit møte våren 1897 vart det beslutta at ein også dette året skulle feire 17.mai på vanleg måte. Programmet for dagen var slik: Frammøte på Aurekaia kl. 16.00. – 17.mai var ikkje fridag den gongen, og arbeidslivet i Sykkylven gjekk heller ikkje etter klokka, men følgde årsrytmen i naturen og i landbruket. – Frå Aurekaia gjekk dei til Blindheim der det var talar. Dagen vart avslutta med ei matøkt.¹³ 17.mai i Sykkylven den gongen synest ikkje først og fremst å ha vore ein festdag for borna i Wergelands ånd, men ein dag der dei vaksne fekk impulsar i striden for fullt nasjonalt sjølvstende.

Ole E. Vik var valmann for Venstreforeininga i 1897 og 1900. Han var også ordførar i Sykkylven i to periodar.

At venstrelaget hadde eit offisielt preg i Sykkylven den gongen vert også understreka av at møta i foreininga vart kunngjorde på kyrkjebakken: "Aar 1899 den 1. oktbr. blev møde afholdt i Søkkelvens venstreforening i henhold til berømmelse fra kirkebakken." Einaste sak på dette møtet var val av representant frå foreininga til amtsforeininga sitt møte i Molde. Som representant vart P.C.N. Aure samrøystes vald. Han var sentral i foreininga i ei årrekkje og i 1897 vart han valmann frå Sykkylven, saman med tre andre; Ole E. Vik, Sivert Grebstad og Bastian Weiberg-Aurdal. Ved neste val, i 1900, kunne Sykkylven sende seks valmenn til Molde. Dei fire nemnde fekk fornya tillit,

i tillegg fekk dei med seg Jens O. Hellen og Ole P. Lade.

Desse personane var også blant dei leiande i kommunestyringa i Sykkylven rundt det førre hundreårsskiftet. Ole E. Vik var ordførar i to periodar, første gong mellom 1888 og 1898. P.C.N. Aure var ordførar i tre omgangar, første gongen mellom 1899 og 1904.¹⁴ Vi kan trygt seie at Sykkylven den gongen var ein Venstre-kommune.

Sparelinja

I 1905 braut Noreg ut av unionen med Sverige, og på nytt sovna foreininga inn nokre år. Slik gjekk det også førre gongen ein alvorleg konstitusjonell strid vart ført til endes, i 1884. Det kunne verke som om ein trong ei alvorleg stridssak for å motivere medlemene til organisasjonsinnsats. Men i 1909 kom nokre politisk interesserte sykkylvingar saman for å blåse nytt liv i venstrelaget. Denne gongen fekk laget også kvinnelege medlemmer. I desse åra vart det eit gjennombrudd for den kvinnelege røysteretten. Kvinnene fekk rett til å røyste ved kommuneval i 1907 og i 1913 vart det innført røysterett for kvinner ved alle val.

Men i dei styrande organa i det lokale venstrelaget var mennene framleis einerådande. Det vart valt ni styremedlemmer og ni varamedlemmer i 1909, alle var menn. Av dei 130 medlemene i foreininga var det 21 kvinner. Samanliknar ein med medlems-talet i politiske parti i lokalsamfunnet i dag vitnar dette talet om at det var stor politisk interesse i Sykkylven for om lag 100 år sidan. Men det var som nemnt ikkje alternative partiorganisasjonar å kanalisere den politiske interessa si gjennom då. Og den lokale venstreforeininga engasjerte seg tilsynelatande ikkje mykje i lokalpolitiske saker. Ho var framleis ein organisasjon som vart nytta til mobilisering framfor stortingsvala.

Men også rikspolitiske saker fekk lokale konsekvensar, som til dømes skatte- og avgiftspolitikken. På det første møtet etter reorganiseringa tok lokallaget opp kostnadene ved den veksande statlege administrasjonen: "Da en uforholdsmæssig del af Statens Indtægter medgaar til Lønninger af offentlige Tjenestemænd, særlig Æmbetsmændene, maa disse Lønninger indskrenkes. De Bestillingsmænd som er inde med Andragende om Lønsforhøielse, deriblandt Lærerne, bør ikke faa sine krav imødekommet."¹⁵ Denne formuleringa kunne den lokale venstreforeininga vedta utan stor indre usemje. Lokal-

partiet var som nemnt heilt dominert av gardbrukarar, og det var eit gammalt og velprøvd bondekrav at dei offentlege utgiftene måtte halvdast så låge som råd.

Fleire parti

Ei anna sak som opptok venstrepolitikarar i Sykkylven og andre plassar var lekfolk si deltaking i statskyrkjelege organ. Det var diskusjon om statskyrkjeordninga den gongen som det er i dag. Nokre ønskte at kyrkja skulle få større sjølvråderett og vona dermed å kome klar styringa frå ein verdsleg stat som ikkje var forplikta på Bibelens ord. Styremedlemene i venstrelaget i Sykkylven sa ikkje noko klart om dette spørsmålet, men stod på trygg venstregrunn då dei uttalte at lekmedlemmer i kyrkja måtte ha høve til å forvalte nattverdsakramenta og kunne påverke presteilsettingar.¹⁶

Søkelvens venstreforening heldt fram med å fungere som lokalt "valapparat" for Venstre i fylket. I 1912 reiste ikkje dei lokale venstremennene til Molde for å velje stortingsrepresentant. Då var Sykkylven med i 2. valkrins i Romsdals amt; Nøre Sunnmøre Valkrins. På nominasjonsmøtet til krinsvenstrelaget i Ålesund august 1912 møtte det representantar frå fem venstrelag i Sykkylven; Søkkelvans, Indrebygdens (Straumgjerde), Velledalens, Sørestrandens og Hundeidviks venstrelag.¹⁷ Ein hovudgrunn til den breie mobiliseringa frå Sykkylven ved dette høvet var at Sykkylven sin eigen Bastian Weiberg-Aurdal kjempa om ein stortingsplass. Han måtte til slutt gje tapt for Knut Otterlei frå Haram.

Det siste møtereferatet i den lokale venstreprotokollen er ført inn i 1915. Referatet er kort og konsist. Einaste saka på møtet var val av utsendingar til årsmøtet i Nordre Søndmør venstrelag. Valde vart Sivert Grebstad, P.C.N. Aure og Andreas L. Aure d.e.¹⁸ På dette møtet var Søkkelvans venstreforening det einaste laget frå Sykkylven, og vi kjenner igjen dei møtande representantane; P.C.N, Aure, Sivert Grebstad og Bastian Aursnes. P.C.N. Aure var uthaldande og tok i mot val som medlem i styret i krinsvenstrelaget i 1918.¹⁹ Han vart også vald til utsending til landsmøtet i Venstre i 1919.²⁰

Då var stordomstida til Venstre på hell. I 1920 vart Landmannsforbundet omskipa frå å vere interes-

seorganisasjon for bøndene til å bli eit politisk parti, Bondepartiet, som skulle tale landbrukarane og bygdeinteressene si sak. Dermed fekk ikkje Venstre lenger råde grunnen åleine i landdistrikt som Sykkylven. Vi fekk også framvekst av parti som målbar interessene til industri- og anleggsarbeidarar som det vart fleire av i Sykkylven frå tida kring 1920. Arbeidarpartiet stilte i mellomkrigsåra liste ved kommuneval, og i 1937 fekk vi jamvel ei rein kvinneliste ved lokalvalet, visstnok ei av to slike på landsbasis dette året. Den lokale partifloraen vart altså rikare utover i mellomkrigsåra, men dei som la grunnlaget for partiarbeidet i Sykkylven, var pionerane i det lokale venstrelaget.

Framleis er Venstre ein viktig aktør, både i lokalpolitikken og på riksnivået. Men stillinga som parti hadde i Sykkylven mot slutten av det nittande hundreåret, får det nok likevel aldri tilbake.

1. Jostein Nerbøvik:
Norsk historie 1860 – 1914, s. 121.
2. Samtale med Bernt Tandstad, Sykkylven 1991.
3. Møteprotokoll samtalelag 19.8.1883.
4. Jostein Nerbøvik: Norsk historie 1860 – 1914, s. 133.
5. Jon Hole: Sykkylven kommune 1883 - 1983, s. 19.
6. Møteprotokoll samtalelag 16.9.1883.
7. Møteprotokoll samtalelag 16.9.1883.
8. Møteprotokoll samtalelag/venstreforening 16.11.1884.
9. Møteprotokoll venstreforening 10.6.1894.
10. Møteprotokoll Søkelvens herredstyre 11.4.1885.
11. Møteprotokoll venstreforening 4.10.1896.
12. NOS. Folketeljinga 1900.
13. Møteprotokoll venstreforening 9.5.1897.
14. Jon Hole: Sykkylven kommune 1883 - 1983, s. 22.
15. Møteprotokoll venstreforening 13.4.1909.
16. Møteprotokoll venstreforening 13.4.1909.
17. Møtebok for venstrelaget i Nøre Sunnmøre valkrins 31.8.1912.
18. Møteprotokoll venstreforening 25.1.1915.
19. Møtebok for venstrelaget i Nøre Sunnmøre valkrins 17.6.1918.
20. Møtebok for venstrelaget i Nøre Sunnmøre valkrins 2.6.1919

Lover for Foreningens Formand, dateret
19. August 1883.

- I 1. Samtalselagets Formand er at arbejde for:
 - a. en sunder Politi fra grundlag af Kassen.
 - b. dets og Grundloven af 17. Mai 1814.
 - c. Jordbrugs og i det hele Bygdens Opkøbs og Fremgang i enhver henseende.
 - d. Fremme ved valgene.
 Det Møde forud for Valgmandsvalget diskuteres dette.
- I 2. Til dette Formand vil Samtalselaget virke ved at redigere og Diskussion, samt Oplæining af herhenhørende eller andre Lemmer, som kan være af interesse for Medlemmene.
- I 3. Som Medlem af Samtalselaget kan enhver have deltagelse i Mandepersoner optages, der er over 18. år.
- I 4. Enhver der ønsker at blive Medlem, indtægter sig hos Sekretæren og betaler 25 Kr. i Indskrivningspenge til at bestemme Løgets mæltige Udgifter.
- I 5. Til at bestemme dets virksomhed vælges af dens Midte en Bestyrelse, bestående af en Formand, Viceformand og Sekretær (Kasserer). Valget foregår hvert år i Oktober Maaned, og er enhver Medlem pligtig til at modtage Valg.
- I 6. Bestyrelserne blive at indføre af Sekretæren.

Udtag for Lover for samlaget fra 1883.

Eli Brunstad Høydal er fødd 1957, og arbeider i Innovasjon Norge. Ho har sett nærare på eit menneskeskapt anlegg i Straumsheimsdalen som kanskje kan vere eit fangstanlegg for falkar.

Falkefangst i Straumsheimdalen

Av Eli Brunstad Høydal

Kvifor bygde nokon to ringmurar oppe i Straumsheimdalen? Ein gammal offerplass, gravplass - eller eit anlegg for å fange falkar som skulle brukast til gåver blant kongelege i Europa?

Av og til skjer det uventa hendingar som gir ny spaning i kvardagen. Vi vil fortelje om ei hending

som har fått spanande følgjer for oss og kanskje også for historia til Sykkylven.

Pinsehelga 2006 gjekk vi, Ole og Eli Høydal, tur i lag med naboane Erling og Ragnhild Balstad. Første etappe var Straumsheimsætra. Deretter gjekk vi innover Straumsheimdalen og følgde ei sauerås oppe i lia.

Straumsheimdalen ligg på 4 - 500 meters høgde ovanfor Straumsheim, vest for Straumgjerde. Dalen er smal, trong og ikkje stort meir enn ein kilometer lang. Fjella på sørsida av dalen stuper bratt ned frå Straumsheimshornet og Trollkyrkja, medan terrenget på nordsida er noko slakkare opp mot Storefjellet og Gjerdekollen. Dalen stig slakt om lag ein km innover før brekka. Her fører to skar, Fremstesketet (Straumsheimskaret) og Ytstesketet over til Riksheimdalen. Herifrå kan du også nå toppane Trollkyrkja (1233), Litjehornet (1198) og Keipen (1120).

Steinringar

På tur innover Straumsheimdalen fekk vi sjå noko kvitt oppe i lia som vekte interesse. Den kvite flekken viste seg å vere restane etter ein saltslikkestein. Vi gjekk vidare i samme høgda og fekk dermed god utsikt over dalbotnen. Det var dei første dagane i juni og smått med vegetasjon. Dette var nok avgjerande for at vi oppdaga nokre merkelege steinformasjonar nede i dalbotnen.

Formasjonane bestod av to steinringar. I midten på begge ringane var det ein stor stein. Opp til kvar av midtsteinane gjekk det ei steintrapp med fire trappetrinn. Dei to steinringane låg like ved sida av kvarandre.

Den største steinringen var heil og tydeleg og målte 5 x 4,2 meter med ein midtstein på 2 x 1,5 meter og 70 cm høg. Ved trappa låg ei firkanta steinhelle oppetter midtsteinen, hella var 50 x 50 cm og ca 8 - 10 cm tjukk. Det kunne sjå ut som om steinhella hadde vore plassert oppå midtsteinen.

Straumsheimdalen omkrinsa av frå venstre Trollkyrkja, Lisjehornet og Keipen. Fremstesketet og Ytstesketet på sidene av Lisjehornet. (Foto: Svein A. Myhre)

Steinringane vart oppdaga i 2006. (Foto: Erling Balstad)

Den største av dei to steinringane med midtstein.
Fire trappetrinn opp langs midtsteinen. Den andre steinringen
var utydeleg og nokså nært inntil midtsteinen. Midtsteinen
målte 3 x 1,2 meter og var 1,1 meter høg. (Foto: Erling Balstad)

Bautasteinar

I etterkant har vi observert ein annan steinformasjon om lag fem meter frå den største av ringane. Her ligg det to avlange steinar, den eine nær to meter lang, den andre litt kortare. Det kan hende dette har vore ei form for bautasteinar som har stått oppreist. Slik steinane ligg, kan dei ha danna ein portal med den eine steinringen og trappa i rett linje bak.

Endå vi hadde gått i Straumsheimdalen mange gongar, hadde ingen av oss lagt merke til dette før. Vi var ikkje i tvil om at dette var menneskeskapt. Den første tanken som slo oss var at dette måtte vere eit alter eller ein offerplass. Erling hadde heldigvis med kamera og fekk tatt ei rekkje bilete både oppe frå lia, og seinare nede i dalbotnen. Etter litt leiting på nettet fann Erling ut at funnet kunne likne på restane etter falkefangstanlegg. Vi tok etter kvart kontakt med Astor Furset som m.a. har arbeidd med å registrere ulike fangstanlegg.

Sommaren 2010 vart Astor med oss opp til funnstaden. Astor var ikkje i tvil om at dette var menneskeskapt, og meinte at funna kunne vere

restar etter falkefangstanlegg. Astor hadde sett liknande anlegg andre stader i landet og dimensjonen på steinringane kunne stemme med desse funna.

Etter turen til Straumsheimdalen tok Astor Furseth kontakt med mellom andre arkeolog Ragnar Orten Lie som har hatt ei spesiell interesse for fangstanlegg, og som arbeidde i Møre og Romsdal fylke fram til årsskiftet 2010. Ragnar Orten Lie har tatt kontakt med andre fagkunnige, mellom andre koordinator for kulturnett i Møre og Romsdal Jan Aakvik og Birgitta Fossum, dagleg leiar ved sørsamisk museum.

Grav eller fangstanlegg

Arkeolog Ragnar Orten Lie seier at funna kan tyde på falkefangst, men at nokre trekk er utypiske. Den store blokka i midten er uvanleg. I eit falkefangstanlegg skal det stå stolpar i midten som skaper rom der falkefangaren har utsyn til å styre anlegget. Falkefangstanlegg ligg gjerne på toppar eller berggryggar, medan dette funnet ligg i ein dal. Han utelukkar likevel ikkje at dette er ein

Her står vi ved to lange steinstolpar på ca to meter. Frå venstre Ragnhild Balstad der den eine av steinstolpane ser ut til å ha stått. Eli Brunstad Høydal der den andre stolpen stod. Bak midtsteinen med trapp står Ole Høydal. Bilete teke i september 2010.

variasjon av eit falkefangstanlegg.

Orten Lie seier at eit alternativ kan vere gravplass, ein steinkrins frå jernalderen med midt-blokk. Steinane ligg her tett i tett, noko som er typisk for slike steinkrinsar. Vidare seier han at steinblokker er mykje nytta i samiske offerstadar. Bileta frå funnet er sendt Birgitta Fossum som arbeider ved Sørsamisk museum. Ho seier at bruk av steinsirklar finst over store deler av det samiske området i ulike variantar, utan at ein med hundre prosents sikkerheit veit kva dei har blitt brukte til. Det er likevel ein sterk hypotese at steinringane kan ha vore offerplassar. Ho seier at det fins ringforma offerplassar nordpå med "altar" i midten. Ho seier også at ho har lese om noko liknande på svensk side av det sørsamiske området, ein låg steinring med ei form for altar i midten.

Steinformasjonane er plassert på ei lita slette på 10 x 20 meter inst i Straumsheimdalen. Anlegget ligg like under Lisjehornet, med dei to skara på kvar side. I rett linje bak, på andre sida av Straumgjerde, kneisar Straumshornet. Kan val av plassen ha noko med sola og himmelretninga å gjere og difor ha passa som grav eller offerplass?

Under skrivinga av dette stykket, har vi fått vite frå to uavhengige kjelder at det er segn om samar som har hjelpt til med å få bukt med orm i Sykkylven og i Stranda (Hundeidvik og Liabygda).

Dette tyder på at det kan ha vore kontakt med, eller at det har vore innslag av samar på Sunnmøre.

Falkefangst

I boka jakt og fangst i Norddal av Øystein Mølmen, blir det nemnt at det gjekk føre seg falkefangst i Sykkylven. Dette er ikkje nærare omtala i boka og kjelde til opplysinga er ikkje oppgitt. Etter det ein kjenner til, fins det ikkje spor etter falkefangst som stadnamn med falk eller hauk i seg i Sykkylven. Vi kjenner heller ikkje til t.d hollandske ord i stadnamn. Men dersom du som les dette kjenner til slike namn, er vi takksame om du tek kontakt.

I Møre og Romsdal er det registrert funn av falkefangstanlegg på Smøla og på Gossen i Fræna. Det er også registrert ei rekke tufter etter falkefangst i Vågå, Lesja og i Lom og Skjåk.

I Nederland fins det jamvel eit eige falkemuseum i byen Valkenswaard.

I løynd

Ingen vi har snakka med i bygda har høyrte om at det har føregått falkefangst i Straumsheimdalen. Astor Furseth meiner at dette ikkje er så merkeleg, sidan det krevst fullstendig ro for å få falken til å angripe lokkedua. Falkefangst skjedde difor ofte i område med lite ferdsel og gjerne i løynd og i berre nokre få månader i året. I tillegg var falkefangarane utlendingar, oftast frå Nederland, og hadde avgrensa kontakt med lokale folk. Likevel var nok falkefangarane avhengige av å leige hest i bygda for å frakte utstyret opp brattene til Straumsheimdalen, så nokon måtte i alle fall vite om det. Øystein Mølmen seier i boka si Jakt og fangst i Norddal at falkefangarane hadde lite kontakt med lokalbefolkninga. Dei hadde mykje spesialutstyr og var redde for spionar frå konkurrerande fangarar.

Det finst hekkande falk og hauk i Sykkylven også i dag og det er observert hauk i Straum-

Funnstaden inst i Straumsheimdalen. Dei to midtsteinane i dei to steinringane i forgrunnen. Bak Litjehornet med dei to skara på sidene som går over til Riksheimdalen.

gjerde siste tida. Difor er det ikkje utenkjeleg at Straumsheimdalen har vore godt egna til falkefangst.

Fugleekspert Alv Ottar Folkestad i Ulsteinvik, seier at Straumsheimdalen har eit landskap og eit terreng der det finst innslag av både fjell- og li-rype, som er viktig føde for falk og hauk. Han seier at rypebestanden var større i eldre tid og at staden kan passe til føremålet.

Kongeleg statussymbol

Den opphavelige falkefangsten har røtene sine frå Asia og Det fjerne Austen.

Falkefangst er å fange levande falkar som blir temd og dressert til å fange matnyttig vilt for eigarane sine. I boka Jakt og fangst i Norddal, skriv Øystein Mølmen m.a. at falken opprinneleg vart

Astor Furseth ved funnstaden i Straumsheimdalen sommaren 2010.

brukt for å skaffe vanlege folk mat, men blei etter kvart eit høgstatussymbol for rikfolk og i kongeleg krinsar. Ein godt dressert og dugande falk med gode jaktevnar kunne få svært høg status og salsverdi. I Europa fekk sjølve fangsten av falk enorme dimensjonar og i konge- og fyrstedømme vart det oppretta egne seksjonar som hadde som einaste oppgåve å administrere falkeavdelinga.

Det å skaffe jaktfalkar vart etter kvart ei fangstform som berre kongar og fyrstar hadde råd og lov til. Konge- og fyrstehusa i Europa ga lisens til falkefangarar som reiste til utkantane av Europa der dei beste falkane fanst. Hollendarar var rekna som dei beste falkefangarane og var mest brukt fram til jakt med falk døydd ut på 1800-talet. I følgje Øystein Mølmen tyder mykje på at Noreg fekk ei hovudrolle i å levere falkar til Europa sidan det her fanst mange ulike falkeslag, dei mest ettertrakta var vandrefalk og jaktfalk.

Øystein Mølmen fortel at talet på norske udresserte falkar var så stort at det vart bygd eit eige handelshus i Lübeck i 1370 -åra som tok på seg dressur av norske falkar.

På tur nedatt etter å ha sett på funna i Straumsheimdalen sommaren 2010. Frå venstre Kjell Løset, Eli Brunstad Høydal, Hilde Straumsheim og Astor Furseth.

Stoda nett no

Terje Linge ved Kulturavdelinga i Møre og Romsdal fylkeskommune, synest funnet er svært spanande, og ynskjer å registrere og undersøkje funnet nærare. Inntil vidare veit vi ikkje anna enn at steinringane er menneskeskapte og at dei er frå førhistorisk tid.

Funnet vart nett registrert på riksantikvaren sine nettsider, med adresse www.kulturminnesok.no, id 138863

Turhjelp

Kanskje fekk du lyst til å sjå funna sjølv? Start frå

turstinettet ved Slettegjerde stadion i Straumgjerde. Her er det ei tavle som viser alternative råser. I alle høve må du gå mot Straumsheimsætra. Når du kjem oppover remen (morena der råsa går), kjem du til ein steingard som omkrinsar sætra. Her kan du anten følge råsa vidare oppover og gå via sætra og så ta råsa vidare innover dalen, eller du kan ta til venstre ved steingarden og gå innover lia. Etter å ha kryssa to bekkar, forsvinn råsa i terrenget. Her går du rett oppover dei såkalla Heiane. Råsa er tydeleg når du kjem over kanten til dalen. Gå ca ein km innover dalen.

Funnstaden ligg til høgre for råsa, inst i dalen, like før terrenget stig mot brekka.

Kjelder:

Øystein Mølmen: *Jakt og falk i Norddal*, (2000.)

Personlege kjelder, munnlege og via e-post : Astor Furseth, forfattar, lokalhistorikar og skredforskar i Valldal, opphavleg frå Sykkylven.

Ragnar Orten Lie, fram til 2010 arkeolog i Møre og Romsdal fylke.

Terje Linge, konsulent i Møre og Romsdal fylkeskommune.

Alv Ottar Folkestad, ornitolog og miljøvernleiar i Ulstein kommune.

Birgitta Fossum, dagleg leiar ved Sørsamisk museum (Saemiens sijte).

Jan Aakvik - prosjektkoordinator for kulturnett Møre og Romsdal.

Falkemuseet i Valkenswaard i Nederland. Sjå nettsidene <http://www.vsmm.nl>

Eivind Nyborg, fødd 1947, er utdanna maskiningeniør og har vore tilsett på viftefabrikken Nyborg AS heile sitt yrkesaktive liv, ei bedrift som faren starta i 1948, og som han er medeigar i. På fritida er Eivind ivrig korsongar. Han er historieinteressert og likar å vere aktiv elles.

Utvandrarlagnader frå Sykkylven

Av Eivind Nyborg

Eit karrig kyrkjegard i Colorado gjorde Eivind Nyborg nyfiken. Her fortel han om menneskelagnader og gruvesamfunnet dei levde og døydde i. På ein av gravsteinane var det namn frå Sykkylven.

I oktober 2008 gjorde eg saman med kona mi, Norunn, ei historisk reise til Silverton, San Juan County, Colorado, i fotefara til bestefar min, Edward Langlow, seinare Edvard Nyborg, eitt hundre år etter. Denne reisa var eg så heldig å få fortelje om i Årboka i fjor. Som ein del av desse opplevingane, besøkte vi den karrige gravplassen i Silverton, Hillside Cemetery, der to utvandrarar ifrå Sykkylven, Hans Johan Jensen Tandstad og Karl Pettersen (Charles) Tandstad, fekk si

siste kvile. Desse to og lagnaden deira, er omtalt i boka Utvandrarane frå Sykkylven av M. Gjevenes, men svært så kortfatta. Etter vi kom heim, byrja eg å interessere meg for om det fanst fleire opplysningar om desse lagnadene i det historiske arkivet i Silverton.

Gravplassen

Men fyrst vil eg fortelje litt om denne spesielle gravplassen, som har så utruleg mykje historie å fortelje, det eg sjølv har opplevd og det eg har tileigna meg av opplysningar ifrå andre kjelder.

Når ein vandrar på den stille og rolege, men karrige Hillside-kyrkjegarden like nord for byen, der gravsteinane klamrar seg fast i bratte skråningar, samantiltra med bjørnebærbusker og bringebærpas og med grankongler

strødd overalt på eit karrig og steinete jordsmonn, så er det ikkje vanskeleg å fatte at dei døde har vore til stort bry for dei etterlatne opp gjennom åra.

I dag er det omkring sju-åtte gongar fleire gravlagde her enn der er levande innbyggjarar i byen nedanfor. Av dei ca. 3300 som har fått den siste tilhaldsstaden sin her på Hillside kyrkjegard har svært mange vore her i hundre år, ein god del endå lenger. Dei er spreidde over den steinute og karrige grunnen som har tent som gravplass for denne byen sidan 1875.

Under boomen og den stadig aukande aktiviteten i gruveindustrien i Silverton, gjorde snøskred og laviner, gruveulykker, gruveeksplosjonar, lungebetennelse, utmatting,

Hillside-kyrkjegarden i Silverton, Colorado har sju-åtte gongar så mange "innbyggjarar" som byen han ligg i. (Foto: Eivind Nyborg)

Gravsteinen til
Hans Tandstad
på Hillside-
gravplassen
i Silverton,
Colorado.
(Foto: Mary
Beaber).

barnefødsler, gruvearbeiderlunge (silikose) og blyforgiftning (ei formildande omskriving av dødelege revolverskot) gravferder til eit livleg forretningsområde. Fram til ca.1915 var der fleire gravferdsbyrå og gravplassarbeidarar som tok seg av "av jord er du komen, til jord skal du bli"-forretningane på ein svært velordna måte.

Men dagens Silverton har ingen offisiell, kommunal tilsynsmann på gravplassen, heller ikkje kyrkjegardsgraver. Det er heller ikkje noka stor overrasking at også gravferdsagent og gravkapell manglar i ein så liten by. Der eksisterer heller ingen offisielle plankart eller grunnriss av gravplassen. Dagleg leiar Elyse Salazar i Silverton by gjer oss merksam på at Hillside-gravplassen, det er "noko som er fritt for alle".

Flytte seg litt

For ei avgift på 250 dollar får dei døde like framt rett til ei lang, lang kvile, - der ein berre kan håpe på at ikkje ei anna likkiste gir etter når ein byrjar å grave etter å ha funne ein høveleg gravplass. "Dersom der er nokon der nede, då vil eg seie til dei, de må flytte dykk litt", seier Freda Peterson, ei bitte lita, livleg 80 år gamal historieinteressert dame, som er det næraste denne vesle byen kjem ein gravferdsagent.

Ei gravferd her betyr vanlegvis hakking i det karrige og steinete jordsmonnet med ei pikkhakke og spade i dei bratte skråningane, ein jobb Freda

Peterson er kjend for å hjelpe til med. I tillegg er ein avhengig av goodwill frå ein lokal entreprenør som kan stille med traktorgravar, så sant der ikkje er altfor bratt.

Geografien og vêret her fører med seg mykje elendigheit og smerte. Store delar av gravplassen er utsett for snøskred kvar vinter, som etterlet seg velta gravsteinar, utvasking av i terrenget (erosjon) og skadar på gjerder og steinmurar når våren kjem. Vintergravferder på det ca. 20 acres (100 dekar) store gravplassområdet når det er meir enn tre meters snødjupne, er ikkje enkelt å gjennomføre. Dei aller eldste og svakaste i dette vesle samfunnet er til ei kvar tid sterkt oppmoda om å prøve å henge med til våren kjem. Men alle desse problema har også skapt ein uvanleg sterk kjærleik til gravplassen, som er så langt utanfor rekkevidda og formatet til ein velordna gravplass som her i Sykkylven eller andre stader i USA. Kvar juni månad dei siste 16 åra har pensjonistane Paul og Mary Beaber, og sjølsagt Freda Peterson, kalla inn ein flokk frivillige oppe i åsen til dugnad. Folk kjem langvegsfrå for å hjelpe til.

Historieforsking

Sidan berre nokre, om lag 800 - 1000 av alle desse ca. 3300 gravene, har gravstein, vert det ifylgje Freda Peterson utplassert 15 - 25 nye gravsteinar kvart år på umarkerte fordjupningar i terrenget. Så langt er totalt kring 250 nye gravsteinar sette

Eivind Nyborg saman med Freda Peterson - ei åtti år gammal kvinne som har gjort det til si oppgåve å syte for at dei gravlagde ved Hillside Cemetary ikkje skal bli gløynde. (Foto: Norunn Nyborg).

ut. Og vonleg skal det ein gong i framtida, med hjelp av store rabattar ifrå gravmonumentfabrikken i Durango, bli mange fleire.

Freda Peterson har nemleg gjennom meir enn 20 år med historisk arbeid funne fram til alle personane som er gravlagd her, med opplysningar og detaljar. Kjeldene ho har undersøkt er bl.a. nekrologar, avisartiklar, nyhendestoff og annonsar som ho har funne i dei meir enn 7000 lokalaviser frå området i det sørvestre Colorado.

Alt som heiter kyrkjebøker, slik vi kjenner det her heime hjå oss, var heilt fråverande under boomen. Men ho kan dokumentere desse over 3000 personane det gjeld. Dei er nemleg omtalt i to tjukke, hardt innbundne bøker med tittelen "The Story of Hillside Cemetery". Hillside Cemetery er ikkje berre ein unik gravplass, men like mykje ei unik historiebok.

Som ein kan forstå, er den røffe historia til Silverton ikkje akkurat dekt med melisglasur, korkje i desse bøkene eller på gravsteinane. Her er nokre svært få, men utvalde lagnader:

Bobby Walker døydd av vatersott (ødem) i kommunens fattighus. Angelo Vito "blåste seg sjølv vekk" med "sprengpulver" (krut) ved Sunnyside-gruva. Flake Blanton vart feia inn i døden av ei massiv snølavine. Ed McGinley leid stor naud og fraus i hel i si usle hytte ved Forest Queen-gruva under ein formidabel og langvarig snøstorm. Då dei fann han, hadde rottene gnaga av fingrane hans. Delia Curry drap seg sjølv ved å drikke karbolsyre etter ei sørgjeleg kjærleiksaffære som sette ho i "ein svært delikat situasjon". Gust Anderson fall ned i ei gruvesjakt. Louis Berg vart treft i hovudet av ein fallande tømmerstokk i ei gruve. Charles Amos vart begravnen av eitt steinras. Og Kid Thomas, også kalla "Kopparfarga-Kid", vart linsja av eit frivillig borgarvern, berre 16 år gammal, etter å ha kome i klammeri med og drepe marshallen i Silverton.

Nærast råd

Ein del av dei nye gravsteinane er plasserte etter beste evne og gjetting av Freda Peterson. Ho seier ho prøvar å kome så nær staden som mogeleg ved å sjå på nasjonalitetar, dødsdato og kvar mogeleg familiemedlemmer er gravlagde.

Ein minneplakett er plassert over to grøfter der over 90 innbyggjarar er gravlagde i ei massegrav frå 1918 etter ein influensaepidemi. Eit minnesmerke er også plassert der kinesiske jernbanearbeidarar har slått seg ned for eit liv etter døden heilt nedst i åsen, sidan desse ikkje den gongen var godkjende for å ha grav på sjølve gravplassområdet.

"Alle dei som er gravlagd her på Hillside-gravplassen er snille og spesielle vener av meg enten dei fortener ein formildande omtale eller ikkje. Kvart eit einaste liv er verdt å minnast", forklarar ei svært så engasjert Freda Peterson. Det er i allfall tydeleg ho meiner dette alvorleg når det kom for ein dag kva ho hadde i arkivet sitt om

Sykkylvingane Jens, Karl og Hans Tandstad fekk ein tragisk lagnad medan dei budde i Silverton. Biletet viser brørne Jens og Karl Tandstad, Karl til høgre. (Biletet utlånt av Eivind Tandstad)

desse to utvandrarlagnadane ifrå Sykkylven. Med løyve frå Freda Peterson fylgjer her det som står om dei "The Story of Hillside Cemetary":

TANSTADT, CHARLES (KARL), Død 1903, etter ein gruveeksplosjon: Bror til John (Jens) Tanstadt. Fødd 22/10-1880.

Ingen gravstein, Død 26. november 1903, alder 23 år.

Brørne Charles og John Tanstadt hadde budd og arbeidd i Silverton-området i omkring to år. Tidlegare hadde dei budd og arbeidd i Leadville, Colorado etter at dei kom til Amerika frå fedrelandet sitt Noreg. På ein tysdag kveld, kring klokka 21.30, medan dei arbeidde på The Mogul Tunnel omkring ei mile nordaust av Gladstone, bora dei seg inn i ei udetonert salve, som gjekk av. Begge brørnene vart forferdeleg skada, grueleg istykkerflerra og lemlesta i eksplosjonen. Charles var den som var hardest skada, treft av steinar i heile mageregionen, levra var mest skada. Hovudet og ansiktet til John var også alvorleg skada. Lokalavisane kunne fortelja at brørne vart gjort merksame

på den udetonerte salva før dei gjekk til arbeidet, men dei, "feilvurderte dette med å ta omsyn til åtvaringane dei fekk".

Dei ulukkelege og uheldige karane vart frakta til Trembath Hotel i Silverton, der dei fekk medisinsk hjelp av doktor John Fox. Alt vart gjort for å redde liva deira, endå det vart rapportert at skadane var så store at dei kunne vere dødelege. Charles døydd torsdag ettermiddag og det var gravferd på laurdagen med hjelp og støtte ifrå Silverton Miners Union, der begge brørne var medlemmer. Jordfestinga var på Hillside Cemetary.

John, den andre broren var framleis i live, men tilstanden var alvorleg. Ingen annan informasjon er nedteikna.

(Broren John (Jens) døydd heime på Tandstad i jan. 1908 p.g.a. seinskadar av gruve-eksplosjonen).

TANDSTAD, HANS JOHAN JENSEN, Død 1942, drepen i bilulukke.

Gravsteinen på Hillside Cemetary vart reist i 1986, donert av Freda Peterson.

Onkel til Edvard Tandstad og Hans Tandstad Fiotti. Fødd 11.juni 1873, død 23.mai 1942, 69 år gammal.

Hans, den einføtte tømmermesteren, vart momentant drepent i ei bilulukke ved Ironton Park, mellom Silverton og Ouray. Saman med venene Charley Bergenson, som førte bilen og Henry Adams, var dei på veg tilbake frå Ouray, då bilen plutselig kom ut av kontroll. Hans hoppa ut av bilen i fart, men vart råka av bildøra, og i augneblinken etterpå vart han overkøyrd av bilen i veggrøfta. Han døydd momentant med brot i nakken, knust brystkasse og andre alvorlege skadar. Dei to andre vart berre lettare skada. Bilen, ein 1935 modell Packard, var heller ikkje særlig øydelagd.

Fødd i Aalesund (?), Norge, gjekk Hans om bord i eit skip i Southampton i England, og kom til Amerika 5. mai 1900. Han vart amerikansk statsborgar 18. mai 1914 og han budde i Silverton i over 40 år. I januar 1902, var han tilsett i gruvemølla ved Gold King Mine i nærleiken av Gladston. Han gjekk opp gangvegen langs hengetaubana, med ein stender som skulle til gruvetunnellen. Eit godt stykke lenger opp i fjellsida heldt andre arbeidsfolk på å handtere tømmerstokkar, då ein tømmerstokk brått kom lydløst mot han nedetter fjellsida i stor fart. Tømmerstokken trefte foten til Hans med valdsam kraft og knuste han mot ein annan tømmerstokk som låg i gangvegen.

Foten vart grueleg og forferdeleg lemlesta. Hans stupte medvitslaus av sjokket, og vart frakta til Silverton der dokterane Colby og Ludlow amputerte den lemlesta og knuste foten under kneet.

Hans gjekk til skadeerstatningssak mot Gold King Company og kravde 25 000 dollar. Retten vart sett i Federal Court i Pueblo i april 1904, som resulterte i ein dom til fordel for den saksøkte, Gold King. Retten hadde instruert juryen om å dømme slik forsvaret påsto, at saksøker sjølv delvis hadde medvirka og hadde skuld i ulukka, eller sagt på ein annan måte, vore uaktsam. Ein anke vart planlagt, men utgangen av saka til slutt er ukjent.

Hans, ein stor og fysisk sterk mann, var tømmer-

meister, og var ein av dei beste som var å finne. Tenestene hans var etterspurde vidt omkring, og han var kjend i heile det store sydvestre området av Colorado som ein "A1" arbeidskar, ein flott kar og ven med kvar ein einaste innbyggjar i Silverton. Som ein hardt arbeidande, men til tider også hardt drikkande arbeidskar, hende det at han av og til, når han hadde tent ei god dagslønn, kunne heve ho same dagen, for så å invitere alle venene sine for at dei saman skulle drikke opp pengane i løpet av kvelden. To av innbyggjarane i Silverton, Joe Todeschi og Tom Savich, huskar at Hans hadde ein svært uvanleg hest som heitte Frank. Når Hans var pussa, av og til litt meir enn pussa og hesten knegga, då kunne Hans seia: "Høyr folkens, han snakkar til meg!" Frank var eit svært intelligent dyr og tok godt vare på eigaren sin. Når Hans av og til hadde konsumert i meste laget, manøvrerte alltid hesten herren sin heim utan noka hjelp ifrå andre.

Hans sine einaste kjende pårørande var dei mange nære venene hans i Silverton. Gravferda vart halden i Maguire gravferdskapell, Pastor C.B.Bryant heldt talen og bæreberarane var John Gilheany, Tom Olson, A.F. Andrean, Fenrick Sutherland, George Nelson and Milo Raickovich. Jordfestinga skjedde på Hillside-gravplassen i nærleiken av The Sleep og familiegravstadene til Brown, Olson og Grey.

I 1951 vitja nevøen til Hans, Hans Tandstad Fiotti frå Seattle, Silverton for å få vite meir om onkelen sin. Venen og medpassasjer i ulukkesbilen, Henry Adams (amerikanisert frå det svenske Hendrik Adamsson) døydd 4. mai 1946 i eit sjukehus i Durango etter ein amputasjon. Han er også gravlagt på Hillside Cemetary.

(Kjelde: Freda Peterson's personlege historiske arkiv. Omsetjing: Eivind Nyborg.)

Biletkavalkaden 2010

Ved Ragnhild Langeland

Her er nokre glimt med små og store hendingar i året som gjekk, teke ut av Sykkylvsbladet sitt fotoarkiv.

Kald vinter:

Året starta uvanleg kaldt. Gradestokken kraup ned til kring 20 minusgrader og frostrøyken la seg over fjorden. Det var også mykje snø første månadane i det nye året.

(Foto: Monica Aure)

Folkeavrøysting:

I Hundeidvik vart det i februar halde folkeavrøysting, der folk skulle seie ja eller nei til privatskule. Ronny Utgård og Torill Velle talde opp røystene, som viste eit klart fleirtal for privatskule. (Foto: Ragnhild Langeland)

Ny sokneprest:

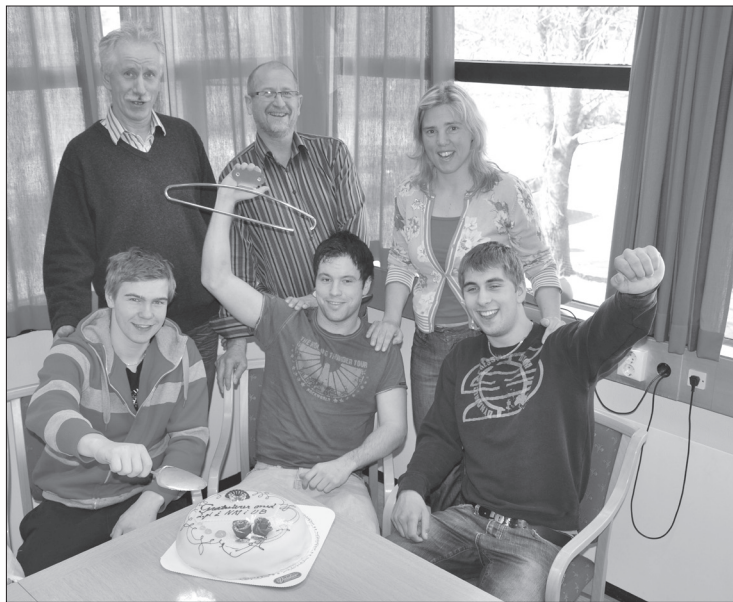
Under gudstenesta 7. mars vart Helge Standal innsett som ny sokneprest i Sykkylven. Frå venstre: Vikarprest Terje Bakke, sokneprest Erlend Lunde, kyrkjeverje Arild Sporsheim og sokneprest Helge Standal. (Foto: Monica Aure)

70 år sidan invasjonen:

Den 9. april i år var det 70 år sidan tyskarane invaderte Noreg under 2. verdskrig. Meir enn hundre sykkylvingar vart innkalla eller melde seg frivillig til å vere med i krigen, og ein av desse var 93 år gamle Sigmund Nakkeberg.

(Foto: Monica Aure)

Tok sølv:

Ungdomsbedrifta Mira Solution fekk sølv med sine kleshengengar under NM i Ungt entreprenørskap i Lillestrøm i byrjinga av mai, noko som førte til kakefeiring på skulen etter noregsmeisterskapet. Bak frå venstre: Lærarane Gisle Johnsen, Alf Høydalsvik og rektor Barbro Midtgård. Framme frå venstre: Elevane Audun Helstad Henningsen, Fred Muldal og Marius Løseth. (Foto: Monica Aure)

NM i møbelputestabling:

Under Sykkylvsdagane vart det gjennomført NM i møbelputestabling. Dag Eivind Tveit fekk beste tid med ti puter på 42 sekund, og vann stol frå Brunstad.

(Foto: Ragnhild Langeland)

Ta sjansen:

Etter nokre år med opphald vart Ta sjansen-tevlinga under Straumgjerdedagen teken opp att laurdag 26. juni. Over 400 menneske kransa Laguna ved elva Straumen, og her er det Jo André Tandstad frå Møbeltre/Stjernemadrassen som tek sjansen. (Foto: Per Atle Sjøstad)

Ny eigar:

Dei tilsette ved Hjellegjerde kunne etter fellesferien puste letta ut, då det vart klart at møbelbedrifta vart redda av ein emisjon mot møbel- og interiørselskapet Interstil. Frå venstre: Tillitsvalde Trine Garshol og Hans Olav Simonsen.

(Foto: Ragnhild Langeland)

Stølstur:

Som tidlegare år vart det ein flott stølstur til Sunndalen i slutten av august. I år vart det ekstra spesielt med bryllaup og to dåpar. Cathrine Hovdenakk og Frode Vadseth gifta seg, og sonen Casper vart døypt.

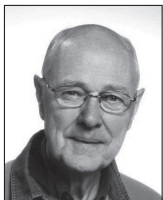
Jubileum:

Søndag 29. august vart det feira 40-års jubileum for Fjellseter Ungdomssenter. Eldsjeler har vore pådrivarar i tiår etter tiår for ungdomssenteret, og på jubileumsfesten kunne Kirsti Vestre og Alfhild Andestad fortelje fleire artige historier frå dugnadsgjengen. (Foto: Ragnhild Langeland)

Gravminne:

Asbjørn Hovland og dei andre medlemmane i Data for slektsgransking i Sykkylven starta i haust opp eit prosjekt der alle gravminna blir fotografert og lagt inn i ein nasjonal database som er tilgjengeleg for alle.

Odd Johan Frisvold, fødd 1934 på morfar sin gard på Brunstad.
Pensjonert avdelingsoverlege og tidlegare sjeflege ved Sentralsjukehuset i Møre og Romsdal. Mange sentrale tillitsverv i Den norske legeforening, åtte år i bystyret i Ålesund og formann i sosialstyret ein periode. Hovudinteresse: fotografering og litteratur og etter han vart pensjonist har han særleg vore oppteken av historie, politikk, samfunnsutvikling og filosofi.

Mor i kronprinsesse Märthas bunad

Av Odd Johan Frisvold

Livsvevens slump: Eit åtti år gammalt bilde i avisa vekte eit halvgløymt minne til live for Odd Johan Frisvold.

Sunnmørsposten hadde 20.februar 2009 eit bilete av kronprinsesse Märtha i den bunaden som ho fekk i gåve til bryllaupsdagen sin i 1929. Dette var ein ørskogbunad som var laga etter eit gammalt forkle frå garden Gjære i Ørskog. Forkleet er frå ca 1850. Dei fann ikkje noko liv og brukte difor rosene frå forkleet. Bunaden vart populær. For mange var ørskogbunaden sjølve sunnmørsbunaden.

Dette var kan hende grunnen til at sunnmørsungdomen valde nett denne bunaden som bryllaupsgåve til kronprinsessa. Populariteten vart ikkje mindre etter dette og på folkemunne vart han ofte kalla Märtha-bunaden. Det var eit staseleg og mykje brukt plagg til fest og høgtid.

Nasjonsbygging

Bunadene vart ein del av nasjonsbygginga for det unge landet vårt. Hulda Garborg var ein av pionerane i marknadsføringa av det norske. Andre, som Ragnhild Vogt Svendsen, var sentral i å utforme rettesnor for utforming av plagga. Grunna engasjert arbeid i bunadsnemnd og husflidslag er mykje kjent, men ein del ser ut til å vere dårleg dokumentert. Dette gjeld òg detaljar om korleis og kven som laga Märtha-bunaden.

For min del slår livsvevens slump særleg tydeleg inn. Biletet i Sunnmørsposten vekte til liv eit halvgløymt minne av mor mi fotografert i Märtha sin bunad før han vart gjeven som bryllaupsgåve. Eg hugsar at heile familien vår var stolte når det vart fortalt at mor hadde vore med på å lage bunaden. Ho fortalde sikkert mykje den gongen, men eg hugsar lite ut over det eg har nemnt. Etter at eg såg biletet i Sunnmørsposten, freista eg å

finne ut meir. Men eg oppdaga snøgt at alle som kunne ha visst noko, er gått bort. Difor sit eg att med lite konkret, men mangt som gir grunnlag for å reflektere over kor lite ein veit om framtida og kor lunefull lagnaden kan vere.

Mor

Mor mi, Johanne Frisvold f. Brunstad (08.10.1909 - 07.03.1995), var fødd på ein nybrottsgard, Nygarden på Brunstad i Sykkylven. Morfar, Johan Brunstad, var yngre son i Jørngarden. Eldstebroren Ole hadde odelsretten, såleis måtte "han Nygardsjohan" rydde utmark for å få eigen gard. Som for mest alle den tida, var det ikkje høve til utdanning utover folkeskulen. I mangel på arbeid drog to av sønene som tenåringar til Amerika og kom aldri heim att. På Nygarden var det berre arbeidsutsikter for ein son. Døtrene Johanne (Jonna) og Ovidia (Vidi) måtte ut og tene.

Mor synta alt tidleg interesse og talent for å sy og forme klede med enkle hjelpemiddel. Ho var før tjuårsalderen i lære i ei systove i Ålesund. Eg går ut frå at det var der ho var med på å lage bunaden til kronprinsessa. Det er haldepunkt for at mor mi gjorde den delen som blir nemnt som montering av bunaden. Det som er sikkert, er at ho blei vald ut til å bere bunaden på fotografiet som vart teke før han vart sendt som bryllaupsgåve. Ho hadde ein lang og slank figur, truleg av same storleik som kronprinsessa. Kjenslene mine når eg såg biletet av mor i prinsessebunaden er framleis levande i meg. Eg kunne knapt tenkje meg noko vakrare.

Kronprinsessa

Märtha Sofia Lovisa Dagmar Thyra (28.03.1901 – 05.04.1954), var kronprinsesse av Noreg frå 1929 til ho døydd i 1954. Sjølv hugsar eg godt bileta av henne og borna, særleg prins Harald i flygaruniform i gutestorleik. Viktige symbol for ein gut

Johanne Frisvold f. Brunstad (1909 - 1995).

Merknad til dei to bileta av bunaden ved Ingeborg Frisvold, pensjonert tekstilkonservator og tidlegare medlem av Bunadnemnda:

Bunaden me ser på bileta skil seg noko frå Sunnmørsbunaden av i dag: Han er kortare slik at me ser strømpene tydeleg. I dag går stakken ned til oklane. Det svarte sjalet over skuldrane vart brukt i eldre tid, men sjelden no. Det eg elles ser er at lomma har ein annan farge og mønster enn no. Märtha brukte raude strømp, viser fotografiet. Det gjorde truleg også Johanne Frisvold, sjølv om det ikkje viser på svart-kvitt-biletet.

Kronprinsesse Märtha Sofia Lovisa Dagmar Thyra (1901 - 1954).

som meg når Noreg skulle bygge seg opp att som fritt land i 1945.

Märtha hadde sikkert fått den beste utdanning i samsvar med den høge posisjonen sin. Gjennom krigen og flukta frå landet, fekk ho og familien eit heilt anna liv enn det ho kunne ha venta seg. Etter det eg veit, var ho eit omtykt medlem av kongefamilien og det er dokumentert at ho gjorde ein framifrå innsats som noregsambassadør i Amerika. Men livet i uvisse i utlandet kan ikkje ha vore

lett, særleg med kronprinsen og kongen busett i England for der å styre fridomskampen saman med regjeringa.

Dette er tankar i ettertid og med kunnskap om samfunnsutviklinga dei siste 100 åra. Mor og kronprinsessa, den eine dotter av ein nybrotts-bonde, den andre kongsdotter, "møttest" på eit vis gjennom ein bunad. To sterke og sjølvstendige kvinner, som kvar på sin plass kunne utvikle seg og gjere stor innsats. Kronprinsessa for landet. Mor for familien. Sams for begge, med stor ansvarskjensle og alltid med interesse og respekt for andre menneske.

Dette var nokre av dei refleksjonane som vart utløyst av bileta av to kvinner fotografert i den same bunaden. Samstundes er det meint som ein hyllest og til ære over minnet deira.

Etterskrift

At kona mi skulle bli tekstilkonservator og aktivt medlem av bunadnemnda, fortonar seg som eit

merkeleg samantreff i denne historia, atter ein gong med ørskogbunaden som bindelekk. Eg skreiv artikkelen ferdig sommaren 2009 etter inspirasjon av biletet av Kronprinsessa i Sunnmørs-posten. Då vart eg dessutan klar over at det var 80-årsjubileum for biletet av mor i same bunaden og at mor ville vore 100 år 8.oktober 2009. To viktige jubileum for meg.

Dei to bileta og soga rundt dei sette i gang mange slags tankar og refleksjonar medan eg arbeidde med stoffet. For meg har det vore ein mental prosess der eg for første gong fekk nærleik til mor som den 19 år gamle jenta ho var då biletet var teke. Eg kjende at eg fekk del av livet hennar frå fleire år før eg vart fødd. Ei sterk oppleving for meg. Ein bunad er sanneleg ikkje berre ein bunad, men og ein viktig tradisjonsberar for mange av oss.

Odd Arne Rønes, fødd 1957, er dagleg leiar i Plato AS. Han er oppvaksen på Røneset og er no eigar av denne veglause garden ved Storfjorden. Artikkelen under er ein omarbeidd versjon av det han fortalde om garden då Storfjordens Venner hadde sitt sommarstemne på garden i 2010.

Veglaus fjordidyll

Av Odd Arne Rønes

(Innleiing og nye bilete ved Eldar Høidal)

Furstrandingane har vore sjølvstendige, audmjuke og nøysame og hatt stor respekt for øvrigheita. Dette endra seg nok litt etter at vi flytta og tilpassa oss livet i meir urbane strok, skriv Odd Arne Rønes. Han er eigar av den veglause garden som fekk besøk av fjernsynet og vart heile landets drøymeidyll.

Nytt liv for Røneset

Gjennom den populære fjernsynsserien "Der som ingen skulle tru at noko kunne bu" vart mange kjende med strandgarden Røneset ved Storfjorden. 6. juni 2010 var det likevel mange som kunne tru at det var greitt å bu på Røneset. Garden viste seg fram frå si aller beste side då Stor-

fjordens Venner heldt sitt årlege sommarstemne der. Om lag 1400 personar kom til garden, med båt eller til fots. Det har aldri vore så mange på noko storfjordstemne dei 35 åra det har vore arrangert.

Den store interessa hadde sikkert fleire årsaker. Det er stadig fleire som interesserer seg for det kulturvernarbeidet som Storfjordens venner driv på fjell- og strandgardane i Storfjorden. Elles er garden lett å kome til. Kjem ein sjøvegen kan ein gå rett inn på tunet frå kaia som er bygd sør på Røneset. Og sjølsagt skal programskaparen Oddgeir Bruaset ha mykje av æra for interessen som har vore skapt om Røneset. Det var nok eit ekstra spenningsmoment korleis ho var den nye

dama til Rønes-bonden, Severin. Ho som vart valt ut blant dei mange som kontakta han då han fortalde at ungkarstatusen ikkje var noko å verne om, i det same programmet. Og Lene Kristiansen frå Rognan såg ut til å ha funne seg godt til rette på Røneset.

Slik tradisjonen er på desse stemna, var det fleire talar. Fylkesmann Lodve Solholm heldt hovudtalen, og båtinteresserte Solholm fortalte at han aldri vert lei synet av den prektige Rønes-garden som han får rett i mot når han stemner inn Storfjorden i båten sin. Solholm fekk elles æra av å dele ut Norsk Kulturarv sin fjerde ærespris til Storfjordens Venner. Mellom høgdepunkta elles under stemnet var talen som Odd Arne Rønes, far til Severin,

heldt. Vi gjev her att talen:

Marianne, bestefar Oluf, Odd Arne, bestemor Anna og Karin. Biletet er frå byrjinga av 60-talet.

Garden var godt besøkt då Storfjordens Venner hadde stevne der i 2010.

Furstranda

har eit sjeldan kulturlandskap. Gardane og husa er omtrent frå same tidsepoke, frå 100 til 150 år gamle og alle er haldne godt i hevd. Grenda ser ut som det ho ein gong gjorde.

Naboskapen er også tatt vare på, sjølv om vi bur på ulike stader i landet og avstanden mellom Røneset og Sandvika er fem kilometer. Det verkar som tidsjaget vi er fanga av i det daglige, er borte når ein kjem på Furstranda. Vi har tid til ein god prat når vi treffest og kanskje til å hjelpe kvarandre. Spesielt vil eg nemne hjortejakta, som vi har på eit felles jaktområde. Det gir oss fine jaktdagar om hausten med påfølgjande omgang med mat og prat rundt bålet, eller inne i velhaldne jaktbuer og gamle sel. Dette gir energi og avkopling frå det daglege jaget. Men det krev også at alle hjelper til når viltet er felt, og skal berast til gards. Kortaste råsa til næraste veg tek om lag ein halv time.

Historia

I følge bygdeboka så er garden nemnt i protokollar frå 1606 og har truleg vore busett sidan det. Mine fyrste forfedrar som busette seg på garden var Lasse Lassesen Grov og Anne Rasmusdotter Grov. Dei kom frå Innvik og Stryn. Dei tok over garden i 1831. Sidan har dei og etterkomarane deira drive garden.

6. april 1884 skulle Ebbe Karolus Krogen, sonen Lars Petter, naboen Ole Martinussen Furstrand og svigersonen Ole Elias Olsen Løset til kyrkje på Sjøholt. Ute på fjorden kollsiglde dei og alle omkom. Kvinnfolka på garden, Elisabeth og dottera Lovise, såg kva som hende og rodde ut for å berge dei, men dei fann berre ei jakke. Mor og dotter sat att på garden som enkjer med toårigen Ole Kristian, son til Lovise og Ole Elias. Ein kan berre tenkje seg kva for tragedie det måtte vere for dei. Likevel klarte dei seg godt, sjølv om arbeidsmengda sikkert vart svært stor for dei to kvinnene.

Minst 1400 personer på Storfjordstemne 2010.

Noverande eigar, Odd Arne Rønes fortel om garden og livet som har vore på Røneset under Storfjordstemnet 2010.

Tre generasjonar Rønes. Fremst, Peder, Lindis og Odd Arne med sonen Severin mellom seg.

Odd Arne og bestefar har henta unggeiter. Biletet er frå tidleg på 60-talet.

Søskenidyll på Røneset. Odd Arne med søstrene Marianne og Karin, frå 60-talet.

Etter to år gifte Lovise seg med Peder Åkernes. Han kom frå Furhaugen lenger ute på Furstranda, men var fødd på Åkerneset. Han tok namnet etter garden slik det var vanleg å gjere den tida. I dagleg tale blei han kalla Rønes-Pe. Han må ha vore ein flittig mann, for han dyrka mykje mark og åker. Han dreiv fiske frå Alnes om vintrane. I eit intervju fortel han om eit fiske som vi i dag vanskeleg kan tenkje oss. Dei kunne vere ute på fiskefelta opptil 14 dagar, og overnatta i open båt. Han var også ein flink bygningsmann, i 1890 bygde han ny stove og i 1894 ny løe. Begga husa er dei som står der i dag. Seinare bygde han også nytt sel på Jogardsstølen.

Lovise var også flink å arbeide og hadde også ein stor del av gardsarbeidet. Dei fekk til saman sju born. Det blei fortalt om Rønes-Pe at han i høyonna hadde det så travelt at han hadde ikkje tid til å stoppe å pisse. Dei slo fjellsidene med småljå og Pe likte dårlig dersom nokon sette igjen nokre grastustar. Det kunne no verte "ei tugge" til nokon av buskapen.

Bygde eigen veg

Rønes-Pe dreiv og med hestehandel og var med i kommunestyret i Ørskog, som Furstranda var ein del av fram til 1955. Skule bygde dei på dugnad i 1925. Vegen bygde dei også sjølve, men fekk eit tilskot til å byggje bru over elva ved skulen. Brunstad-Magnus var meisteren for denne fine kvelvingsbrua, som står framleis og fortener eit besøk også i dag. Det er forunderleg kva dei fekk til med dei små hjelpemidla som fanst. I den tida var det vanlig at alle hadde pliktarbeid på vegane i kommunen. Furstrandiane søkte om å sleppe dette pliktarbeidet mot å bygge veg mellom gardane, men dette fekk dei avslag på.

Peder og Lovise fekk seks born saman. Oluf var eldste sonen dei hadde i lag og han tok over garden i 1920. Då hadde han vore i Amerika i 13 år. Han arbeidde på sagbruk, dreiv fiske og var maskinist på ein båt som dreiv med pæling. Han kom heim og gifte seg med Anna frå nabogarden i aust, Vinsnes eller Velta som vi seier i dag-

Bestefar Oluf har hjelpt oss å lage snømann. Foto frå ca. 1960.

legtalet. Oluf hadde med seg mange idear frå Amerika, blant anna ville han kjøpe motor for å drive sag, vedhoggar, truskemaskin og også for å pløye åker. Han kjøpte også motorbåt, som blei brukt til fiske og som skyssbåt. Det var også Oluf som bygde stabburet, som no er brukt til bustad for son vår Severin og kjærasten Lene.

Kanonstillingar

Anna og Oluf fekk borna Peder og Lovise. Under krigen var det tyske kanonstillingar på Tyssa, rett over fjorden for Furstranda. Gardane blei evakuerte når kanonane skulle prøveskyte på mål oppe i Sandvikshornet. Sjølv i dag kan ein finne deler av granatane i fjellsida. Under krigen blei det laga mykje ved på Røneset og dei andre gardane. Dei måtte gjerne langt oppe i fjellsidene for å hente bjørkestrongane. Desse blei fira på løypestrenger ned til sjøen eller i nærleiken av garden. Det blei brukt krokar av stål og det gnistra godt av dette når ein fekk rett vekt og friksjon. I årstidene når dagane var korte og firinga blei gjord i skyminga, så viste dette så godt at det blei observert frå Tyssa. Dette førte ofte til inspeksjon av tyske vaktposter dagen etter.

Ein morgon under krigen fekk dei besøk av ein kar som var på røming. Denne karen viste seg å vere fylkesmann og seinare minister Olav Oksvik. Han var på Røneset til det vart natt, då rodde Oluf og Peder, far min, inn i Lindsetvika

på andre sida av fjorden, lenger aust. I fjor stod det eit stykke i Sunnmørsposten om Oksvik på rømmen for tyskarane, men det sto ikkje noko om turen innom Rønaset. Det var då far min fortalde denne historia. Under krigen var det viktig å ikkje snakke om slikt som kunne medføre problem for andre eller ein sjølv.

Oluf og Anna

Oluf som døyddde i 1965, då eg var sju, har gitt meg mange gode minne. Han var flink å fortelje om hendingar i gamle dagar og om den tida han var i Amerika. Og han hadde ofte ein pose med brunsukker med bomullstråd i på lur, som vi fekk smake. Til daglig brukte han skjoldahue med blank skjerm, belte med tollekniv i slira og eit sjal i halsen som han stramma med endane gjennom ein gullring. Anna var snill og vi fekk servert te med sukker og mjølk på det vesle kjøkkenet på loftet. Når ho venta besøk, laga ho salat av raspa gulrot og hakka kål, blanda med sjølvлага majones. Ho skar brødsnivene av diagonalt og viss vi var heldige, kunne det bli nokre restar av salaten på oss borna.

Geit, kyr og gris

Peder gifte seg med Margot i 1952 og dei busette seg på garden og fekk døtrene Marianne og Karin, til slutt kom eg som minstemann. Dei dreiv mest med geit, men også med kyr og gris. Far dreiv også fiske etter torsk, laks og hummar. Sjølv om vi var to familiar, med besteforeldre på loftet, har det forundra meg at bestestova ikkje blei brukt anna enn i høgtider og når vi hadde gjester.

Eg bodde på Rønaset til 1967 og var ti år då vi flytta til Aure. Eg har mange gode minne frå oppveksten. Eg hugsar godt når vi gjekk på skulen på Furstranda. Det var berre tolv veker om vinteren vi gjekk dit, to - tre kilometer på ubrøytt veg i alt slags vêr. Det gjorde vi for å sleppe å fare sjøvegen til Ramstaddal, som vi gjorde elles i året. Eg som var yngst, hadde fylgje av systrene mine, slik at vi var fleire om å trakke veg både på ski og til fots. Det kunne vere nokså strevsamt i tider med ruskevêr og snø i mørke morgonar. På vegen til skulen måtte vi gå forbi Ytste-Jogarden, der Jogards-Ane og Alfred budde. Vi var litt redde for Jogards-Ane og brukte å gå stilt forbi huset her. Ho var sikkert snill og god, men ryktet sa at ho kunne finne på å skræme folk.

Det hende at eg og søstrene mine var på be-

søk og fekk servert kake som ho hadde fått frå dottera som budde i Danmark. Kaka var sikkert spart til store anledningar, for ho skar mygla av alle sidene av stykka vi fekk servert. Til drikke fekk vi kumjølkk med ein skvett kaffi i, for mjølka var så kald. I Ytste-Jogarden, som elles på Furstranda, var det utedo. Til tørkepapir blei det brukt gamle telefonkatalogar. Det uvanlege som vi borna fann ut dei gjorde her i Ytste-Jogarden, var at brukt papir blei lagt i ei eiga kasse. Dette gjorde dei for å kunne nytte produksjonen til gjødsel på bøane. Ein gong seinare hadde Jogards-Ane ein sjuk sau. Ho ringde til far og skulle låne natron. Eg fekk oppdraget og gå ut til Ane med dette, ettersom ho var ganske tilårskoma. Lønna eg fekk, var ei peparmynte og nokre kamferdrops.

Åtte elevar

Læraren vår var Ingrid Korsedal, som seinare blei gift med Per Arne Vinsnes, han som førte båten som gjekk med skuleskyss og leverte mjølk til Ramstaddal. Det var nok på desse turane dei blei meir enn godt kjente. Vi var åtte elevar det året eg gjekk i første klasse, men eg hadde alt då vore med systrene mine på skulen fleire gongar i tidlige år. Aldersforskjellen på læraren og dei eldste elevane var ikkje stor. Formell pedagogisk kompetanse var nok heller beskjeden. Men minna frå tida på skulen her har nok festa seg betre enn skuleåra seinare i livet, særleg når ein tenkjer på at det berre var nokre veker, det fyrste skuleåret eg gjekk der.

Minne frå den tida er blant anna eit forslag frå Sigmund Bjørnevik om ein ny bokstav i alfabetet, dette var ein liggande j og skulle vere teikn for kj-lyd. I friminutta brukte vi å leike gøyme-og-leite, og det var moro å kripe inn i mørkaste kjellaren, for dit torde ikkje lærarinna å gå inn. Når vêret var dårleg, kunne det vere skøyteløp rundt langbordet på loftet. Mangt ein heimestrikka ullragg vart sliten ned her, slik at vi heldt bestemor med arbeid med å stoppe hola.

Ellers i året var det å fare sjøvegen med båten til Ramstaddal, transporten frå kaia til skulen var i varerommet i ein varebil. Det hende at vêret var så dårleg at vi måtte overnatte hos meir eller mindre tilfeldige ramstaddalingar som tok ansvar for oss. Dei viste omsorg og så mykje omsut at eg fekk servert kokt egg til frokost på ein kvardag. Det var ikkje vanleg på Rønaset.

Urbant i Ramstaddal

Det var urbant å kome til Ramstaddal som hadde landhandel, bilveg, rutebuss og todelt skule med fleire jamaldra ungar. Som tilpassingsdyktige furstrandingar lærde vi fort at på butikken til O.A.J Løset Etf. hadde dei mykje godsaker, som Kip tyggegummi og leskedrikk i plastpose til høvesvis 10 og 25 øre. Til lærar hadde vi Elias Reite, som hadde slik respekt at til og med kona hans, sa "herr Reite" når ho tiltala han. Han brukte grå lagerfrakk når han var på skulen.

Sumaren var ei fin tid med besøk av slekt og kjenningar på fleire av gardane. Slik fekk vi fleire nye vener og kjende. Men det var også slåttetid med raking, hesjing, tørrhøy og trakking i høystålet, med solbrente rygger og kløe av tørrhøy. Finværsdagar med sol frå morgon til seint kveld, utrøne, god lukt av tjørebrædde båtar og andre gode lukter frå sjø og fjord. Spenning med laksefiske med kilenot, hummarfiske med teiner, bading, båtliv og roing på bårene frå turistbåtane. Det var jonsokfeiring der furstrandingane samla seg til bålbrekking, med Happy Cola, bruskorker med spikarhol i, og Zulu-kjeks. Om hausten var det plukking av bær og frukt til safting og sylting. Det var turer på setra og til Løsetvatnet med fiske etter krede, plukking av blåbær og tyttebær. Det var slakting og produksjon av kjøtvarer som mør, rull, blodpølser, spekekjøtt og pinnekjøtt.

Hjortejakt

Jakt på hjort starta rundt 1960 og har vorte ei viktig årlig hending for furstrandingane. Jakta er felles og utbyttet blir også delt likt, uavhengig av storleiken på garden. Første tida var det nok ikkje mange dyr som blei felt, men det har auka på med hjortebestanden. Det viser også på avskytinga, som no ligg på sju til ti dyr i året. Eg har vore med på jakt sidan eg var i tenåra og har vore med og opplevd mange fine jakthendingar, men også mange fine kveldar på Jogardsstølen, der vi samlast unge og eldre til seriøse og mindre seriøse historier.

Vinteren var ei stillare tid, med det var gjerne vedhogst og bøting av garn som var karane sine aktiviteter. Kvinnfolka var mest opptatt av handarbeid i tillegg til det vanlege gardsarbeidet. Alle var med på misjonsforeininga og dei hadde ein årlig basar til inntekt for formålet. Det var spennande tider når basaren blei arrangert på Røneset. Bestestova blei vaska og pynta. Eg hugsar framleis at

eg vann eit par gryteklutar og ei lita rustfri ause, på den basaren. Det var elles juleselskap, når vør og føre tillet det.

Torskefiske

Seinare på vinteren var torskefisket på Ørskogvika ei viktig inntektskjelde. Far hadde ein 23 fots trebåt med ein lugar framme som han brukte blant anna til torskefiske og elles til transport av alle varer til og frå garden. Han tok også på seg skyssoppdrag og hadde oppdraget som vaktbåt når høgspentlinja over fjorden blei bygd tidleg på 1960-talet.

I 1967 blei det bestemt at familien skulle flytte til Aure. Far og mor hadde kjøpt hus i Skogvegen året før. Det blei for lang skuleveg når vi skulle byrje på ungdomsskulen på Aure. Geitene blei selde til Hellesylt. Eg hugsar godt lyden av den einsylindra motoren på frakkebåten som henta dei. Sjølv om det var vemodig å selje husdyra, var det med forventning og spenning vi flytta til eit byggefelt. Hus med bad og innedo, eige rom, vegar, kameratar, og mykje nytt og uoppdaga.

Etter vi flytta frå Røneset, har vi brukt mykje av feriar og fridagar her. Eg er gift med Lindis, som og er svært glad i garden her og har gitt eit stort bidrag til vedlikehald og restaurering. Ho har eit spesielt auge for detaljer og bruk av gamalt utstyr og reiskap som har vore på garden. Vi har tre gutar som har vore her mykje i oppveksten.

Kontaktannonse

Severin, som er ein av våre tre gutar, flytta til garden for ca 5 år sidan. Oddgeir Bruaset laga ei fantastisk kontaktannonse i det populære fjernsynsprogrammet "Der ingen skulle tru at nokon kunne bu". Dette førte til overraskande stor pågang både frå media og damer. Det førte og til at han fekk selskap av ei flott jente frå Rognan "til å sverme med i lyse vårkveldar".

Når eg tenkjer tilbake, så var det eit fint og beskytta liv vi hadde på Røneset og vi lærte å setje pris på dei små gledene og hendingane. Sjølv om vi levde nokså nøysamt var vi likevel fornøgde. Dette i kontrast til dagens samfunn der alle krev meir og meir. Sjølv om vi har det betre materielt enn nokon gong er folk snare til å klage og vere misfornøgde.

Vegen som skulle knyte Furstranda til resten av bygda, blei det aldri noko av. Det har ført til

Lene Kristiansen frå Rognan og Severin Rønes har valgt å busetje seg på Røneset.

at bygda har endra seg lite dei siste hundre åra. Dermed er eit flott kulturlandskap nokså godt bevart for ettertida. Det er mitt håp at det også i framtida blir slik, utan store inngrep, som kraftlinjer, oppdrettsanlegg, vegar og bruer. Det er også ei utfordring for grunneigarene å gjere endringane som vi ynskjer utan å øydeleggje det originale særpreget på hus og tun. Vi vil gjerne ha litt betre fasilitetar enn for hundre år sidan, dette er viktig for at vår og seinare generasjonar skal bruke garden. Furstrandingane har vore sjølvstendige,

audmjuke, sjølvhjelppte, arbeidsame, nøysame og hatt respekt for øvrigheita som lensmann, prest og dokter. Dette er nok blitt forandra sidan vi flytta og har tilpassa oss livet i meir urbane strom.

Eg håpar at alle gjer det dei kan for å bevare dette området best mulig, utan nokre fleire inngrep som fører til at hurtigrutene og andre cruisebåtar må gå 400 m lenger ute i fjorden, på grunn av planlagt oppdrettsanlegg, når dei skal fortelje om historia og om fastbuande på Røneset.

Bent H. Sandal (1888 – 1966) var oppsynsmann i vassdragsvesenet. Han kom opphavleg frå Sandalen i Breim, men vart gift med Guri Vik frå Sykkylven og tok etter kvart over bruket Bøen på Vik, som fekk namnet Sandalbøen. Bent H. Sandal arbeidde med elveforbygging i delar av Sunnmøre og Sogn og Fjordane og var glødande oppteken av samferdsle og næringsutvikling i Sykkylven. Bjørg Sørensen har sendt oss denne artikkelen frå Sunnmørsposten 3. august 1965 der Bent H. Sandal mintest synfaringa sommaren 1932.

Draumen om den gilde turistvegen

Av **Bent H. Sandal**

Vegsambandet Velledalen – Urke har vore kjempa for både av lensmann og prest – men så langt utan resultat. For snart 80 år sidan var ein flokk av kommunens fremste menn på synfaring og kom oppglødde tilbake.

Først i 1930-åra arbeidde kommunane Stranda og Sykkylven for å få gjennom vegprosjektet Stranda – Sunnlylven. Denne vegen er no ferdig og har vist seg å ha stor verdi for samferdsle i vår landsdel.

I denne tida var det også mange som arbeidde for å få vegsamband mellom Hjørundfjord og Sykkylven gjennom Vellesesterdalen og Urkedalen. Dette ville vere ein fin turistveg – og folk i Hjørundfjorden ville få heilårsveg mot Sunnlylven når vegen Hellesylt- Stranda vart ferdig. Vegen gjennom Norangsdalen er som kjent stengt om vinteren.

Ein av dei som var mest interesserte i ein sambandsveg Urke - Brunstad, var lensmann Ole Strømme i Sykkylven. Han vart seinare statsråd i Mowinchels Venstre-regjering. Strømme sine interesser femnde vidt kring i distriktet og hans hjartebarn var kanskje fram for alt å hjelpe fram sambandsvegar som skulle gjere landsluten vår meir levelleg.

Synfaring

Nokre av dei mest interesserte i Sykkylven vart ein-ige om å ta ei synfaring i fjellet for kanskje å finne den best tenkjelege traseen for den framtidige vegen mellom desse to bygder. Dei som var med på turen var statsråd Ole Strømme, kjøpmann Ole T. Lied, prost Rude og underskrivne. Som fjellførar og kjentmann fekk vi med oss gardbrukar Petter H. Brunstad. Vi la ut frå Brunstad ein fin augustdag i 1932 og fylgde vegen til Vellesetra. Vidare skulle turen gå over Vellesesterbreen, Storbreskaret og ned Urkedalen til Urke.

Vellesesterbreen ligg øvst i dalen, strekkjer seg heilt opp i Storbreskaret og er den vanskele-

gaste delen av turen. Kristoffer Randers har skrive om den slik;

“En gruppe store sprekker strekker seg tvers over hele breen og synes å sperre fremkomsten. Passasjen forbi disse sprekker krever forsiktighet og omtanke. De er nemlig dype og brede, og løper så nær hverandre at de bare er adskilt med lange, smale ismurer, ofte bare en meter bred.”

Vi var einige om at Ole Strømme og Petter H. Brunstad skulle gå først for å finne den beste vegen over breen. Vi andre skulle vente på setra og først starte på signal frå dei når dei var komne på toppen. Vi fylgde dei spent med augo der dei kryssa seg over snøbreen – og var spente på om dei kom over. Men dei kom nærare og nærare toppen og til slutt kom signalet om at vi kunne fylgje etter. Strømme gjekk no vidare mot Urke, medan Brunstad kom ned att over breen att for å lose oss trygt over.

Alpelandskap

Vi rekna nok med at dette stykket av vegen var bratt og vanskeleg, men det var verre enn vi hadde rekna med. Det vart å krysse seg fram mellom sprekker og ismurar, men ved hjelp av tau og flink fjellførar, stod vi snart på toppen. Der tok vi oss ein velfortent kvilepause og gledde oss over eit sjeldant vakkert utsyn. Her låg Sunnmørsalpane framfor oss i all sin velde, den eine toppen bak og høgare enn den andre. Der såg vi Vellesesterhorn, Regndalstindane, Råna – og lengst i sørvest reiste Slogen sin karakteristiske figur seg mot skyene. Dette er tindar som når opp mot 1600 meter over havet, og er av dei villaste og fagraste som finst. Lengre borte såg vi bøane i Velledalen og i Hjørundfjorden.

Her hende det noko vi hadde stor moro av resten av turen. Som den framtøke mann Ole T. Lied var, hadde han med seg fotografiapparat, og

Fotograferinga opp i fjellet vart det ikkje noko av, men dei sytte for å bli fotograferte før dei skildest. Frå venstre Bent Sandal, O. T. Lied, P. S. Hjorthol, Petter H. Brunstad (Sølmon-Peter), Thorleif Rude og Ole Strømme. (Foto utlånt av Jon Hole)

nå skulle det takast bilete slik at vi seinare kunne minnast denne turen. Lied hadde heile turen drege på eit stort kasseapparat i ei veske og hadde hatt vanskar med å få det med seg i all klatring og taugåing i fjellet og på isbreen nedanfor. Men no tykte at han nok at det var slitet verd når han kunne feste dette fagre utsynet på fotografi. Men det gjekk nok ikkje slik. Då vi hadde stilt oss i fin positur, skulle fotografiapparatet fram. Men Lied hadde vore for mykje forkava då han rusta seg til turen denne morgonen. Han hadde teke med seg berre etuiet og apparatet låg trygt att heime.

Veglina

Eg hadde med eit enkelt nivellerapparat og vi prøvde i store trekk å finne den beste veglina. Her som vi nå stod, kunne det nok ikkje verte tale om veg, til det var fjellet både for høgt og vilt. Ein tunnel gjennom fjellet ville vere den beste løysinga.

Vi hadde vanskar med å rive oss laus frå denne plassen, men sola vart alt komen lavt på himmelen og vi hadde ein lang tur enno før ferda var endt. Nedstigninga mot Grøtdalen og Urkedalen var både steinut og ujamn, men likevel

lettare enn oppstigninga frå Brunstad. Mørkret kom også på oss – og den siste delen av vegen til Urke måtte vi famle oss fram.

Strømme var komen fram lenge før oss andre og Urke-karane stod klare med robåt for å føre oss til Øyelandet. Båtskyssen fekk vi ikkje betale – den skulle vere gratis. Vi var nok venta på Øye og hotelleigar Dahl hadde laga til eit festleg kveldsbord og praten gjekk livleg om den nye veglina. Men det hadde vore ein strevsam dag og vi gjekk derfor tidleg til sengs og tok opp att diskusjonen om vegkravet dagen etter.

Vi kom til at ein framtidig veg måtte gå frå Urke – gjennom Langeseterdalen og med ein tunnel på ca 800 meter gjennom Velleseteregga og ned Velleseterdalen til Brunstad. Vegen ville få ei lengd på ca 5 kilometer pluss tunnelen på 800 meter.

Målingar

Så var det å ta farvel med hotelleigar Dahl og takke for eit hyggelig opphald og med ynskje om at vegen vart realisert om ikkje alt for lang tid. Heller ikkje her fekk vi betale for oss, så vi fekk eit levande prov på at hjørundfjordingane var inter-

Dei var blant bygdas fremste, karane som ville slå eit slag for vegen Brunstad - Urke. Frå venstre (fremst) Ole T. Lied. Petter H. Brunstad, Ole Strømme, prost Torleif Rude og Bent Sandal. (Foto utlånt av Jon Hole)

esserte i vogsambandet. Heimreisa gjekk med båt til Hundeidvik og bil vidare til Straumgjerde. Der tok vi farvel med statsråd Strømme og den flinke fjellføraren vår Petter H. Brunstad.

Seinare fekk Ole T. Lied ein ingeniør frå Trondheim til å ta målingar for veg og tunnel. Namnet hans var Ritland og saman med Petter H. Brunstad låg han lenge i fjellet og målte og stakk veg. Han meinte at denne vegen kunne verte den gildaste turistvegen ein kunne ynskje seg.

Vegen Stranda – Sunnylvn er no komen og med tida vil også heilårsvegen over Strynefjellet og Austlandet verte ein realitet. Det er enno sterk

interesse for veg Brunstad –Urke både i Hjørundfjord og Sykkylven og det er ynskjeleg at denne vegen kom i nær framtid.

Med den utvikling som det er gjort i den seinare tid i vegbygging - og særleg på området fjellsprenging - vil vegen kunne kome på kort tid. Utviklinga har gjort at vegtraseen vil verte ein del endra frå den gongen vi gjorde denne turen. Det kan vere aktuelt med ein lengre tunnel som kjem til å starte lengre nede i fjellet eller kanskje heilt nede i dalen, men utgangspunktet for vegen vil nok verte Brunstad og Urke.

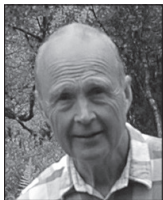
Nestenulukke

Far fortalde ofte om denne turen, fortel Bjørg Sørensen i Velledalen, som har teke vare på avisartikkelen frå august 1965. Ho er dotter av fjellførar Petter H. Brunstad og har også eit minne frå denne turen.

- Det eg minnest best var då han fortalde om ei nestenulukke på turen. Prost Rude, som var med på turen, miste fotfestet oppe breen og rausa nedover. Far heldt han fast i tauet dei gjekk med og det

berga livet til Rude. Rude var liten og rund og han trilla fort av garde.

Rude var så takksam mot far etter denne hendinga og det vart eit varig vennskap mellom dei. Det var noko også eg fekk nytte godt av. Ein gong Rude hadde vore i Velledalen og halde gudsteneste på bedehuset reiste han tilbake på same bussen som eg. Då han gjekk av bussen på Aure, stakk han ei krone inn i handa mi, fortel Bjørg Sørensen.

Per Svein Tandstad, fødd 1939, pensjonert lærar og dessutan musikar og friluftsmann med stor interesse for lokalhistorie. Saman med Hans Strømmegjerde har han dei siste åra leita etter historiske spor i Straumsdalen og funne vitnemål om ein mangfaldig aktivitet.

Historiske Straumsdalen!

Av Per Svein Tandstad

Dei siste åra har vore hektiske for dei to kultur-detektivane Nymark-Hans og Per Svein Tandstad. Straumsdalen er tradisjonsrik beitemark og ein idyll for dei turglade. Men her er også spor etter sagbruk, svedjebrenning, tjøreproduksjon og gamle slåtteteigar.

Sagbruk

Langs nedre del av Straumsdalselva er der bratte bakkar frå elva og opp på kanten av Skålholtsida. Desse bakkane heiter Sagbakkane og er knytte til teigane til Tandstad i Straumsdalen. Tysdag 16. mai 2007 gjekk Gunnar Velle, Hans Strømmegjerde og eg nedetter langs elva. Dette med Sagbakkane kunne tyde på at her ein gong hadde vore ei sag. Først eit godt stykke nedanfor fossane fann vi det vi leitte etter. Her var det oppmura store steinar som viste kvar saga hadde vore.

I same høgd som steinane, var terrenget planert. Her hadde dei lagt frå seg tømmeret og

materialen. Noko seinare var eg i samtale med historikar Stein Arne Fauske om Hammarset. Eg nemnde då kva vi hadde funne nede ved Straumsdalselva. Seinare ringde han meg og kunne opplyse at i år 1611 saga Nils frå Amundgarden (no Simogarden) 40 tylfter (480) bord, som han selde til hollendarane. Dette må truleg vere ei av dei tre sagene som er nemnde under garden Vik. Tandstadsaga var nok ei oppgangssag. Såleis veit vi om to sager – denne og ei nede ved Sykkylvsfjorden.

Svedjebrenning

Nymark-Hans (Hans Strømmegjerde) fekk etter utskiftinga av Straumsdalen i 1993 35 mål skog i Liene. Den nedste delen var myr. Han pløgde forer i denne myra til sjølvplanting av fure og fann då trekol overalt. Han gjekk og grunda på kva dette kunne vere. I 1999 hadde han vitjing av bror til kona, som er bonde i Nord-Trøndelag. Han kunne fortelje at dette var spor etter svedjebrenning. Dette var noko dei gjorde etter at dei hadde hogd ut eit område.

Vi tenkjer oss at dette vart gjort i Liene: Stor furuskog som vart felt, deretter svedjebrenning av skatet før ein reiv opp og samla røtene til tjøreframstilling. Til slutt brukte ein arealet til slåtteteigar der dette var mogleg. I dag er vegetasjonen lyng, einer og bjørkeskog.

Tjørebrenning

Når dei skulle få tjøra ut av fururøtene, laga dei seg miler. Ei mile er sundsaga og kløyvde fururøter, lagde i ein stor haug med torv over. Under mila var i tillegg til never og opptenningsved ei trerenne som førte ut i ei tønne eller ein dall. Røtene i mila måtte brenne seint med lite tilførsle av luft. På denne måten vart tjøra pressa ut av røtene.

Det var om å gjere at fururøtene ikkje tok skikkeleg fyr. Då var hundre og eitt ute. Tjøra brenn godt. Difor må ei mile ha konstant tilsyn

Frå hølen på bildet tok dei vatn til Tandstadsaga.

Hans Strømmegjerde midt i mila på Grauthaugen på Hindaholen det det har vore tjørebrenning i gamle dagar.

så lenge ho ulmar. Bøndene selde truleg tjøra til hollenderane eller ho vart brukt i distriktet til hus og båtar og mange andre formål.

Måndag 5. juli i år hadde Straumsdalen vitjing av to ekspertar på miler og jarnutvinning. Det var Jostein Espelund frå Heidalen og Sveinung Gihle Radum frå Toten. Det var arkeologen Heidi Haugene som hadde fått dei hit oppover. Dei såg først på mila på Hindaholen. Den var kjempestor – mykje større enn kva milene normalt er. Dette truleg avdi der var sel som mennene kunne vere inne i når dei passa på mila.

Så såg dei på om det var mogleg å vinne fram myrmalm framanfor Willy-hytta ved Langenesvatnet. Det kunne kanskje gå, men då måtte dei grave ein del i området først. I alle fall fann dei ikkje spor etter myrmalmuttak her. Eg viste Jostein Bjønnagrava. Her stakk han spydet sitt i jorda. Det var fullt av oske og trekol.

”Dette har vore ei mile”, sa han. Eg tok utgangspunkt i segna om bjørnen som skal ha grave ei grav til Johannes-Karen som hadde teke tilflukt oppe i eit tre i 1849. ”Ja, det kunne han godt. Bjørnen er svært intelligent, og gropa i ei mile ville passe fint som ei grav. Oska på sidene

Heidi Haugene har interessert seg mykje for funna i Straumsdalen og fann også fire tufter på gamle Blindheimsætra, som vart undersøkt på grunn av planane om eit kraftverk i Vikeelva.

er lett å legge over liket.” Eg var med Jostein og leita etter jarnuttak på myrane nordaust for Hammarset og i området aust for Hammarsethaugen, men fann ikkje spor etter jarnutvinning her. Teorien om at Hammarset var ein stad der folket budde medan dei tok ut jarn i Straumsdalen er såleis ikkje stadfesta.

Utanfor det som blir kalla Pits plass – ein mindre parkeringsplass nesten framme i Osen – var det sett mykje trekol før utbetringa av vegen. Her var det også truleg ei mile. Der skal visstnok også vere ei mile ovanfor Godfarholthaugane. Geografisk sett så er dette mykje truleg. I så fall har vi funne fem tjøremiler i Straumsdalen.

Gamle slåtteteigar

Våren 2009 gjekk Nymark-Hans og såg over granplantane sine. Han kom då over noko som han vart interessert i. Det såg ut som ei utgrava tuft med steinar rundt. Han spurde Tomas, eldstemann i krinsen, om han visste noko om fleire løer i Liene enn Lialøa. Nei, han visste ikkje noko om det.

Etter Svartedauden vart Tandstad Ytre, Tandstad Indre og Straumgjerde øydegardar. Busetnad

Hans Strømmegjerde har brukt mange timar på leiting etter far etter forfedrene sine i Straumsdalen. Her har han funne tufter etter, truleg høyløer som høyrde til Tandstad-gardane.

Hans Strømmegjerde med ein flott bytestein for ein gammal slåtteteig.

Hans Strømmegjerde blant gamle tufter i Liene i Straumsdalen.

her er ikkje registrert før mot slutten av 1500 eller byrjinga av 1600-talet. På Tandstad Mellom var der fire bruk. Det er mykje truleg at desse bruka hadde dei beste slåtteteigane – og dermed utløer til høy. Dette var grindløer. Lialøa, som stod då Tomas var liten, var bygd av lafta tømmer. Denne løa høyrde til Tandstad Ytre og er mykje yngre.

I Nymark-Hans si oversikt over høyløer trur han at tuftene 1, 2, 3 og 4 høyrer til Tandstad Mellom. Her fann vi ikkje restar etter rote tre – noko som skulle tyde på at dei er eldst. I tuft nr. 5 fann vi restar etter rote tre. Hans trur at denne tufta tilhørde Inst-Øggarden. Der står to bytesteinar som viser breidda på teigane. Dette er steinar som er mykje større enn dei bytesteinane som vart jordsette i byrjinga av 1900-talet. Der er dessutan tre steinar som er tekne opp under utskiftinga. Dei står samla i lag.

Vi veit ingenting om Straumgjerde hadde slåtteteigar i Straumsdalen. Derimot veit vi at Straume hadde slåtteteigar nedanfor Svarthammaren i Straumsdalen. Ein plassing under Jo-bruket hadde høy innunder Bø-Larssteinen.

Gamle ræser

Frå far min fekk eg det gamle kartet etter utskiftinga i byrjinga av 1900-talet, rettskraftig i 1904. Onkel Tomas hadde snakka om råsa frå Hindaholen og fram til Osen. "På myra framanfor Mosteinen var eit vegskilje med rås opp til Brune – ved Klyftebjørka," sa han. Eg tenkte at kanskje var desse ræsene innteikna på dette kartet. Og jau, det stemte. Dei var faktisk innteikna som vegar – som sleper. Tenk på Nordmannaslepa over Hardangervidda. Tomas visste at dei køyrde med hest og slede (ikkje hjul) frå Øggaren og fram til Langeneset.

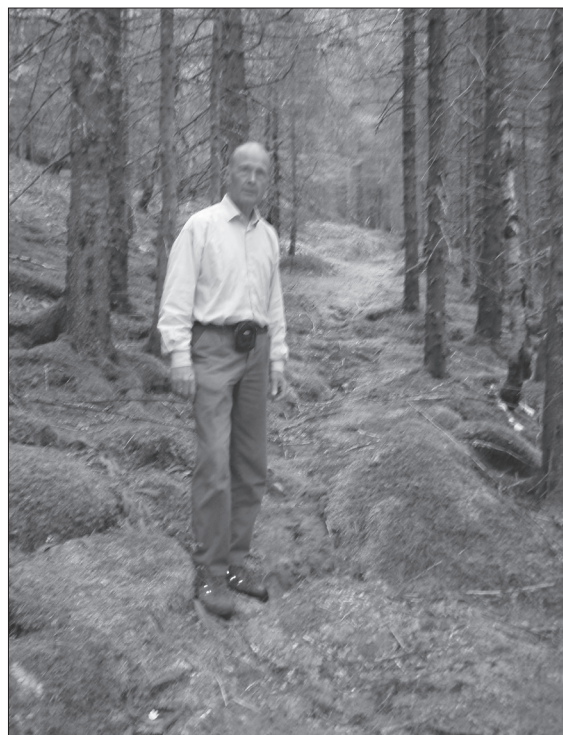
For meg starta no mange interessante og spanande dagar som råsleitar. Johannes-Eldar (Eldar Tandstad) var med første dagen og vart smitta av basillen. Eg fekk låne Johannes-selet på Hindaholen som utgangspunkt – "og du må sjølvsgt skrive inn i hyttetoka det du finn dag for dag," sa han. Dette gjorde eg – så her kan ein lese dag for dag kva som skjedde. Eg kan ikkje fri meg for at det var utruleg spanande på same måte som det var spanande for Nymark-Hans ute i Liene.

Mange stader var råsa/slepa aldeles attvaksa av einer. Der det var myr, var ho heilt vekk. Då var det å følgje kartet å prøve og finne att råsa der det

var anna grunn under føtene. Mange stader viste det seg at råsa/slepa hadde vore mykje brukt. "Det var no ikkje anna og vente," tenkte eg med meg sjølv. "Den har no vore i bruk i minst 1500 år!" Ræsene/slepene er merka med plastband – og det førte til at Tomas køyrde utfor vegen – litt utanfor brua over elva. Han såg på plastbanda og ikkje på vegen. Brått var han komen utfor

vegen – bilen gjekk rundt og hamna på taket i ei hole. Reidar Tynes og eg hadde nett gått over Hammarsetvadet då Reidar brått ser mykje røyk lenger framme på andre sida av vegen. "Kva i all verda kjem all den røyken ifrå!" sa han. "Det er vel truleg nokon som har tent opp bål," sa eg. Vi gjekk framover i råsa – litt raskare. Brått kjende vi at røyken var bileksos, og då gjekk gangen over i jogg. Så såg vi bilen med hjula i veret. Då vi kom fram, kom Tomas kravlande ut av bilen – nesten 97 år gamal – og like heil. "Det var verst å kome seg fri sikkerheitsselen," sa han. No har han fått seg ein -98 modell i sitt 98-ande år, er komen i alle aviser, og imponerer doktor Øystein Hove kvar gong han er der med si gode helse.

I haust ringde rektor Otto Magne Strømmegjerde til meg – "om eg kunne vise elevane ved stor-skulen mila på Hindaholen; råsa framover; Hammarsetbrua; Hammarsetvadet og Hammarset." Ja, det ville eg då meir enn gjerne. Elevane, lærarane og eg hadde ein supernydeleg dag – ikkje ei sky på himmelen. Interessa for Straumsdalen er vekt i unge sinn – og bra er det. Det er dei som skal bere arven vidare.

Per Svein Tandstad i den gamle råsa/slepa i Færlia i Straumsdalen.

Per Welle, fødd 1923, har vore brannmeister i Sykkylven og aktiv i kristenlivet. Han minnest her fellesskapen på dugnaden då ein flokk dyktige trearbeidarar bygde orgelhuset i Sykkylven kyrkje.

Den store orgeldugnaden

Av Per Welle

Hver dag er en sjeldan gave, song Per Welle på Norge Rundt-innslaget som Sissel Brunstad laga om orgeldugnaden i Sykkylven i 1990. Ein flokk møbelsnikkarar frå Sykkylven brukte sine pensjonistdagar til å byggje orgelhuset og då dei leverte arbeidet sitt på orgelfabrikken i Danmark fekk dei karakteren "Meget, meget bra".

Pensjonistane i dugnadsgjengen bygde ikkje berre orgelhuset, men også gallerifronten, kyrkjebenker, altarring, altarbord, lesestol, bokbrett og talarstol. Dei heldt til i den nedlagde Brødrene Hole Møbelfabrikk i Velledalen og hadde som regel åtte til ti timars arbeidsdagar. I februar 1990 kunne orgelhuset køyrast i smådelar til Aabenraa, i Danmark. Etter 3000 dugnadstimar – i april 1990 kunne orgelet kome på plass.

Desse var med på dugnadsarbeidet: Haldor Vik, Sigurd Ekornes, Ole Tynes, Kåre Kjemphol, Einar Fauske, Kåre Arseth, Olav Hole, Bodvar Hole, Hjalmar Lade, Asbjørn Lade, Jon Skotte og Per Welle.

Dugnadsgjengen var samansett av røynde møbelsnikkarar, men orgel hadde dei aldri prøvd seg på. Men dei greidde også denne oppgåva. Dei danske orgelbyggarar ved Marcussen's Orgelfabrikk hadde for første gong i historia lite andre enn seg sjølve til å byggje eit orgelhus. Og dei var vel fornøgde med arbeidet.

Orgelnemnda hadde teke på seg eit utfordrende oppdrag, å skaffe kyrkja eit nytt orgel. Eit orgel måtte stå i samsvar med størrelsen og volumet i kyrkja. Å kjøpe eit ferdig orgel ville verte eit stort utlegg. Enn om me kunne arbeide orgelhuset i Sykkylven - gratis? Etter grundige forhandlingar vart tanken godkjent.

Orgelnemnda forhandla med Marcussen's Orgelfabrikk i Aabenraa i Danmark. Fabrikken er over 200 år gamal. Fabrikken lagar alle delar som

høyrrer med til eit ferdig kyrkjeorgel. Einaste unntaket er manualet/tangentene, som vert kjøpt frå Tyskland.

Fabrikken hadde ein gong tidligare teke inn eit "heimelaga" orgelhus, med dårlig resultat. Dei var derfor i utgangspunktet ikkje innstilt på å gjere dette igjen. Orgelnemnda reklamerte med fagfolk frå møbelindustrien på Sunnmøre og i Sykkylven. Denne industrien var kjend i Marcussen's Orgelfabrikk, og dermed gjekk kontrakten om bygging av orgelhuset i boks.

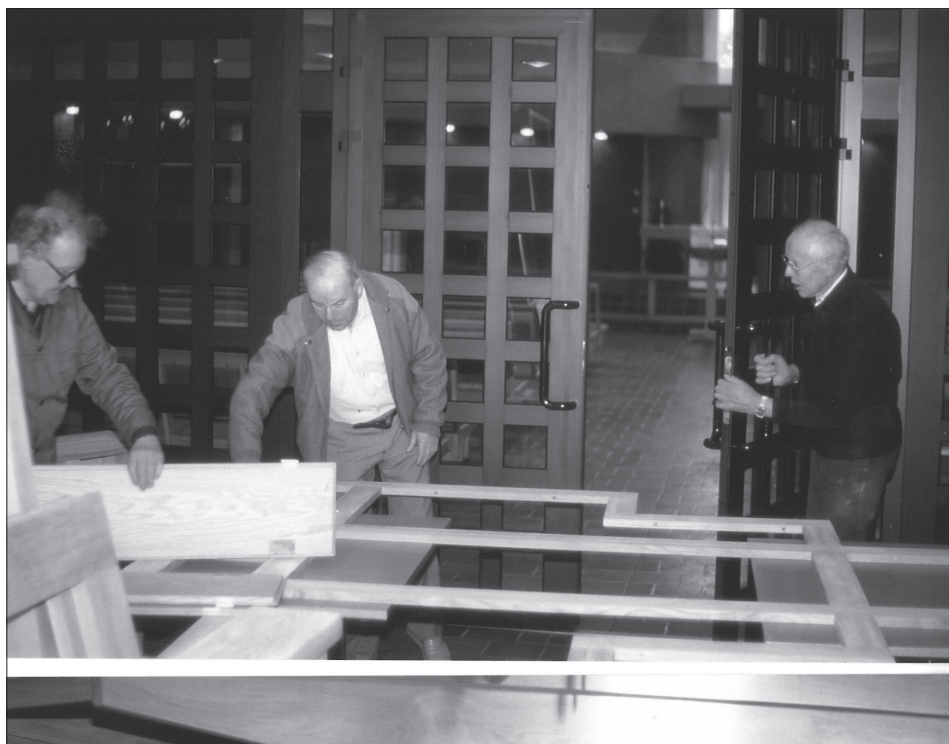
Frå Marcussen's Orgelfabrikk fekk me arbeidsteikningar og gjekk i gang med arbeidet med Haldor Vik som arbeidsleiar. Eg må nemne fabrikkeigarane, Olav og Bodvar Hole, som stilte fabrikken sin og seg sjølve til rådighet i arbeidet. Ein byrja med utstyret til kyrkjesalen, og til sist arbeidet med orgelhuset. I tillegg vart det vedlikehald av maskinar, verkty og oppvarming.

Ein dag kom det fotograf og programleiar frå NRK for å gjere opptak til programmet "Norge Rundt". Dei filma medan arbeidet var i full gang og viste også det gode miljøet i matpausen.

Etter at alle delar til orgelhuset var ferdig, vart dei prøvemontert i fabrikken i Velledalen. Montasjen gjekk greitt og delane var klare for transport til orgelfabrikken. Stranda og Sykkylven Billag ordna med bil. Olav Brunstad var viljug til å vere sjåfør og slik blei det.

Reisedagen var ein laurdag. Bilen vart lasta om formiddagen og klar til å køyre kl. 13.00. Det var bestemt at Haldor Vik og eg (Per Welle) skulle vere med bilen til Danmark for å montere opp orgelhuset der. Eg reiste heim for å gjere meg klar til å fylgje bilen. Straks før me skulle reise, ringde sokneprest Per Inge Haugen og sa at eg slapp å reise. Bilen var berre registrert for ein person pluss sjåføren.

Søndag morgon kl. 9.30 ringde Haldor til

Per Welle (til venstre) Martin Nilsen og Sigurd Ekornes i arbeid under dugnaden. (Foto: Reidar Skotte).

meg og fortalde at dei hadde overnatta på Bismo. Han hadde vorte så sjuk at han ikkje kunne reise vidare. Han foreslo at eg måtte kome så snart at eg kunne nå danskebåten frå Oslo. Heldigvis var Per Ståle (barnebarn) heime. Han køyrde meg til Spjelkavik. Der nådde eg flybussen. Alt gjekk greitt og eg var i Oslo til midt på dagen. Me møttest på kaia. Og der hadde også Odd Harald, son til Haldor, møtt opp. Haldor kom også. Han hadde kvikna til og ville vere med til Danmark.

Mandags morgen starta me frå Fredrikshavn mot Aabenraa og kom fram om ettermiddagen. Me fekk lasta inn i ein 12 m høg monteringshall. Tirsdag tok Haldor, eg og ein mann frå fabrikk til å montere orgelhuset. Olav Brunstad var også med på monteringa. Onsdag kom sjefen på besøk. Medan han var der, kom dansk TV for å gjere opptak medan vi monterte. Eg gjekk bort til sjefen og sa til han: "Her får Marcussen ein fin PR." Eg fortalte at NRK i Norge hadde gjort opptak av arbeidet på fabrikk i Noreg og at NRK hadde fått sine danske kollegaer til å kome hit for å gjere opptak av monteringa. Opptaka skulle redigerast saman og sendast i NRK sitt program "Norge Rundt". Sjefen vart ikkje så lite imponert.

Torsdag kom sjefen att og spurte kva tid vi skulle reise. Eg svara at det var opp til dei. Vi er komne for å oppfylle deira krav til arbeidet på orgelhuset. Han svara at vi kunne få reise i morgon. Det var ingen merknad til arbeidet. Fredag morgon starta vi på heimtur.

Det kom fagfolk frå Marcussen til Sykkylven for å montere orgelhuset og instrumentet. Dei bar pipene opp i galleriet og la dei utover golvet. Det var fleire hundre metallpiper. Vi var nokre karar i lag med presten som gjekk og prata om orgelpipene. Eg sa til presten at det er ikkje trepiper

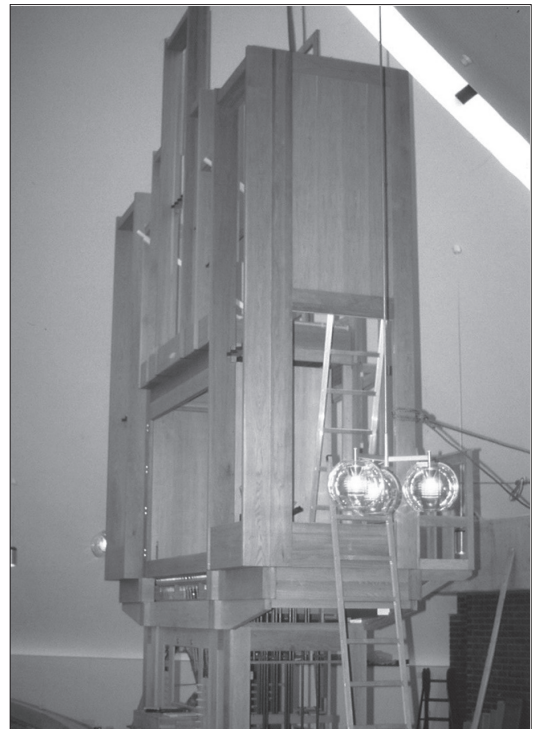
i dette orgelet. "Er det ikkje det?", svara han "Nei, men det kan du vere glad for, sa eg. Når det er tørre preiker, ville pipene gisne".

Sjefen for Marcussen var med i kyrkja då orgelet vart vigsla. Han takka for at Marcussen fekk ordren på orgelet. Han takka også for fint og godt arbeid med orgelhuset. Han sa at arbeidet var "meget, meget bra". Eg tenkte at to Meget nesten må vere ein S!

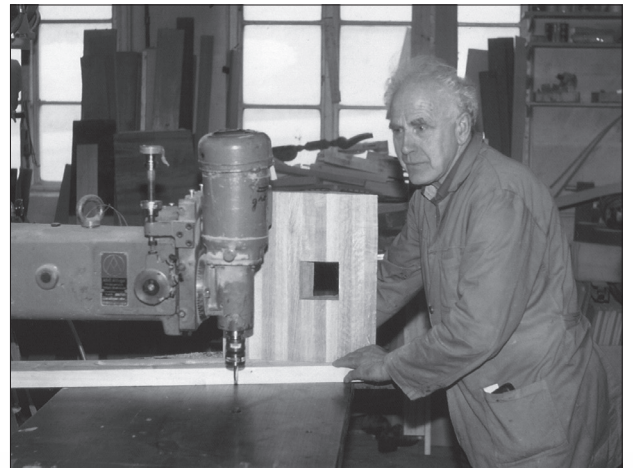
Sjølve instrumentet og orgelhuset vart bygd for å romme 25 stemmer med 1100 piper. Men på grunn av kostnaden, vart det først innsett 17 stemmer med 700 piper. Seinare vart det sett inn åtte stemmer til og orgelet er nå fullt utbygd. Ein medverkande årsak til at orgelet kunne byggast ut med dei siste åtte stemmene så snart var at me fekk bygge orgelhuset på dugnad i Sykkylven. Dette vart ei netto innsparing på ca. 300.000 kroner. Dei pengane kom vel med når dei åtte stemmene skulle finansierast og monterast.

Eg er glad for dei filmopptaka som dansk og norsk TV har gjort og at kyrkja har fått denne filmen. Dette er historie for komande slekter. Orgelet skal vere til hjelp ved song og musikk i sorg og glede. Så ein kan synge lovsongar til Guds ære.

Orgelfronten i Sykkylven Kyrkje slik han er i dag. Biletet til høgre viser fronten før pipene kom på plass. (Foto: Reidar Skotte)

Organist Rose Iren Stave ved orgelet. (Foto: Reidar Skotte)

Ole Tynes var ein av dei mange i dugnadsgjengen. (Foto: Reidar Skotte)

Haldor Vik testar kvaliteten. (Foto: Reidar Skotte)

Einar Fauske og Kåre Arset i arbeid. (Foto: Reidar Skotte)

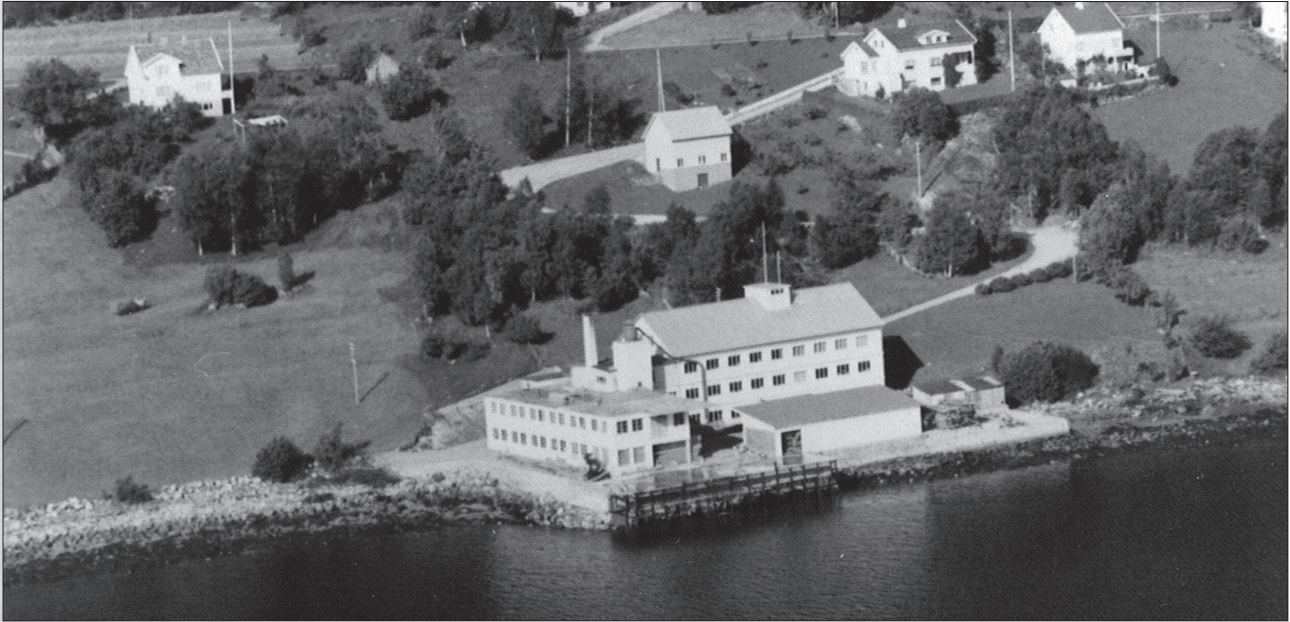

Thor Willy Strømme, fødd 1979, er historieinteressert møbelarbeidar og har vore aktiv i sogearbeidet i Sykkylven i ei årrekke. Han er også medlem av årbokredaksjonen.

FOTOPAR:

Hjellegjerde i 1962 og 2010

Av Thor Willy Strømme

Hjellegjerde anno 1962. (Foto: FjellangerWiderøe)

Dei tre brørne Otto, Ingvald og Mindor Hjellegjerde byrja i 1941 med møbelfabrikk i bustadhuset til Otto Hjellegjerde. Ettersom plassen etter kvart vart for liten og produksjonen auka,

sette dei tre brørne opp fabrikkhus på tomta Sjøtun i 1946. I årets fotopar ser vi korleis fabrikk til Hjellegjerde var sommeren 1962 og slik fabrikk ser ut i 2010.

Hjellegjerde anno 2010. (Foto: Thor Willy Strømme)

Terje Aarset, fødd 1945, er frå Ørsta og er førsteamanuensis i norsk språk ved Høgskulen i Volda. Han har redigert og gjeve ut ei rekkje bøker innanfor emna språk, litteratur, bibliografi, lokalhistorie og musikk. Aarset er aktiv musikar og arrangerer musikk, særleg for kor.

«Heimen min» – eit hundreårsminne

Av Terje Aarset

Diktet "Heimen min" var det første Henrik Straumsheim fekk på trykk. I desse dagar er det hundre år sidan 17-åringen sette seg til pulten og skreiv ei hylling til barneheimen på Straumsheim.

Skulemannen, ungdomsleiaren og lyrikaren Henrik Straumsheim (1893–1975) skulle ikkje trenge nokon presentasjon i heimbygda Sykkylven. Vinteren 1909–10 gjekk Straumsheim mellomskulen i Volda. Ein januardag i 1910 sette han ned på papiret fem strofer om heimen og heimbygda si. Diktet heitte "Heimen min".

Heimen min

Å, kor han var fager min heim under lidi,
dei grønkannde vollar, den lauvkledde skog.
Å kor ho var fager den draumfulle tidi,
då i denne heimen eg leika og log.

Å, kor dei var fagre dei blånande fjelli
med snødekte toppar mot skyene upp.
Å kor ho var fager den skumkvite elvi,
der livsglad ho svalla åt blomar og knupp.

Å, kor han var fager den fjorden som kvilte
og glitra og glima i kveldsolarglad.
Og so den småtjørni som låg der og smilte
og skogen med alle dei grønkannde blad.

Å, kor det var fagert det målet åt mor mi,
det målet eg lærde då liten eg var.
Eg alltid vil elska dei klangfulle ordi
eg lærde i heimen hjå mor og hjå far.

Dette er "Heimen min" slik han stod i Norsk Toneblad. Rettskrivinga er varsamt modernisert.

Henrik Straumsheim (1893–1975) i mogne år.
(Foto: Lystad)

"Heimen min" kjem på trykk

Diktet var ikkje det første Straumsheim skreiv. Då må vi tilbake til 1905, då han berre var 12 år gammal. Det året skreiv han ein stridssong mot svenskane som gjekk på tonen til "Mannen han gjekk seg i vedaskog".¹

Men "Heimen min" var det første diktet Straumsheim fekk på trykk. Han drista seg til å sende diktet til bladet *Aarvak*, som vestrefjordingen Hans Aarnes (1886–1960) gav ut i Ålesund

Norsk Toneblad

for
blanda kor, orgel eller felor.

Faste medarbeidarar:

Lærar Kr. Halse, Todalen, kyrkjesongar Raugstad og organist Gjeitvik, Volden,
musikkar H. Henriksen og songleidar E. Nordstrand, Aalesund.

Utgjevar: P. M. Gjerder, Volden.

April 1910.

No. 1.	„Norsk Toneblad“ kjem ut i Volden, Sunnmøre, ein gong um maanaden og kostar kr. 2.60 aaret, 65 ore kvartalet, Lausnr. 25 ore.	1 aarg.
--------	--	---------

Nr. 4. Heimen min.

Andante.
mf

S. H. Gjeitvik

Aa kor han var fa-ger min heim un-der li-di, dei grøn-kan-de vol-lar, den

lauv-klæd-de skog. Aa kor ho var fa-ger den draum-ful-le ti-di, daa

i den-ne hei-men eg lei-ka og log.

Voldingen S.H. Geitvik (1884-1957) sette tone til "Heimen min"

(1909–11). "Og merkeleg nok fekk det plass der," skreiv Straumsheim seinare.² Diktet stod i Aarvak 22. januar 1910, med signaturen "H. – h.m." under.

Straumsheim var klar over – iallfall i ettertid – at dette ikkje var stor dikting. For i ei sjølvbiografisk skisse som bladet Unglyden bad han skrive hausten 1914, skriv han etter først å ha skildra barneheimen på Straumsheim: "Der vaks eg so upp. Og fyrste verset eg kom i skade for å skriva, var so: Aa, kor han var fager min heim-under lida [...]."³ Men, held han fram: "Fagert er der, det er visst! Fjord og vatn, elvar og fossar, fjell med himmelhøge tindar, blenkjande blaabredar i kupar og skar, grønne engjer og ven bjørkeskog i alle lider. Smilande og vilt samstundes."⁴

Slik skildra Straumsheim heimstaden frå si utlægd i Drangedal i Telemark, dit han nettopp var komen som lærar.

Inspirasjonskjelder

"Heimen min" er tydeleg inspirert av Anders Vassbotns "Min barneheim under grønne lida", som då var komen inn i nynorsksongbøkene. Dette diktet stod første gongen på trykk i bladet Unge Skud 14. mai 1896 og kom to år etter inn i førsteutgåva av Olaus Alvestads *Norsk songbok for folkehøgskular og ungdomsskular* (1898, nr.

207), som tidleg kom i bruk i folkehøgskulane. Men Straumsheim kjende heller Vassbotn-diktet frå Sven Morens *Songbok aat ungdomslag*, som var mest brukt i ungdomslaga på Sunnmøre. Her fekk "Min barneheim" rom alt i førsteutgåva, som kom i 1907 (nr. 42). Straumsheim kan òg ha vore inspirert av Sven Morens "Min gode, fagre barneheim", som også er å finne i begge dei ovannemnde songbøkene frå 1898 og 1907.

Fire av fem strofer i "Heimen min" opnar med "Aa kor ...". Å opne eit dikt eller ein song med "Aa" var vanleg i mange landsmålssongar kring hundreårsskiftet. 1907-utgåva av Morens songbok har heile 22 songar som tek til med "Aa", i 1911-utgåva av Alvestads songbok er det tilsvarande talet 11. Døme på slike songar er "Å eg veit meg eit land" (Blix), "Å nei for himmel rein og klår" (Garborg) og "Å nei eg høyrer lerka" (Hovden).

Siste strofa i "Heimen" opnar med "Aa, kor det var fagert det maalet aat mor mi". Her kan Straumsheim ha vore inspirert av Anders Reitans "Maalet hennar mor" (1867), som også stod i songbøkene av Moren og Alvestad.

Diktet får tone

Utpå våren 1910 fann Straumsheim "Heimen min", utsett for blandakor, i nr. 1 av *Norsk Toneblad* (april 1910) med tone av voldingen S.H. Geitvik (1884–1957). Etter det vi veit, er dette ein av dei aller første Geitvik-komposisjonane. Berre "Sumardag", med tekst av Anton Aure (1884–1924), er like gammal. Den stod i same nummeret av Norsk Toneblad.

I Aarvak hadde diktet fem strofer. Men då det kom inn i Norsk Toneblad, var strofe fire stroken. Den lydde slik:

*Og folki der heime, aa kor dei var gilde,
der hjartelag lyste av all deira ferd.
So godt som dei kunne dei hjelpa meg vilde,
dei vyrde einannan og agta si gjerd.*

Her er minningar om to siste strofene i "Gamle grendi" (Ivar Aasen), men rytmen er haltande. Derfor var det ikkje rart at denne strofa vart teken ut då Geitvik skulle setje tone til det. Kven som tok ut strofa, kjenner vi ikkje til. Det kan ha vore bladstyret. Straumsheim kan det ikkje ha vore, for i "Minneblad frå fjerne ungdomsår" i Sunnmørs-posten (1967) skriv han: "Og stor var mi undring

då det [= diktet] etter ei tid kom i Norsk Toneblad med melodi av Geitvik, utsett for blandakor.”

I Norsk Toneblad var det også gjort andre endringar. I Aarvak stod det i strofe 1: “Aa kor ho var sæl denne draumfulle tidi”. Dette var endra til “Aa kor ho var fager den draumfulle tidi”, truleg for å gjennomføre “fager” i linje 1 og 3 i dei to første strofene. Adjektiva “fager” og “fagert” er også sentrale i to andre strofer.

Også siste strofa halta litt rytmisk i dei to siste linjene. I Aarvak stod det: “Ja alltid so er dei no fagrast dei ordi / eg hørde der heime hjaa mor og hjaa far.” I Norsk Toneblad hadde det vorte til: “Eg alltid vil elska dei klangfulle ordi / eg lærde i heimen hjaa mor og hjaa far.” I nest siste linja har diktet elles trykkung opning. Det krev også tonen. Då Ørsta Ungdomskor framførte “Heimen min” i 1993, endra vi difor “Eg alltid vil elska ...” til “Alltid vil eg elska ...”, slik at teksta høvde rytmisk betre til tonen.⁵

“Heimen min” som korsong – og ei livslygn

I helgane var Straumsheim stundom heime, og då tok han aktivt del i ungdomslaget “Samhald” på Straumgjerde. Ungdomslaget hadde eige songkor, med lærar Carl Tandstad (1875–1938) som dirigent.⁶ I dette koret kom “Heimen min” i bruk og har truleg berre vore sunge der sidan, iallfall fram til februar 1993, då Ørsta Ungdomskor og Ørsta Mållag markerte hundreårsdagen for Straumsheim med eit kulturprogram i Ørsta og Sykkylven.

Den 20. september 1981 vart det avduka ein bauta over Henrik Straumsheim ved Tandstad skule i Sykkylven. På festen etter avdukinga song Sykkylven Blandakor m.a. “Vårvon” av Straumsheim, skrive til innviinga av ungdomshuset på Straumgjerde med same namn, og med tone av Carl Tandstad. Då vart det – til mi store undring – opplyst at Tandstad også hadde sett tone til “Heimen min”, den tonen som er omtala ovanfor. Eg kunne då fortelje dei frammøtte at dette var ein komposisjon av voldingen S.H. Geitvik. I sytti år hadde altså sykkylvingane levd på ei livslygn og sunge ein Geitvik-komposisjon utan å vite om det.

Kjelder

Ivar Grøvik: *Henrik Straumsheim (1893–1975)*.
Henrik Straumsheim: *Ro stilt langsmed landet*.
Oslo 1981.

Henrik Straumsheim: *Heimen min*. Aarvak
22.1.1909.

Henrik Straumsheim: (*Sjølviografisk brev frå Straumsheim.*) *Unglyden* 29.10.1914.

Henrik Straumsheim: *Sunnmøre Songarlag gjennom 25 år. 1900–1925*. Aalesund 1925.

Henrik Straumsheim: *Minneblad frå fjerne ungdomsår*. *Sunnmørsposten* 12.5.1967.

Henrik Straumsheim: *Ro stilt langsmed landet*.
Frå idé til bok. Samansett av Terje Aarset.
Volda 1981.

Norsk Toneblad for blanda kor, orgel eller felor.
No. 1, april 1910. Utgjevar: P.M. Gjærder,
Volden.

Henrik Straumsheim

- ei tidstavle

1893: Henrik Johan Martin Straumsheim, fødd på garden Vik i Sykkylven 8. februar. Foreldre: Anne Helgesdotter Drabløs (1866 – 1947) og Severin Johansson Riksheim (1863 – 1934).

1896: Familien flyttar frå Vik til Teigen på Straumsheim.

1909: Tek til på mellomskulen i Volda (1909-10).

1910: Får diktet "Heimen min" på prent i bladet Aarvak. (22. januar) og i Norsk Toneblad (april) med tone av S.H. Geitvik. Vikar i småskulen i Sykkylven om hausten.

1911: Til Utsira på sildefiske (på etterjuls vinteren). Tek til på Volda lærarskule.

1913: Lærareksamen (høgare lærarprøve) i Volda.

1914: Lærer ved Homleid skule i Tørdal, Drangedal i Telemark.(frå 21. sept.)

1915: Tener verneplikta på Setnesmoen (om sommaren) attende til Tørdal om hausten, vaktteneste i Hommelvik i Sør-Trøndelag.

1916: Vikarlærer i Sykkylven. Lærer i Skodje (1916-1917).

1917: Spelstykket Stølshelg. Nye opplag i 1919 og 1931. Skrivar i Sunnmøre frilynde ungdomssamlag frå 1. september.

1918: Gifter seg med Oline Tandstad.

1919: Lærer i framhaldsskulen i Sykkylven frå 1. mars. Sunnmøre frilynde ungdomssamlag i 25 aar 1884 - 1919.

1920: Styremedlem i Sunnmøre frilynde ungdomssamlag.

1921: Styremedlem i Sunnmøre Songarlag (1921 -22).

1922: Helgarkvede (diktsamling).

1925: Sunnmøre Songarlag gjennom 25 år. 1900 – 1025.

1926: Lærer ved Tandstad skule.

1928: Lærer ved Møre Folkehøgskule i Ørsta.

1931: Vinn førstepremien i ei tevling om den beste heimbygdschildringa med diktet "Heimbygda". (Sunnmørsposten 6.3.1931).

Fjordlandet (diktsamling).

1933: Bladstyrar i Ungdomsvon. (1934 - 35).

1935: Byggjer seg hus "Haugatun" på Jørn-Ola-haugen i Ørsta.

1938: Redaktør for Ørsta Avis.(1938 - 39).

1939: Er med og skipar Ørsta Ungdomskor.

1945: Formann i Sunnmøre frilynde ungdomssamlag (1945 - 53).

1948: Bladstyrar i Ungdomsvon (1948 – 1955).

Vinn førstepremien i tevlinga om jubileumskantaten til Ålesunds hundreårsjubileum. Sunnmørsposten 13.4.1948. Medlem av Statens Teatteråd (1948 - 60).

1950: Vinn førstepremien i ei omsetjingstevling som Dag-bladet skipa til framfor Ragnvald Skrede og André Bjerke.(Dagbladet 23.12.1950).

1952: Styremedlem Noregs Ungdomslag (1952 – 54).

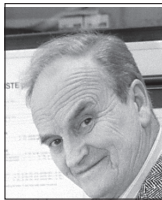
1958: Heidersmedlem i Ørsta Ungdomskor. Styrar ved Møre Folkehøgskule (1958 - 60)

1960: Kongens fortjenestmedalje i gull.

1963: Morgonlandet. (diktsamling).

1970: Heidersmedlem i Noregs Mållag.

1975: Henrik Straumsheim døyrr 26. juli.

Jostein Drabløs, fødd 1925, er pensjonert lærar og kulturarbeidar. Han har ei årrekkje vore ein trufast bidragsytar til Årbok for Sykkylven. Denne gongen fortel han om sine opplevingar då han og familien hans evakuerte frå kamp-handlingane i Bærum 9. april 1940.

Evakueringa

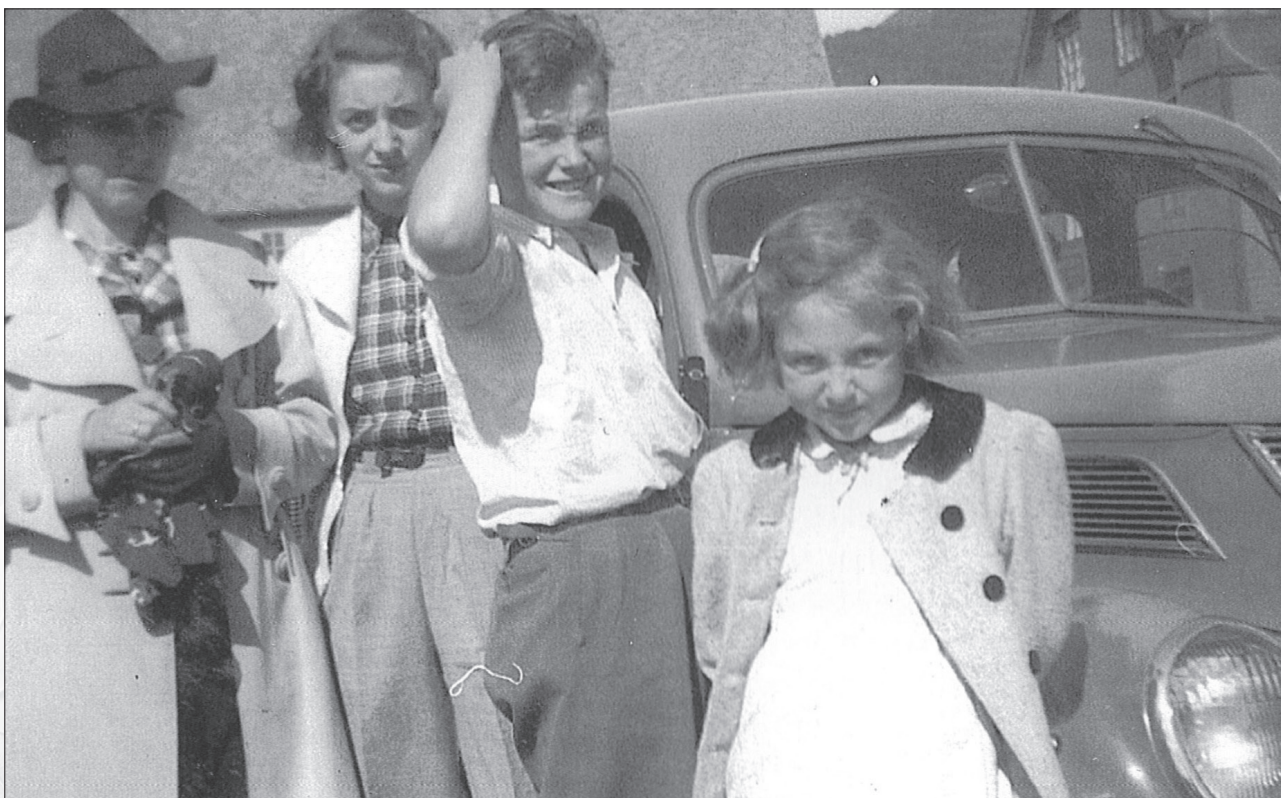
Av Jostein Drabløs

Å bu nær flyplassen er ingen fordel når krigen bryt laus. Mange valde å røme heimen då tyskarane kom. Det 15-åringen Jostein Drabløs opplevde under evakueringa saman med familien opp gjennom Hallingdal for 70 år sidan, sit som spikra i minnet.

Eg vakna om morgonen som vanleg. Vi budde i Stabekkkuset attmed jarnbanestasjonen. Om morgonane pla eg gå inn på stova og kike på klokka over inngangen åt Stabekk postkontor. Ho var alltid rett. No viste ho fem minutt på åtte. Datoen var 9. april.

Evakuering

Vi hadde høyrte massevis av smell om morgonen. Det var vi vane med, for no og då vart det sprengt dynamittladningar på Fornebu. Flyplassen var under utviding. Så kjem brått digre, tyske transportfly, Junker 52, sopande i flokk og fylgje, lågt over hustaka. Heinkel III bombefly dreiv også og manøvrerte seg inn for landing. Eg fekk glimt av eit par norske Gloster Gladiator-jagarar høgt oppe. Eg inn på soverommet til mor og far og fortalde. Dyna fauk. "Då er det krig", sa far og fekk fart på seg. Mor stod opp. Ho var bleik. Ragnhild, som var uvel etter vaksinasjonen dagen før, tok til å gråte.

Biletet er teke på den nye ferjekaia i Volda sommaren 1939. Frå venstre Astrid Drabløs, Bergljot, Jostein og Ragnhild.

(Foto: Johan Drabløs)

Radioen fortalde om det tyske overfallet. Far fór bort på kontoret, Han kom raskt igjen. Han hadde orientert seg. Vi skulle evakuere. No var det å sope saman noko mat, sovepose og klede. Røyken frå "Blücher" steig høgt mot himmelen, men vi visste ikkje kva det var då. Krigen var i alle fall i full gang. Det var utrygt så nær flyplassen.

Eg fekk i oppdrag å hente bilen, - ein femsetar Ford 60, 1937-modell. Som femtenåring hadde eg naturlegvis ikkje sertifikat, men slike bagatel-lar var ikkje snakk om. Bilen stod i ein garasje i Markalleen, eit stykke lengre ute på hi sida av jarnbanelina, ute med Strand stasjon. Bilen hadde ikkje vore i bruk på lenge. Det var bensinrasjone-ring. Tanken var i alle fall over halvfull, hugsar eg.

Der vart det hektisk aktivitet. Vi stappa klede og mat i bilen. Andre i Stabekkkuset gjorde det same. Eg hugsar at ei dame låg besvimt rett utanfor ut-gangsdøra i A-oppgangen og eg synest hugse det var fru Kolstad. Familien Benkow pakka. Dei hadde same slags bil som vi, plommefarga. Vår var lys grå. Innanfor sidedøra til vår inngangsdør budde major Jahr med kone og jentunge. Han var forsvunnen tidleg om morgonen.

Dermed starta vi. Opp Ringeriksvegen til Bekkestua. Ut forbi Haslum. Om litt køyrde vi over markene frå Kolsåsida mot Skui. Vi humpa på ein smal bygdeveg. Eit stort tysk bombefly hadde naudlanda. Halepartiet sperra halve vegen. Flyg-arane sat oppe på flykroppen og røykte sigaret-tar. Dei gliste til oss. Bilen smaug forbi. Då barst det forbi Skuibakken, over Sollihøgda med svin-gane i Skaret – og der låg heile Tyrifjorden under oss, isdekt.

Hytteliv

Målet var i første omgang hytta til tannlege Røn-ning, ein ven og kollega til far. Der vart etter kvart stappfullt i hytta. Eg hugsar at fru Vandvik, kona til seinare professor Eirik Vandvik, sat lengre borte i eit uthus med høy og heldt Bodvar, vesleguten, på fanget. Begge gret sårt. Bodvar var asmatisk og tolte ikkje høyet. Det fekk dei først vite sein-are. No er forresten Bodvar Vandvik spesiallege i allergi.

Noko lengre borte låg hytta til røyrleggjar Larsen. Der var huslydane Larsen og Kolstad. Knut Larsen, Jan Kolstad og eg var kameratar. Jan og eg gjekk i same klasse, og han budde i Sta-bekkkuset. Knut budde i gamle Drammensveien,

tett utanfor Svingen konditori i Hotellbakken. No stod vi saman der ved Tyrifjorden og såg at eit stort fly som kom mot oss noko lengre sør. Brått dukka to tyske Messerschmitt-jagarar opp og skaut ned flyet. Det kom i brann, og eine vengen vart liksom liggjande rett opp i lufta og sigla som eit stort lauvblad medan resten styrta rett ned i skogen med eldmørja etter seg.

30 år etterpå kunne Erik Bye i TV presentere ein som overlevde nedskytinga. Han vart slengd ut, styrta medvitslaus rett ned, og fordi gran-greinene og snøen tok av for verste farten, vart han liggjande hardt såra under treet, men i live. Ein bonde såg han og fekk han ned til Dram-men sjukehus, der han med god legehjelp og god pleie overlevde. Seinare vart den såra teken av tyskarane, send til Holland, og der sat han fanga til krigsslutt.

Etter krigen fekk han på ny ein bra utsjånad ved hjelp av mange plastiske operasjonar. Nye augnelok, øyrer, delvis ny nase, lipper o.a. I 1970 såg han faktisk bra ut og det vart eit rørende gjensyn med personalet ved Drammen sjukehus. Legar og sjukepleiersker sat på første benk og snufsa ved gjensynet. Mannen var då postfunk-sjonær i Wales. Han døydde på åttitalet.

Om kvelden 9. april sat vi og hørde radio. Brått kjem Vidkun Quisling med si første kunngjering. Eg visste ikkje så mykje om Quisling til då. Men dei vaksne visste så mykje meir. Eg hugsar kor ras-ande dei vart, og dei kalla han forræder i same stunda, minnest eg.

Far og mor var heim att ein tur. Dei køyrde om Kolsås og Bekkestua. Meir mat og meir klede. Alt var, som ein skjønar, sterkt improvisert. Hytta var lita, flokken var stor. Molla, ei syster til fru Rønning, var sur og sint. Far fann ut at vi skulle dra vidare inn i landet, vi som hadde bil. Etter ei vanskeleg natt, køyrde vi vidare morgonen den 10. april. Vi stoppa på Sundvollen og åt frukost.

Eg hugsar at politifolk dirigerte trafikken, kva retning vi skulle ta, til dømes frå Norderhov og like eins frå Hønefoss. Far prøvde å plukke opp litt informasjon, men det var vanskeleg å få eit sant bilete av situasjonen. Så køyrde vi opp-over Hallingdal. Ved Bergheim stasjon, eit stykke nedanfor Nesbyen, hadde nordmennene prestert å sprengje ei bru som framleis skulle vere intakt til eige bruk. Folk brukte isen over Lågen. Det var beint fram farleg. Bensintanken var no så godt som tom.

Ein mann med namn Sævre, gardbrukar og land-handlar, inviterte oss heim til seg. Der hadde vi beint fram kjempelukke, for vi var då verkeleg seks personar i bilen: Mor og far, Oddlaug Erdal, syskenbarnet frå Stryn som var kontordame hos far, Bergljot, Ragnhild og eg. Ragnhild hadde feber. Ho fekk ein lettare lungebetennelse, men kom seg etter nokre dagar.

Sævre-folket, mann og kone med tre gutar som var litt yngre enn eg og ei jente på ca fem år. Dei budde midt i dalen på ei stor flate. Bilen kørde far bort i skogen der han vart gøymd. Vi lesste han ned med granbar og fjøler.

I første etasje hadde dei landhandelen. Eg hugsar ikkje så godt korleis vi låg, men Sævre-folket innretta seg slik at vi fekk ganske god plass. Alle hadde ei seng kvar. Halmbolstrar og greier. Soveposar hadde vi med, tunge vattposar, som var vanleg den tida.

Familien Sævre hadde ein liten gard med ei gammal løe og eit par andre små, gamle uthus. Dei hadde hest, nokre kyr og sauer. Borna hadde eit par - tre kaninbur. Sævre hadde radio. Lytteforholda var langt frå dei beste, men noko fekk vi då med. Ein kunne ikkje stole på nyheitene frå Oslo lenger.

Dagane gjekk. Stort sett hadde vi det fredeleg fyrste tida. Eitt og anna tysk rekognoseringsfly (Storch) kom sopande i låg høgde. Soldatar frå Vossekannten kom sørover på lastebilar. Dei skulle til Gulsvik, der norske styrkar hadde forskansa seg. Elles gjekk det i rykte. Kor langt var tyskarane komne? Kva med konge og regjering??

Litt gardsarbeid langsmed, hugsar eg. Mor klipte sauene til Sævre og far "dokterte" ein sjuk sau. Han skar ein svoll. Til all lukke var det nok poteter. Vi brukte mykje av det slaget både til middag og elles - gjerne i form av potetkake. Eg hugsar at mor bakte brød av surdeig. Og det smakte med nylaga flatbrød. Ei natt kom det ein skosnø, som det heiter. Veret var jamt bra, så snøen vart ikkje liggjande lenge.

Kritisk

Nokre dagar gjekk, og tyskarane braut gjennom ved Gulsvik. Vi fekk høyre at dei norske styrkane hadde laga nye forsvarsstillingar ved Flå. Ei mils veg nord for Gulsvik. Brua over Lågen var sprengd, men der låg mykje tømmer til å lage provisorisk bru. Tyskarane var sjølvsagt ekspertar i slikt.

Mellom Flå og Bergheim, der vi var, var det

berre ei god mil. Dessutan var fienden på veg mot oss frå Vossekannten. No tok situasjonen til å verte kritisk. Dei vaksne avgjorde at vi skulle plukke saman klede og mat og drage opp i fjellsida og over til ei lita fjellgrend. Ragnhild, som framleis var veik etter sjukdom og sengeopphald, skulle sitje på hestelasset og ta vegen rundt. Først eit stykke oppover mot Bromma, så etter ein bygdeveg opp til same grenda.

Først tømde vi butikken for hermetikk som vi grov ned i skogen. Elles gøymde vi anna som kunne vere av verdi. Vi høyrde skotsalvar nede i dalen. Dyra fekk rikeleg. Det var uvisst når ein nådde i dei med neste mål. Så bar det i veg opp etter stupbratte fjellsida i djupsnøen. Vi bar tungt alle, og vi skiftast om å gå fyrst. Eg hugsar at vi vassa i snø til langt opp på magen somme stader. Våte vart vi, sveitta gjorde vi. Det var eit slit. Omsider nådde vi øvste fjellkanten, og då hadde vi meir og mindre flatt terreng bort til ein liten, svært så fattesleg plass. Sævre sine kjende folket. Vi vart bodne mjølk. Koppane var attgrodde av skit, kaffi eller kva det var. Dei stinka. Somme "var ikkje tyrste", men eg kneip att auga og sende ned innhaldet i ein stor slurk.

Krigsråd

Kvar skulle vi så liggje? Etter eit bel vart det ordna slik at vi kunne nytte bedehuset i grenda. Det låg like attmed og huset var svært så lite. Eg hugsar at det var heilt nedslitne golvbord. Kvistane stakk opp all stad. Så var det å snu i hop to og to benkar, som sjølvsagt var smale og beinharde. Vi hadde vel noko under soveposane. Men vi låg rett ut sagt frykteleg låkt. Jesus såg mildt ned på oss frå veggene. Etter at det hadde vore stilt ei stund, sa den eine Sævre-jenta. Eg vil ha karamella'. (Lått).

Neste formiddag fekk Bergljot og eg lov til å vasse bort på ein fjellpynt og kikke ned i dalen. Vi laut sjølvsagt love å vere varsame. Og vi hadde ikkje før lagt oss på magen og kika over fjellkanten før vi kunne konstatere at tyskarane var på marsj forbi Bergheim og på veg mot Nesbyen. Ja ja – så vart i alle fall ikkje husa på Sævre skotne i brann. Ut på ettermiddagen vassa fru Sævre ned fjellsida for å fore og mjølke. Ho kom seg usedd over riksvegen til og frå. Seinare gjekk ho i mørkret, om eg hugsar rett. Kven som var med, veit eg ikkje. Sævre hadde hatt tuberkulose og måtte passe seg.

Så vart det halde krigsråd. Det vart bestemt

at far og eg skulle pakke ryggsekkane og prøve oss fram til Stabekk. Mor og dei andre skulle vere att. Dessutan rekna dei med at det var forsvarleg å flytte ned att på garden til Sævre om ein dag eller to.

Slik vart det. Far og eg starta tidleg om morgonen. Vi hadde hermetisk sild (kippers), flatbrød og knekkebrød til. Elles var det sovepose, underklebyte og strømpebyte. Pengar fanst knapt nok. Først ned fjellsida. Så tok den lange marsjen nedover Hallingdal til. Vêret var framifrå. Trass i snøflekke langs vegsidene virvla vi opp støv der vi traska og gjekk.

Speidarfly

Nokre episodar kan eg nemne. Fyrst kom eit speidarfly vinglande over tretoppene. Vi sprang til sides og stod under ei tett gran til det forsvann. Noko seinare gjekk vi rett inn i ei tysk tropp som kom marsjerande bak ein vegsving. Eg hugsar kor hjarta skaut opp i halsen. Leiaren, ein noko eldre offiser med munnen full av gulltenner, stogga oss. Han smilte og gjorde seg så "hyggeleg" han kunne medan han spurde ut far. Eg hadde lært litt tysk det året og forstod det meste. Offiseren spurde far til slutt kvifor han snakka så godt tysk. Far svarte at han hadde teke noko av tannlegestudiet sitt i Heidelberg i Tyskland i 1924 -1925. Offiseren vinka oss vidare og sa at vi kunne vere heilt trygge. Like før vi kom til Flå, trefte vi på ein haug med gevær, kokekar og anna utstyr som nordmennene hadde etterlate. Eit trist syn, hugsar eg.

Mot kvelden, vi nærma oss Gulsvik, sa eg til far at vi måtte finne oss ein plass for natta. Eg hadde kjent meg noko dårleg heile dagen - kvalm. Vi såg det lyste veikt frå eit lite hus borte på ei skogslette. Der måtte det prøvast. Jau, vi fekk sleppe inn med ein gong og vi kunne liggje på golvet attmed sengene til gamlefolket. Under senga stod ei halvfull potte og stinka. Borna til ungefolket låg oppe på hemsene. Folket budde trongt. Eg ville kaste opp, kava meg fram frå soveposen og sjangla ut på trappa. Det siste eg såg før eg seig i hop var ein hane som fauk forbi utan hovud. Eg høyrde far i det fjerne: Nei, besvimer du? Vakna gjorde eg då han tømde vatn ned med skjortelinningen. Så kom oppkastet. Det gjorde godt. Etterpå sovna eg raskt i soveposen. Neste dag var eg bra frisk att. Hanen var ingen fantasi. Ungemannen hadde stått bak hushjørnet

og slept han etter at øksa kapp halsen. Folket på plassen trong mat.

Far og eg var samde om å ta det med ro til eg kom meg til att. Noko seinare fekk eg lyst på mat. Eg åt flatbrød og drakk vatn. Det gjorde underverk. Dermed kunne vi auke marsjtempoet igjen. Ved Gulsvik kom vi ut for ein bøllete, tysk sersjant. Han bles seg opp og undersøkte ryggsekkene og salta alle nordmenn, oss medrekna, nord og ned. Tyskaren var verkeleg brysk og ekkel. Til slutt vinka han oss av stad og vi stumpla oss over timberbrua som flaut på Hallingdalslågen og var glade for å sleppe unna kjøteren med det vesle vi hadde av utstyr.

No skulle vi ta fatt på den endelaust lange Krøderen. Vegen gjekk stort sett langs innsjøen. Vêret var framleis godt. Det var i alle fall oppmuntrande. Turen frå riksvegen langs Krøderen sørover til Drammen hugsar eg lite av. Eg veit ikkje kvifor. Det einaste eg hugsar, var at far og eg delvis fekk vere med i ein lastebil med fleire i lastekassa, at vi sat i ein gammal buss eit stykke og at vi brukte apostelhestane. Kvar vi overnatta, er heilt borte.

Flyalarm

Ein kveld var vi komne til Drammen. Tyske soldatar med hestekøyretøy og motorsyklar med sidevogn skramla i gatene. Vi fann fram til jarnbanestasjonen. Seinare på kvelden skulle eit tog gå frå Drammen til Oslo. Datoen var 30. april.

Så sat vi på toget. No var det berre om lag fire mil til Stabekk. Vi hadde ikkje høyrte eit pip heimanfrå. Hadde det skjedd noko med huset, med leilegheita, med kontoret til far desse tre vekene vi hadde vore av garde? Då vi sat på jarnbanestasjonen i Drammen, snakka vi om grannane i Stabekkhuset, om slektningane våre i Oslo, om huslydane på Rønning-hytta ved Tyrifjorden osv. Spekulasjonane skulle etter kvart få svar. På vegen frå Bergheim i Hallingdal og hit var det stort sett lause rykte vi hadde å tygge på.

I Sandvika gjekk flyalarmen. Alle passasjerar måtte gå av toget og stå samla nede i undergrunnen. Tida gjekk. Klokka passerte midnatt, hugsar eg. Vi hadde begynt på mai månad. "Farenover"-signalet gjekk, og toget kunne halde fram mot Stabekk stasjon. No køyrde vi gjennom heimbygda Bærum.

Toget seig inn på stasjonen. Det var mørkt. Men vi såg at både Stabekkhuset og husa ikring

stod som før. Vi kjende oss lette på føtene der vi steig av toget. Med det same gjekk flyalarmen på nytt. Lyskastarar i mengder spela over himmelen. Engelske fly var i lufta. Vi hasta opp til huset og ned i kjellaren. Der sat folk frå naboileigheitene på rad og rekkje med ullteppe over knea, godt påkledd med frakkar og kåper. Gjensynsgleda var stor. Nokre var heimkomne for lenge sidan. Andre var nyst komne. Ein og annan hadde ein framleis ikkje høyrte frå.

Granatsmella frå antiluftskyttset til tyskarane tordna. Fosforbomber frå flya hekk lenge i lufta og lyste opp flyplassen. Nattjagarar var på vengene i skytepausar. Ei og anna bombe kom hylende mot Fornebu.

Dette skulle bli situasjonen dei fleste nettene i mai månad. Engelske fly på veg til Fornebu, eller andre stader) utløyste flyalarmen om nettene. Lysbomber sigla sakte mot jorda. Luftvernet spela opp. Lyskastarar i hopetal søkte hit og dit over himmelen. Granatane hadde sporlys i alle fargar. Det var eit fyrverkeri utan like. Stort sett sat vi i kjellarane i mai månad. Men vi greidde ikkje å halde oss. No og då stod vi bak betongmurar og såg på skodespelet. Lyden var infernalsk. Om morgnane plukka Jan Kolstad, Josef Benkow, seinare stortingsrepresentant, og eg granatsplintrar. Somme av dei var framleis gloheite. Stabekkhuset hadde eit stort, flatt og asfaltert betongtak. Der fann vi mykje granatrestar. Vi måtte lure oss opp gjennom ei takluke. Vaktmeister Hansen var etter oss. Eg samla splintane i skuffene mine. Seinare fann mor samlinga. Ho kunne styre si begeistring.

Nattevakt

Under denne perioden med dei engelske flya nattestid – mai månad – vart det organisert nattevakt for Stabekkhuset. Huslydane fekk tildelt kvar si natt etter ei liste. Når flyalarmen kom, skulle vi ringje og banke på kvar dør til folket svarte, slik at alle kunne kome seg i kjellaren. Det var mange oppgangar, A, B, C, D og E og kvar oppgang hadde fire husvære. Dessutan stod gamlehuset på andre sida av gardsplassen med sine tre-fire husvære. Vi måtte sikre oss at alle var vakne. Somme tider kunne det vere vanskeleg nok å vekke, for det var ujamt med søvn, og det hende at søvnen kunne vere svært tung.

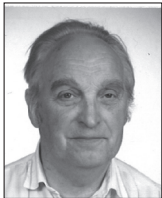
Mor, Bergljot og Ragnhild og Oddlaug Erdal kom heim frå Hallingdal i midten av mai, så vidt eg hugsar. Dei kom med Bergensbanen. Alt hadde i

grunnen gått bra. Skadane på hus var minimale og eg kan ikkje minnst nokon som omkom der rundt. Bombene, som var små og lette samanlikna med dei som vart nytta seinare under krigen, treffe sine mål på Fornebu. Dei engelske flya fekk som kjent ein heilt annan kapasitet tre – fire år seinare. Men hyla frå bomber som fall gjennom lufta, var alltid uhyggelege opplevingar. Ein visste aldri kvar brakket kom.

Tyskarane hadde tatt både folkeskulen og gymnaset til kaserne. Mitt fyrste år på Stabekk gymnas gjekk mot slutten. Etter eit par dagar etter eg var komen heim, skulle eg møte i kjellaren på Høvik gamle skule. Der hadde klassa vår fått plass. Då eg svinga inn porten om morgonen, treffe eg klassekameraten Gunnar Øi. Han kunne fortelje at far hans, kaptein Øi, fall i Oslo den 9. april. Eg var nokre gonger i heimen deira på Jar og hugsar infanterikapteinen. Seinare viste det seg at Øi var den første norske offiseren som måtte late livet i Oslo. I dag heng det eit minnerelieff av kaptein Øi på Akershus festning. Eg er ikkje så viss på når skulen vart frigjeven til "sivilt bruk", men eg trur det var ved starten av det komande skuleåret.

Skulen hadde to offiserar i personalet, kaptein Oliver Smith og major Helge Gleditsch. Vi hadde Smith i gymnastikk og Gleditsch i matematikk – begge karane var svært dyktige lærarar. Smith var med i femkamp under olympiaden i 1928, det vil seie tolv år tidlegare. Han var også rekna som orienteringssportens far. Gleditsch vart den første direktøren på landssvikfengselet Ilebu (Grini) etter krigen.

Etter kort tid tok det til å kome opp plakatar av Vidkun Quisling. Vi såg fjeset hans med dei stikkande augo på murveggar og telefonstolpar. Attmed Jernbanebrua, tett innanfor Stabekkhuset, stod ein stolpe. Ein dag hekk plakaten av Quisling der. Ein eller annan hadde skore eit rundt hol midt i panna. Med skulekrit var det teikna ei pil som peika mot baksida av stolpen. Der stod: Her har skruen sitti. Eit døme på krigshumoren, som vart ein levande del av folkelivet i åra som kom.

Per Fauske, fødd 1930, er pensjonert og har drive gard på Stave. Han har også vore kontrollassistent i landbruket (fjøskontrollør) i fleire tiår. Far hans var bror av den kjende hestemannen Lars Karl Fauske og hadde også stor interesse for hestar og hestealsarbeid. Med denne historia gir han og eit bilde av korleis samferdsla har endra seg dei siste 70 åra.

Ein vekestur til Nordfjordeid

Av Per Fauske

Ein tur med fjordabåt og buss tur-retur Nordfjordeid var både langvarig og slitsam. Målet var ei hesteutstilling. Men også den krunglete vegen til og frå var ei oppleving, minnest Per Fauske.

Året var 1941. Far hadde ein hingst som skulle til utstillinga på Nordfjordeid i mai. Eg skulle få vere med, det høyrdest spanande ut. Dette var under krigen, så det var vanskeleg å kome fort fram. Vi måtte reise i god tid i førevegen.

Først skulle vi ta lokalbåten frå Straumgjerde til Ålesund. Han var på Erstad klokka 07.15. Hingsten vart då hivd i vinsjen til stall om bord. Båten gjekk deretter til Ikornnes, Aure og Tusvik før han

fortsette til Meierikaia i Ålesund, der alle spanner skulle på land. Derifrå gjekk båten til Skansekaia. Der vart hesten overflytta til ein annan båt som skulle til Ørsta-Volda og enda på Straumshamn.

Hornmusikk

Det var sein kveld før vi kom dit. Far kjende godt ein hestehandlar som heitte Olav Lefdal. Han hadde lastebil for dyretransport og hadde køyreløyve. Han kom over Stigedalen og henta oss og køyrde til Nordfjordeid. Det var natt då vi kom fram. Stall til hingsten og hus til oss var ordna på førehand. Neste morgon vakna vi av hornmusikk. Det viste seg at det var om lag 300 tyskarar som hadde

Det var hesten i forgrunnen når mann og hest vart fotografert denne gongen.. (Foto: Privat)

teke i bruk eit hotell og meir til på Nordfjordeid. Dei marsjerte og spelte krigsmarsjar kvar morgon i gatene der. Det var både skummelt og spanande for ein gutunge på ti – elleve år.

Det var enno tre - fire dagar til utstillinga byrja, så vi for litt rundt i området og såg på andre hingstar som var kome dit, frå Nordmøre i nord til Sogn i sør. Det var ei stor utstilling med meir enn femti hestar i fleire klasser.

Første dag var det framsyning for dommarane, som skulle gjere notat. Seinare på dagen skulle alle hingstane ha travprøve. Travprøva var på tid, og greidde dei ikkje minimumstida, kunne dei bli vraka.

Andre dagen skulle hestane stillast etter kvalitet som dommarane hadde kome fram til. Det var fireårsklassa og klassa for hestar som var fem år og eldre. Det var vel ein førstepremie og fem-seks andrepremiar, mange tredjepremiar og fjerdepemiar, som vart kalla tilråding.

Stemning

Det var ei veldig stemning. Hesteutstillinga var berre ein gong i året, men det var krig som sjølv-

sagt la ein dempar på alle ting. Far fekk seld hingsten, men så var det å kome seg heim. Det var ikkje så enkelt den tida.

Det gjekk buss ein gong for dag til Hellesylt og denne måtte vi ta neste dag. Han starta sånn i tolvtida frå Nordfjordeid og køyrde rundt Hornindalsvatnet, til Grodås og opp gjennom Hornindalen. Sjølv om det var 17. mai, var det ikkje eit flagg å sjå på grunn av krigen.

Det var sein vår og 60 cm høg snø øvst i Hornindalen. Vi kom omsider til Hellesylt. Då var det å skaffe seg hus og vente til fjordabåten skulle kome frå Geiranger neste dag. Det var ein lang tur på tolv timar frå Geiranger til Ålesund. Vi kom til Sykkylven i firetida om ettermiddagen neste dag. Sidan vi hadde telefon heime, gjekk far opp i telegrafan og ringde heim. Drengen som vi hadde, tok då færingen og rodde til Vik for å hente oss. Vi gjekk dit og kom heim utpå dagen. Det hadde vore ein strevsam men innhaldssrik tur som varte ei veke.

Jens Fauske med ein av premiehingstane sine. (Foto: Privat)

Thor Willy Strømme er møbelarbeidar, historisk interessert og med både i Sykkylven sogenemnd og i redaksjonen for Årbok for Sykkylven.

Strømper til 17. mai

Av Thor Willy Strømme

Margrethe Haugset Aure var ei dame med godt minne og stor forteljarglede. Denne historia frå fredsvåren 1945 fortalde ho til Thor Willy Strømme og bandopptakaren hans i 2004.

I byrjinga av mai 1945 gjekk det rykte om at krigen endeleg var over etter fem lange år. Alle var spente og Margrethe Haugset Aure (1916 - 2009) hugsa godt denne dagen:

Det samla seg mykje folk overalt og folk stod tett i tett i Aure sentrum og hørde siste nytt.

Det kom opp flagg over alt. Vi var jo litt redde også, for i "villaen" her ute var det mange tyskarar framleis og ein kunne ikkje vite kva dei kunne finne på. Dei kunne jo begynne å skyte også, men det gjekk heldigvis bra.

Oppattsydd og oppattrekt

17. mai nærma seg fort og det var ikkje noko å få kjøpt etter fem år med krig. Kva klede skulle barna ha på seg? Alt var oppattsydd og oppattrekt. Margrethe hadde tre born ho skulle skaffe klede til på veldig kort tid. Det første ho gjorde var å bli med Petra Mørkeseth ned i løa i Knutgården for å leite fram nokre gamle klede ho kunne

bruke og sy oppatt. Margrethe fann konfirmasjonstrøya til Sverre Aure. Det vart ein fin dress til Pål. Alle tre borna brukte dressen etter kvart som dei voks til.

Dressen var av eit sterkt mørkeblått stoff. Ho brukte ryggen og overarmene, som vart til korte-

bukser, slik borna brukte på den tida. Margrethe laga til to kortebukser, ei av over- og ei av under-ermene. Ho måtte skøyte og sette inn flikar både her og der.

Ein kveld gjekk Margrethe og mannen Sverre tur og besøkte Jenny og Trygve Lied som budde på "Liedverkstedet", og spurte han om han ikkje hadde nokre gamle uniformsbukser ho kunne bruke og sy oppatt. Margrethe fekk med seg nokre gamle uniformar frå Sykkylven Billag. Dei var av dobbelvend gabardin som var kjend for å vere sterkt, men fargen var ikkje så fin, det var ein mellomting mellom brunt og grønt, som ein olivenfarge.

Uniformane var fulle av olje. Margrethe spretta dei opp og la dei i vatn, vaska, dampo og strauk dei. Av dette sydde Mar-

grethe en liten dress til Leonhard. Dressen hadde band rundt halsen som hang ned. Slik fekk dei største seg 17.mai-klede.

Margrethe Haugset Aure og Solveig på handa.

Strømpestrid

Så var det å få tak i strømper. Margrethe lånte rokken til Petra Strømme, som budde inne i Knutsengarden på Vik, og spann to, tre sneller tråd av ulla ho hadde fått av foreldra sine i Pålgarden på Haugset. Mor til Margrethe hadde samla saman den aller finaste lammeulla som skulle brukast til strømpetråd. Margrethe tenkte at ho skulle få henne Plasse-Jossen til å strikke henne tre strømpepar av tråden, for ho hadde strikkemaskin.

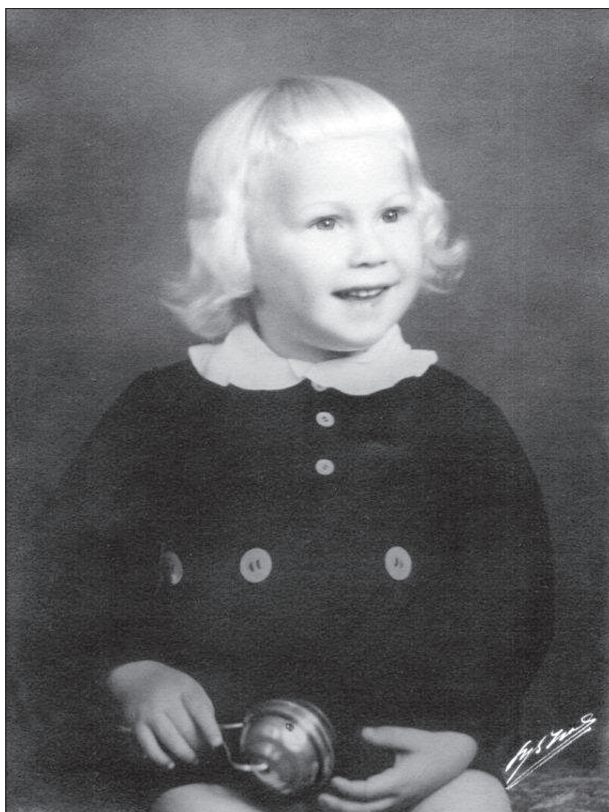
Margrethe sykla fram til Plasse-Jossen samtidig som ho var invitert til selskap framme på Haugset der Petra, Alfred og Petter budde medan huslyden bygde seg nytt hus på Nyheim på Grebstad. Å nei, tråden er altfor tjukk, sa Plasse-Jossen. Ho var redd for nålene på strikkemaskina si, for det var ikkje råd å få tak i nye nåler rett etter krigen. Dette kunne ho ikkje strikke.

Margrethe sykla heim til Pålgarden med uforretta sak og bar no seg for at ho ikkje hadde fått strikka strømper til barna sine. I selskapet var der nokon som viste at Lina Tandstad hadde kjøpt seg strikkemaskin og tok på seg å strikke. Du får ta deg en tur inn til Tandstad. Som sagt så gjort, Margrethe tok sykkelen sin og sykla inn til Tandstad. Ho la frå seg sykkelen nede ved vegen og gjekk opp den bratte bakken opp til Lina Tandstad. Men ho hadde teke på seg så mykje arbeid, for alle skulle jo ha nye klede til 17. mai. Ho kunne ikkje ta det på seg. Men du kan reise fram til Drabløs, for ho Anna Olufsen har stikkemaskin, så tenker eg at ho strikker dei tre strømpepara til deg, sa Strikke-Lina.

Same levenet

Då Margrethe kom ned att til riksvegen, at såg ho at sykkelen var punktert, så der stod ho og tenkte at ho berre måtte gå heim att. Det er ikkje råd å gå heilt fram til Drabløs og så gå ut att derifrå. Men då Margrethe hadde begynt på heimvegen, kom det ein lastebil, det var ein av Phil-Andreas sine sjåførar som kom og spurte om ho trengde hjelp. Margrethe fortalde til han kva som hadde skjedd. Han la sykkelen opp i lastekassa og Margrethe fikk sitje på fram til Drabløs.

Der framme var det same levenet. Anna Olafsen hadde fullt opp å gjere. Du får reise fram til Henrik i Heggebakktunet i Djupevassdalen og spørje der. Mens Margrethe var på Heggebakktunet, bøtte nokon hjulet på sykkelen. Henrik tok

Jan B. Aure med dressen Margrethe sydde.

på seg å strikke tre par strømper og levere dei ned på rutebilen. Margrethe kjende alle sjåførane i bilaget på den tida, slik at strømpene kunne henta nede med han "Jørn-Jens" på kaia måndagskvelden. Margrethe var glad til, betalte og sykla heimover. Måndagskvelden henta ho tre par strømper, så slik fekk ho strømper til borna sine 17. mai 1945.

Kaffisett

Margrethe heldt på langt utover kveldane med å sy dressane til dei to eldste. Natta før 17. mai strikka ho små kalottar med render på. Borna var så fine 17. mai at det var det argaste. Det gjekk mange år før ein fekk kjøpt noko, for Lars var fødd i 1948 og då var det same elendigheita for å få tak i barneklede, eller same kva anna det skulle vere.

Margrethe hadde ikkje så godt som eitt skikkelig kaffisett ein gong, ho hadde ei bikkje av kvar. Sverre snakka då med ein oppmann i Guard, eit fotballag i Ålesund som brukte å vere mykje i Sykkylven. Han var lagersjef på butikken til Drabløs ute i Skansen, dei hadde steintøyforretning og der fekk Margrethe tak i sitt første skikkelege kaffisett, som familien har den dag i dag.

Per Arne Grebstad, fødd 1944, har vore lærar i real- og samfunnsfag, symjeinstruktør og er tidlegare styremedlem i Sunnmøre Historielag. Han bur no i Oslo.

Friar i moderne dress og jordmor i langbukse

Per Arne Grebstad

Sykkylven var ei konfeksjonsbygd før ho vart møbelbygd, understreka Per Arne Grebstad på ei historisk vandring. Konfeksjonsfabrikkane var blant dei første industribedriftene i bygda. Han vonar dette kåseriet kan lokke andre til å skrive ei meir grundig konfeksjonshistorie for kommunen.

Bestemor mi var postopnar, og ein dag i 1922 kom ein ung skreddar frå Hedmarken for å hente ein pakke heimanfrå. Truleg ei spekeskinke. Dei snakka litt saman og så seier han: "Du veit vel ikkje om ei jordataus, for eg er så interessert i gardsdrift". Jau, svara ho, "der går ei ute i Jakobsgara". Laurdagskvelden tek han på bestedressen og går med spente steg over Aurebrua og utover Øyrane mot Ullavika. Der må han ha likte seg godt, for han vart verande der til han døydde meir enn 90 år gammal.

Moderne

Syver Bakke var den første her i bygda som gjekk i moderne dress. Det gjorde sikkert inntrykk på jenta. Tre-fire år seinare kom ei jente heim frå jordmorskulen i Oslo. Ho gjekk rundt i langbukse og det fekk folk til å bisne.

Guri Vik Velle var frå Fenriksgården på Vik. Far hennar var skreddar og broren kom til å bygge konfeksjonsfabrikk. Ho og skreddaren på friarføter skulle kome til å setje ein ny trend for motar her i bygda. Dei svarte vadmelsdressane og dei side stakkane måtte etter kvart vike for lettare klede.

Før møbelindustrien fekk fotfeste, hadde bygda ein konfeksjonsindustri. Kunnskapane mine om denne er tilfeldige, ja eg veit eigentleg lite, men kunnskapen er lett å nå. Her er så mange etterkomarar etter dei første skreddarane. Då det berre er litt meir enn hundre år, fire generasjonar,

sidan konfeksjonsindustrien kom i gang, har vi med ein kort historisk epoke å gjere. Det er jo eit fint tema for ein mastergrad.

Dei første møbelfabrikkane gjekk opp i røyk på Aurekaia natta til 19. august 1939, så det er i hovudsak lokala til kjellarbedriftene vi kjenner i dag, bortsett frå Kurvmøbelfabrikken i Solnørdalhuset. Men mellom Vik og Fauske står her i dag minst 14 – fjorten – hus der dei sat og sydde. Desse husa kan vere eit utgangspunkt for å blåse støvet av historia.

Grønehuset

Det vakraste huset er kanskje "Grønehuset" som Andreas Furseth bygde i 1907. Huset står syd for gamle Sparebanken, som er eit minnesmerke over den første industriverksemda i Møre og Romsdal. Då Andreas Furseth dreiv konfeksjonsindustri i Hotel Søndmør hadde han tolv sveinar. Seinare bygde han det vi kjenner som Solnørdalhuset med si spesielle historie:

Furseth selde til Ålesund Konfeksjonsfabrikk som sydde Fix herreklede, så leigde Møre Kurvmøbelfabrikk der før Martin Solnørdal overtok. Han bygde seinare den store fabrikk som står ved tunnelen. I gata der Nøstekroken er i dag, hadde Solnørdal Trikotasjefabrikk og utsal. "Marssol" var varemerket på det kvite undertøy.

Så sette Furseth opp eit hus som etter eit par - tre påbyggingar er blitt det store huset over veggen for Statoil. Han var bestefar til disponenten i Strømme Konfeksjon, Børre Strømme. Og han var far til Paul Furseth, som dreiv butikk etter at han slutta med fabrikk.

Vinje-loftet

Ein annan skreddar frå første tida er P. Kjøp-

I Kyrkjegata har mange av husa innhalde konfeksjonsfabrikkar. (Teikning: Inger Giskeødegård)

stad, ja, kanskje var han den første. Han heldt til ei tid på loftet til Vinje. I det gamle Dalehuset heldt Hans Slinning til. Før det hadde han vore i Sersjantgarden på Vik der Gudrun Lien seinare hadde damekonfeksjon. Sonen Kjell var og skred-dar og dei bygde hus i Bøbakkane.

På loftet i huset rett over gata for Samvirke-laget hadde Gunhild Karlsen systove for damekonfeksjon. Der Sykkylvsbladet held til, dreiv søstrene Roald frå Vigra produksjon av dameklede. Dei bygde fabrikken i 1955. Møbelmuseet held til i Strømme Konfeksjonsfabrikk, som dei siste åra sydde mykje uniformer. Etter kvart vart det ikkje berre vanskeleg, men uråd å konkurrere med lågkostlanda. I 1992 sydde Strømme konfeksjonsfabrikk sin siste saum, 92 år etter at grunnleggjaren Andreas Furseth kom til bygda.

Då eg var gut, gjekk dei to store framleis i gata. Den eine var O.T. Lied, eigar av Fønix, som hadde 55 skreddarar i arbeid på det meste. Han var ein mann med mange jarn i elden. K.Welle, som saman med Fønix hadde størst omsetnad, brukte å stå saman med oss gutane på Aurekaia om kvelden og han imponerte med fiskesnøret,

spesielt som flyndrefiskar. Sjøen var rein den gongen og Auresanden var eit godt flyndreland. Dei store bygningane til Lied og Welle står framleis. I mellomkrigstida var dei tre største kundane ved Sykkylven postopneri Fønix, Sykkylven Handelslag og K. Welle.

Utvandring

I dag les og høyrer vi om finanskrisa, men alle desse verksemdene måtte greie seg gjennom hardare kriser. Dersom vi tek året 1923, var folketalet i bygda tredjeparten av det det er i dag. Det var likevel toppår for utvandring. 91 personar reiste. Det er heilt eineståande i norsk historie.

Marknaden kunne vere sårbar. Eitt år svikta Lofotfisket og Bodø by fekk ingen invasjon av fiskarar med feite lommebøker. Ein manufakturhandlar, som hadde teke inn mykje varer frå Fønix, gjekk dundrande konkurs og heldt på å drage med seg fabrikken, men O.T. Lied greidde seg.

Det er noko underleg kva ein oppdagar av slikt ein har vore heilt uvitande om. Ein dag las eg at næraste naboen, han Pihl-Andreas, var skreddar i yngre år. Og så hadde vi noko som heitte Sykkylven Plisséfabrikk. Og plisséfabrikken,

I både Strømme-fabrikken og Sykkylvsbladet var det systover.

*Bak dagens Filadelfia står gamle-
huset til familien Welle. Der var
det sydd klede i mange år. Utanom
Fønixfabrikken var konfeksjons-
fabrikken til K. Welle den som
hadde størst omsetnad i Sykkylven.
(Foto: Per Arne Grebstad)*

det var kjøkkenbordet til Gina Fauske. Ho hadde vore i Amerika der ho hadde lært seg å lage plis-séskjørt og fekk oppdrag frå heile Sunnmøre.

Ein annan som har vore i USA no i sommar, er ein liten gut på fem år som kallar meg bestefar. I huset til Barack Obama er der ein suvenirbutikk og bestefar har fått ny, flott hue, ja ho er så fin at folk flest trur eg er pilot på Air Force One. Men før eg tok henne i bruk, henta eg saksa. For i hua var det sydd inn ein lapp: Made in China.

Skreddarkunnskap

Det er laurdag morgon ein våt septemberdag med dropar på alle tre og skoddedottar som kamuflerer fjella. Under ei varm dyne vert eg lig-gjande og tenkje på all kompetansen som møbel har fått frå konfeksjon. Kanskje var konfeksjonsindustrien ein føresetnad for at bygda fekk møbelindustri.

Tilskjerarane på møbelfabrikkane har alltid imponert meg og kunnskapen kom vel frå skreddarane. Også kjennskapen til stoff, veveri og dei mange ullvarefabrikkane. Eg veit ikkje nok om dette til å kome med ein fasit, men eg ser at det er verd eit studium.

Nokre konfeksjonsfabrikkar og systover i Sykkylven (Kjelde: Per Arne Grebstad og Eldar Høidal: Industrisoge for Sykkylven).

Andreas Furseth Konfeksjonsverksted

Lieds Skrædderforretning/Fønix

A/S Strømpefabrikken

H. Slinning Konfeksjonsverksted

Thomas Blomberg konfeksjonsverksted

K. Welle Konfeksjonsfabrikk

Martin Solnørdal Trikotasje-fabrikk

P. Furseth Konfeksjonsfabrikk

Roald Damekonfeksjon

Strømme Konfeksjonsfabrikk

Strømme Konfeksjon

Viko Konfeksjonsfabrikk

Sykkylven Plisséfabrikk

Gunhild Karlsen, systove

Laura A. Aurdal, systove

Ingeborg Straumsheim, gift Bøe

Lovise O. Blindheim

Gudrun Lien

Desse har vore med å støtta utgjevinga av

Årbok for Sykkylven 2010

Sparebanken Møre

Nordea
Hjellegjerde ASA
Brunstad AS
Nyborg AS
sapDesign
Advokat Kjetil Kvammen
Maxbo Idebygg
Amatec AS
Formfin Møbler AS
B.S. Aure AS
Ekornes ASA
Modum Sikkerhetssenter, Brannsikring Møre AS
Ø. Uri & Sønn AS
Sykkylven Bok og Papir AS
Spar Sykkylven, Elias Vinje
Kiwi Sykkylven
Sykkylven Gjensidige Trygdelag
EldArt Grafisk
Coop Mega Sykkylven
Handelskompaniet
Fotograf P.P Lyshol
Safe Support

Mai
Mandag

Tirsdag

Onsdag

Torsdag

Fre

4
11
18

5
12
19
26

6
13
20
27

7
14
21
28